

Saša Knežević
Todor Lakić

OSNOVI
DIPLOMATIJE

Prof. dr Saša Knežević i mr Todor Lakić
OSNOVI DIPLOMATIJE

Izdavač

Univerzitet Crne Gore
Cetinjska br. 2, Podgorica
www.ucg.ac.me

Za izdavača

Prof. dr Vladimir Božović, rektor

Glavni i odgovorni urednik

prof. dr Saša Knežević

Recenzije

akademik dr Đorđe Borozan
prof. dr Boris Vukičević
prof. dr Sonja Tomović Šundić

Lektura

Sonja Živaljević

Slog

Božina Bulatović

Tehnički urednik

Ivan Živković

Objavlјivanje ove univerzitetske publikacije odobrio je Senat Univerziteta Crne Gore
odlukom br. 03-3469/7 od 26. 12. 2023. godine.

© Univerzitet Crne Gore, 2024.

Sva prava zadržana. Zabranjeno je svako neovlašćeno umnožavanje, fotokopiranje
ili reprodukovanje publikacije, odnosno njenog dijela, bilo kojim sredstvom
ili na bilo koji način.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-7664-255-7
COBISS.CG-ID 29362180

Prof. dr Saša Knežević
Mr Todor Lakić

OSNOVI DIPLOMATIJE

PODGORICA, 2024.

SADRŽAJ

Predgovor	7
1. Pojam diplomatije	9
1.1. Pojam i određenja diplomatije	9
1.2. Diplomacija i srodni pojmovi	11
1.3. Diplomatski jezik	13
1.4. Kvaliteti uspješnog diplomate	14
2. Razvoj diplomatije	17
2.1. Antički svijet	17
2.2. Srednji vijek	20
2.3. Vestfalski mir i stvaranje Evrope država	23
2.4. Evropska ravnoteža snaga	24
2.5. Diplomacija između dva svjetska rata	27
2.6. Ratna diplomatija	30
2.7. Hladni rat	39
2.8. Posthladnoratovska diplomatija	48
3. Funkcije diplomatije	51
3.1. Predstavljanje	51
3.2. Zaštita interesa	52
3.3. Pregovaranje	53
3.4. Obavješćavanje	55
3.5. Unapređenje prijateljskih odnosa i promovisanje	56
4. Vrste diplomatije	57
4.1. Vrste diplomatije po temama diplomatskog angažovanja	57
4.1.1. Vojna diplomatija	57
4.1.2. Javna (kulturna) diplomatija	58
4.1.3. Ekonomska diplomatija	60
4.2. Ostale vrste diplomatije	63
4.2.1. Posrednička diplomatija (shuttle diplomacy)	63
4.2.2. Samit diplomatija	65
4.2.3. Preventivna diplomatija	68
4.2.4. Paradiplomatija	71

4.2.5. Diplomacija gradova	72
4.2.6. Humanitarna diplomacija	73
4.2.7. Zdravstvena i kovid diplomacija	75
4.2.8. Diplomacija sile	77
4.2.9. Odvratanje (<i>deterrence</i>)	78
4.2.10. Diplomacija topovnjače (gun-boat diplomacy)	79
4.2.11. Sportska diplomacija.....	80
4.2.12. Regionalna diplomacija	82
4.2.13. Dužnička diplomacija	83
4.2.14. Diplomacija dijaspore.....	84
4.2.15. Tajna i otvorena diplomacija.....	86
4.2.16. Diplomacija upravljanja kriznom situacijom (Crisis management)	87
5. Akteri u diplomaciji.....	91
5.1. Države – unutrašnji organi države za spoljno predstavljanje	91
5.1.1. Šef države	91
5.1.2. Ministarstvo spoljnih poslova i vlada.....	92
5.1.3. Parlament.....	96
5.2. Međunarodne organizacije.....	98
6. Diplomatski i konzularni odnosi	101
6.1. Bilateralni diplomatski odnosi.....	101
6.1.1. Uspostavljanje, održavanje i prekid diplomatskih odnosa	102
6.1.2. Diplomatske funkcije i diplomatske privilegije i imuniteti	105
6.1.3. Vrste diplomatske korespondencije.....	107
6.2. Konzularni odnosi.....	110
6.2.1. Uspostavljanje, održavanje i prekid konzularnih odnosa.....	111
6.2.2. Konzularne funkcije i konzularne privilegije i imuniteti	114
6.3. Multilateralna diplomacija.....	116
6.4. Specijalne misije i diplomacija ad hoc karaktera	119
Leksikon diplomatske profesije.....	122
Appendix.....	128
Bečka konvencija o diplomatskim odnosima.....	128
Bečka konvencija o konzularnim odnosima	143
Korišćena literatura	171

PREDGOVOR

Knjiga *Osnovi diplomatije* namijenjena je prevashodno studentima koji se obrazuju da budu diplomate i stručnjaci za međunarodne odnose, a može biti korisna svima čija interesovanja idu u tom pravcu, posebno onima koji započinju diplomatsku službu bez prethodnog akademskog obrazovanja iz ove oblasti. Ona sadrži pregled razvoja diplomatije od antike do savremenosti, ukazuje na to da diplomatska djelatnost zavisi od strukture međunarodnih odnosa, obrazlaže sve vrste i funkcije diplomatije, strategije diplomatske akcije, diplomatske privilegije i imunitete, uspostavljanje, održavanje i prekid diplomatskih odnosa. Posjeduje diplomatski leksikon, a kao prilog su date i najznačajnije međunarodne konvencije koje regulišu diplomatsko-konzularne odnose. Metodološki uzor za ovu knjigu bile su publikacije poznatih autora, poput Džefa Beridža, Ernesta Satova, Stan-ka Nika, Branimira Jankovića, Živorada Kovačevića, Miodraga Mitića, Radovana Vukadinovića, Svjetlana Berkovića, Đorđa Lopičića, koje, svaka na svoj način, donose sinteze određenih znanja iz ove oblasti. Korišćena je obimna i relevantna stručna literatura, koju čine posebna izdanja, članci u međunarodnim naučnim i stručnim časopisima, pravni i istorijski izvori. Sve je navedeno na kraju publikacije, dok su pojedini autori i njihova djela istaknuti u osnovnom tekstu, a uglavnom su to klasična djela o diplomatiji.

Ideja autora bila je da se studentima Fakulteta političkih nauka obezbijedi cjelovit i sa programom nastave kompatibilan priručnik za predmet *Osnovi diplomatije*, ali se tokom rada na ovom projektu otišlo korak dalje, pa su svoje mjesto našle i teme koje nisu konkretno vezane za program pomenutog predmeta. Sa druge strane, svaka tematska cjelina ove knjige može biti posebno i šire razrađena, ali se željelo da budući korisnici ove knjiga steknu dovoljno široku osnovu za dalje izučavanje u različitim pravcima: istorije diplomatije, diplomatskog praktikuma, pojedinih vrsta diplomatije, diplomatske teorije i drugim.

Predajom publikacije na čitanje studentima i entuzijastima diplomatije i međunarodnih odnosa, autori imaju namjeru da podstaknu izučavanja diplomatije u prošlosti i sadašnjosti, ali i da zainteresuju čitaoce, naročito studente, za budućnost ove prestižne djelatnosti.

Autori
Podgorica 2023.

1. POJAM DIPLOMATIJE

1.1. POJAM I ODREĐENJA DIPLOMATIJE

Pojam *diplomacija* potiče od grčke riječi diploma (grč. δίπλω) koja označava dvostruko presavijen akt koji je izdao suveren i koji je obezbjeđivao onome kome je dat specifična prava. Tadašnje diplome bile su nalik na moderne pasoše. Postoji više određenja diplomatije i diplomatske profesije. Razlog je to što je teško obuhvatiti sve ono što se ima na umu kada se razmišlja o diplomatiji i sve što taj pojam podrazumijeva smjestiti u jednu definiciju. Najveći broj određenja ovog pojma diplomatiju vidi kao vještinu vođenja spoljne politike, sa jedne strane, i predstavljanje država u međunarodnoj politici, sa druge strane.

Piter Maršal, britanski diplomata XX vijeka, ponudio je šest određenja pojma diplomatije:

- Diplomacija kao sadržaj spoljnih odnosa;
- Diplomacija kao sprovođenje spoljne politike;
- Diplomacija kao vođenje međunarodnih odnosa putem pregovaranja;
- Diplomacija kao sredstvo koje diplomate, organizovane u okviru diplomatske službe, koriste;
- Diplomacija kao *diplomatski način* ophođenja, komuniciranja i ponašanja – biti mudar, taktičan i pažljiv.
- Diplomacija kao stil ponašanja i djelovanja profesionalnih diplomata.

Džef Beridž, profesor emeritus međunarodne politike na Univerzitetu u Lesteru, određuje diplomatiju kao pojam pod kojim se podrazumijevaju službeni kanali komuniciranja kojim se koriste članice sistema država, uz napomenu da u sistemu članice zadržavaju suverenost, ali djeluju, sa više ili manje entuzijazma, kao da su dio cjeline – sistema država. Službeni kanali komuniciranja utemeljeni su u mreži diplomata i konzula, koji su zaštićeni zakonskim odredbama a stalno borave u inostranstvu – u stranim državama ili pri međunarodnim organizacijama. Prema Beridžu, glavna komponenta diplomatije je pregovaranje, za koje smatra da je od vitalne važnosti za odabir između rata i mira, kao i da je diplomatija *vođenje* međunarodnih odnosa više pregovorima nego silom, propagandom ili primjenom prava.

Ernest Satov, istaknuti britanski diplomata i japanolog, autor veoma uticajnih djela o diplomatskoj teoriji i praksi, diplomatiju određuje kao primjenu inteligencije i takta u zvaničnim odnosima vlada nezavisnih država, uključujući

nekad i njihove odnose sa vazalnim državama (Satov je živio u drugoj polovini XIX i prvoj polovini XX vijeka – eri kolonijalizma i postojanja polunezavisnih država koje su najčešće bile u vazalnom odnosu prema drugoj zemlji), ili kraće – diplomatija podrazumijeva njegovanje odnosa među državama *mirnim* sredstvima. Satov, pozivajući se na De Brolja, francuskog političara i diplomatu iz XIX vijeka, diplomatiju smatra najboljim sredstvom koji je civilizacija razvila za sprečavanje da se međunarodni odnosi upravljaju isključivo silom.

Fransoa de Kalijer, francuski akademik, pisac i diplomata, u svom djelu „Umijeće pregovaranja“, diplomatiju određuje kao aktivnost ostvarenja interesa jedne države u njenim odnosima sa drugim državama, a sve u skladu sa *uljudnim ponašanjem*. Upravljanje vanjskim poslovima, prema De Kalijeru, pripada izuzetno pronicljivim ljudima, stručnim ljudima s duhovnom energijom koji pouzdano shvataju i ljude i zbivanja u društvu. Diplomacija je za njega profesija diplomata, a diplomate vidi kao kormilare na moru koje je uvijek nemirno, aludirajući na stalnu opasnost od rata.

Harold Nikolson, jedno od najpoznatijih imena u studijama diplomatije, bio je britanski političar, diplomata, biograf, predavač, novinar i historičar, a diplomatsku službu obavljao je u prvoj polovini XX vijeka. U djelu „Diplomatija“ Nikolson je usvojio određenje diplomatije po Oksfordskom rječniku engleskog jezika: Diplomacija je vođenje međunarodnih odnosa putem pregovora; način na koji su međunarodni odnosi prilagođeni i vođeni od ambasadora i izaslanika; umijeće diplomata. Nikolson porijeklo diplomatije – kao profesije i kvaliteta djelatnosti, nalazi u antičkoj Grčkoj, u kojoj su stranci i naročito strani diplomatski izaslanici bili tabu. Stoga su izaslanici – prenosioci poruka i pisama, u antičkoj Grčkoj bili pod posebnom zaštitom Hermesa – boga trgovine, pismonoše bogova i pratioca duša u grčkoj mitologiji. Nije slučajno što se vjerovalo da je Hermes zaštitnik izaslanika – prema vjerovanju, na dan kada je rođen Hermes je ukrao pedeset grla stoke od svog brata Apolona i nakon što ih je sakrio vratio se i mirno zaspao u kolijevci. Prema predanju, Zevs, vidjevši njegove sposobnosti, od tada je Hermesu davao specijalne *diplomatske* zadatke, uključujući i ubistva; Hermes je smatran i posrednikom između gornjih i donjih svjetova, jer je prema predanju odvodio duše u Had, podzemni svijet mrtvih.

Nikolo Makijaveli, italijanski renesansni politički filozof i diplomata, dao je krajem XV i početkom XVI vijeka vrijedna i, za to vrijeme, nova viđenja diplomatije. U suštini Makijavelijeve misli bila je država i njena što veća stabilnost. To ga je navodilo na razmišljanja o međudržavnim odnosima, jer u okruženju neke države nalaze se druge – neprijateljske države koje mogu u potpunosti narušiti njenu slobodu. Iako je Makijaveli davao prednost oružju – sili i ratu, u odnosu na diplomatiju, smatrao je da države nijesu uvijek vojno dovoljno moćne da postignu ciljeve. Iz nemoći rađa se potreba za diplomatijom. Diplomacija je za njega podrazumijevala pretvaranje, trikove i spletke – sve kako bi se ostvario nacionalni interes neke države.

Hugo Grocijus, holandski filozof, pravnik i humanista, koji se smatra osnivačem nauke o međunarodnom pravu, posmatrao je diplomatiju sa stanovišta sopstvenog ubjeđenja u racionalnost, dobrotu i društvenost ljudi. Diplomaciju je smatrao alternativom ratu – a pošto se snažno protivio ratu, očito je prema njegovom mišljenju diplomatija bila najvažniji sadržaj međudržavnih odnosa, a njen najbitniji segment je vidio u sprečavanju rata. Po Grocijusu, postoje tri načina kojima se sprečava prerastanje *konflikta i spora* u *rat*, i to: pregovaranjem u okviru konferencija, arbitražom – koju Grocijus posmatra kao sudski proces, i žrijebom.

Za **Henrija Kisindžera**, američkog stručnjaka za međunarodne odnose i diplomatu, diplomatija je sluga državnčkog umijeća. Kisindžer daje definiciju diplomatije: umijeće međusobnog povezivanja država – ne silom već putem sporazumijevanja. Diplomacija je, dakle, umijeće uzdržavanja, ona je mehanizam ravnoteže snaga i instrument kojim države prihvataju granice samokontrole. Za uspješno provođenje diplomatije izuzetno je važna *intuicija* onih koji je realizuju – diplomata.

Vladimir Ibler, profesor međunarodnog prava, diplomatiju je definisao kroz nekoliko određenja, i to:

- Diplomacija kao vođenje državnih poslova na polju vanjske politike putem formalnih odnosa sa drugim državama i međunarodnim organizacijama.
- Diplomacija kao oblik i sadržaj odnosa među državama koji nastaju i održavaju se službenim, formalnim kanalima komunikacije i kojima se nastoje uskladiti odnosi država u diplomatskom opštenju kroz postizanje sporazuma – *sporazumijevanjem*.
- Diplomacija kao sposobnost – znanje – umijeće vođenja pregovora sa drugim državama.
- Diplomacija kao spoljno predstavljanje države i
- Diplomacija kao karijera – poziv predstavljanja i zastupanja odnosno države u odnosima sa drugim državama, odnosno pripadanje krugu osoba koje obavljaju taj poziv.

1.2. DIPLOMATIJA I SRODNI POJMOVI

Međunarodni odnosi i diplomatija su dva pojma iz oblasti međunarodne politike koja se često shvataju kao sinonimi jer među njima postoji snažna povezanost. Međunarodni odnosi se u širem smislu definišu kao naučna disciplina političkih nauka koja izučava ukupne odnose subjekata međunarodnih odnosa i društvenih pojava u međunarodnoj politici. Osnova postojanja međunarodnih odnosa je izdijeljenost svijeta na države, koja omogućava nastanak i razvoj odnosa među njima – a to uključuje i rat kao sredstvo militantnog opštenja među državama. Diplomacija se, u odnosu na ukupne međunarodne odnose, shvata kao

supstanca međunarodnih odnosa, vještina održavanja međunarodnih odnosa, kao i pregovaranje i upravljanje odnosima među državama kao glavnim akterima međunarodnih odnosa.

Diplomatija se često poistovjećuje i sa **spoljnom politikom** (iako je to pogrešno). Diplomacija je jedno od sredstava provođenja spoljne politike, a koje je samo po sebi *kišobran – pojam*, tj. i diplomatija podrazumijeva brojna sredstva za provođenje spoljne politike i ostvarenje spoljnopolitičkih interesa neke države. Spoljna politika je oblast *donošenja odluka*, dok je diplomatija sredstvo *primjene donijetih odluka*. Spoljna politika se može provoditi i ostvarivati i tvrdim i mekim instrumentima, odnosno i vojnom silom, ekonomskim i političkim sredstvima ili kulturnom politikom. Diplomacija je, sa druge strane, alternativa upotrebi sile u spoljnoj politici neke države, što ne isključuje da iza diplomatije stoji vojna sila koja može da zastraši protivnika – no do upotrebe sile ne dolazi. Prema pravilu, granice između diplomatije i sile nijesu porozne već veoma postojane – tamo gdje počinje sila prestaje diplomatija, ali se i u toku upotebe sile pribjegava diplomatiji kao humanijem rješavanju međudržavnih sporova. I u slučaju vojnog sukoba, diplomatija je od pomoći za obezbjeđivanje zaštite civila u sukobu, humanitarnih koridora za pomoć ugroženim civilima i nadasve u naporima ka postizanju što skorijeg primirja i konačno – mira. Koncept spoljne politike jedne zemlje određuje, a ciljeve definiše široka grupa aktera na čelu sa – političarima: šefovima država i vlada, savjetnicima, ministrima sa ministarstvima, ali i posebna savjetodavna tijela u vidu različitih savjeta ili odbora, nezavisni eksperti i mnogi drugi. S druge strane, diplomata nije političar već nepristrasni sluga države i državnih interesa zemlje koju predstavlja.

Opšteprihvaćena odrednica **međunarodnog javnog prava** jeste da je to set sporazuma i ugovora sklopljenih između država, kojima je uređen međusobni odnos subjekata međunarodnog javnog prava (država i međunarodnih organizacija). Poseban dio međunarodnog prava čini diplomatsko i konzularno pravo, koje je konsenzualno međunarodno normiranje diplomatskih odnosa. Pošto međunarodno pravo uređuje odnose u koje prevashodno stupaju države, ali i drugi entiteti poput međunarodnih organizacija, očito je da postoji veoma čvrsta veza diplomatije i međunarodnog prava, pri čemu se međunarodno pravo postavlja kao normativni okvir koji reguliše diplomatske odnose. I međunarodno pravo i diplomatija su načini međunarodne interakcije u mirnodopskim uslovima ili, kako ih Dejvid Klinton naziva, svadljivi sijamski blizanci međunarodnih odnosa. Diplomacija kao djelatnost i profesija i međunarodno pravo kao normativni okvir međunarodnih odnosa kroz istoriju su bivali u interakciji, i to najčešće tako što je diplomatska djelatnost stvarala običaje koji bi prerasli u međunarodne zakonitosti ili praksu koju je trebalo normativno ukotviti; sa druge strane, međunarodno pravo je normiralo diplomatsku praksu i diplomatskoj djelatnosti pružalo osjećaj pravne sigurnosti i zaštite. Tako se diplomatska praksa fizičke zaštite osoba koje su

prenosile vijesti između vladara, iz antičkih vremena, ustalila i normirala u okviru diplomatskog imuniteta diplomata u sklopu diplomatskog prava kao segmenta međunarodnog prava.

Dvije posebne naučne discipline, koje generišu diplomatske aktivnosti, jesu **diplomatska istorija** i **istorija diplomatije**. Istorija diplomatije se u najširem značenju definiše kao izučavanje istorije međudejstva subjekata međunarodnih odnosa poput država, de facto država, raznih pokreta, međunarodnih organizacija, vjerskih organizacija, multinacionalnih korporacija, obavještajnih agencija, terorističkih organizacija i ostalih subjekata međunarodnih odnosa. U užem značenju, istorija diplomatije obuhvata izučavanje odnosa među državama kao glavnih subjekata međunarodnih odnosa. Tako se istorija diplomatije u užem smislu bavi proučavanjem istorije spoljnih politika država i ukupnih odnosa među državama. Diplomatska istorija, s druge strane, užu je pojam od istorije diplomatije i podrazumijeva naučnu disciplinu koja se bavi proučavanjem istorijske dimenzije razvoja diplomatskih institucija.

1.3. DIPLOMATSKI JEZIK

Pojam diplomatskog jezika, u užem smislu, odnosi se na preovlađujući jezik u diplomatskom opštenju u nekom vremenu. U širem smislu, diplomatski jezik podrazumijeva stil, metode i finese komunikacije, pisane ili verbalne, a koju odlikuju odmjerenost, korektnost i nadasve uljudnost. Stoga pojam diplomatskog jezika, u širem smislu, možemo koristiti i kada nije posrijedi diplomatska komunikacija – osoba u svakodnevnim okolnostima i situacijama može koristiti *diplomatski jezik* ukoliko želi da izbjegne neposrednost, konkretnost, izjašnjavanje o nekom pitanju, iznošenje stava i slično, ali i, sa druge strane, iskaže odmjerenost i političku korektnost. Diplomatski jezik odbijanje ponude transformiše u obećanje o razmišljanju o ponudi, unošenjem probabiliteta i neizvjesnosti u komunikaciju.

Diplomatski jezik u užem smislu često se označava pojmom *lingva franka* (lat. *lingua franca*), koji označava upotrebu nekog jezika van granica zemlje u kojoj se govori. Razvoj *lingva franka* išao je uporedo sa jačanjem, uticajem i slabljenjem dominantnih aktera međunarodne scene u nekoj epohi. Iako je usvojeno razmišljanje da je latinski prva i istinska *lingva franka* evropocentričnog sistema međunarodnih odnosa, u drugim krajevima svijeta bilo je jednako uticajnih jezika koji su važili kao standard komunikacije. Tako je u Vizantiji to bio grčki jezik, a na prostorima Bliskog istoka arapski nakon VII vijeka i širenja islama. Ipak, do XVIII vijeka, *lingva franka* diplomatije bio je latinski jezik. Ne samo da su diplomate korespondirale međusobno i sa svojim političkim vlastima na latinskom jeziku, već su i međudržavni sporazumi zaključivani na latinskom jeziku – poput Vestfalskog sporazuma iz 1648.

godine. Dakle, latinski jezik je bio standard diplomatske komunikacije. Svoj uticaj crpio je ne samo iz vremena Rimskog carstva, već i iz prakse nasljednika Rimskog carstva, odnosno Svetog rimskog carstva, ali i uticaja i angažmana Katoličke crkve u politici. Jačanjem Francuske, kao snažnog aktera međunarodnih odnosa XVIII vijeka, francuski jezik počeo je da potiskuje latinski jezik u diplomatskoj upotrebi. Na Bečkom kongresu 1815. godine ili Pariskom kongresu 1856. godine, raspravljano je uglavnom na francuskom jeziku, i ta dominacija francuskog jezika potrajaće faktički sve do kraja Prvog svjetskog rata i Pariske konferencije mira. Čak su i ruske diplomate koristile francuski jezik u komunikaciji i izvještajima koje bi slali carističkim vlastima. Sa gubljenjem primata Francuske u međunarodnim odnosima i uporednim jačanjem Sjedinjenih Američkih Država početkom XX vijeka, a pod uticajem i moćne Britanske imperije i njenih dominiona, engleski jezik preuzima primat u diplomatskoj i svakoj drugoj komunikaciji. Danas je engleski jezik zvanični ili drugi zvanični jezik u oko sedamdeset država svijeta i smatra se standardom poznavanja za diplomatsku službu.

Najveći broj regionalnih i međunarodnih organizacija nastalih nakon Drugog svjetskog rata, uvažava više svjetskih jezika kao zvaničnih i radnih jezika. Tako Ujedinjene nacije imaju šest zvaničnih jezika: engleski, arapski, kineski, francuski, ruski i španski, Sekretarijat Ujedinjenih nacija koristi dva radna jezika, i to engleski i francuski, dok Evropska unija ima onoliko službenih jezika koliko i članica koje govore tim jezikom – trenutno holandski, francuski, njemački, italijanski, danski, engleski, grčki, portugalski, španski, finski, švedski, češki, estonski, mađarski, litvanski, letonski, malteški, poljski, slovački, slovenački, bugarski, irski, rumunski i hrvatski jezik. Ovakva praksa je odraz demokratizacije diplomatske službe i snaženja principa pariteta – formalne jednakosti u diplomatiji i, konačno, uvažavanje svake strane kao ravnopravne u formalnom aspektu diplomatskog i političkog djelovanja.

1.4. KVALITETI USPJEŠNOG DIPLOMATE

Slika idealnog i uspješnog diplomate se mijenjala otkad pratimo diplomatsku praksu pa do danas. Jedan od najranijih prikaza idealnog diplomate nalazimo u Mletačkoj republici. Otavijano Mađi, pravnik i pjesnik iz Breše, koji je bio sekretar u Mletačkoj republici, humanista i diplomata, 1566. godine napisao je traktat o kvalitetima idealnog ambasadora. U vremenu italijanskih gradova-država, za Mađija je idealni diplomata bio školovani teolog, aristokratskog porijekla, bogat i naočit, neko ko poznaje djela grčkih filozofa, tečno govori grčki, latinski, njemački, španski, francuski i turski jezik, raspolaže matematičkim znanjima, i ko je kompetentan u pravnim naukama, poeziji i muzici.

Baltazar Gracijan, španski jezuita, barokni pisac i filozof prve polovine XVII vijeka, ostavio je nekoliko pravila kojih bi idealni diplomata trebalo da se pridržava, među njima i savjete da ne treba lagati, ali da istovremeno ne treba govoriti cijelu istinu. Diplomata mora znati da čeka, ne gnjavi sagovornika, istovremeno ne dopušta da se razgovori pretvore u svađu i da ne protivurječi onima koji protivurječe.

Fransoa de Kalijer, francuski diplomata iz druge polovine XVII i prvih godina XVIII vijeka, iza sebe je ostavio djelo „O načinu pregovaranja sa vladarima“, koje se naročito u XX vijeku profilisalo kao klasično djelo o diplomatiji i pregovaranju. Ovo djelo obiluje savjetima, uputstvima i obavezujućim preporukama za pregovarače i diplomate. Tako De Kalijer načelno uspješnog diplomatu vidi kao dobrog građanina čija (diplomatska) djelatnost zahtijeva svu oštroumnost, spretnost i suptilnost koju jedna osoba može posjedovati i, nadasve, ispravno rasuđivanje. Oni koji prihvate poziv diplomatije i pregovaranja, prema De Kalijeru, moraju odbijati da budu opčinjeni zadovoljstvima prostodušne zabave, jer će jedino tako očuvati zdrav razum. Diplomata mora imati mirnu narav, tihu i strpljivu prirodu, kao i da naginje ka uzdržanosti i samodisciplini umjesto brzopletosti. Idealni diplomata ne smije poznavati osobine arogancije, pokazivati prezir, mora oprezno koristiti prijetnje u komunikaciji, biti otporan na bijes i na sve dinamične osobine poznate čovjeku. Kao one koji nijesu podobni za diplomatski poziv De Kalijer je vidio kockare, pijanice, strasne ljude, one koji provode vrijeme sa *sumnjivim ljudima*, kao i, nadasve, one koji se lako prepuštaju hedonizmu.

Harold Nikolson je ličnosti diplomate pridavao veliki značaj, čak je smatrao da od karaktera i sposobnosti diplomate zavisi uspjeh ili neuspjeh diplomatske akcije. Nikolson je u svom poznatom djelu „Diplomatija“ naveo listu od petnaest kvaliteta (idealnog diplomate i idealne diplomatije) u koje je svrstao: istinu, preciznost, smirenost, strpljenje, dobru narav, skromnost, odanost, inteligenciju, znanje, moć rasuđivanja, razboritost, gostoprimstvo, šarm, marljivost, hrabrost i taktičnost. Ove kvalitete Nikolson je vidio kao amalgam grčko-rimske etike, moralnih inputa prosvjetiteljstva i karakteristika istinskog engleskog gospodina – džentlmena. Iz svog diplomatskog iskustva, Nikolson je razvio divljenje i poštovanje prema birokratiji ministarstva, koje je smatrao sidrom u diplomatiji. Ernest Satov isticao je znanje običaja i istorije zemlje prijema kao značajne preduslove za dobrog diplomatu.

Džejms Haris, ambasador Velike Britanije u Rusiji, Pruskoj i Francuskoj krajem XVIII i početkom XIX vijeka, ponudio je svoja uputstva početnicima u diplomatskoj službi. On je smatrao da je najznačajniji savjet mladim diplomatama da *slušaju* – da ne govore više od onoga što je neophodno da se drugi uključe u razgovor. Tako se može doći do više informacija i saznanja, mišljenja drugih, a zaštititi sebe od odavanja sopstvenog stava ili informacija. Pri prvom dolasku u neku zemlju diplomata treba da se ponaša što je moguće prijatnije prema ljudima

koji ga dočekaju, kako bi ostvario dobar prvi utisak i omogućio da ljudi koji su ga dočekali više komuniciraju i prenesu stavove i informacije diplomati. Diplomata takođe ne bi trebalo da *izvozi* običaje i navike, već da se prilagodi onoj zemlji u kojoj odsijeda i da obrati pažnju da to čini i u najobičnijim prilikama, kao i da nauči jezik zemlje domaćina. Na sastancima i konferencijama, diplomata prema Harisu treba dobro da osluškuje i da zapisuje sve što čuje – da nešto ne bi izostavio i kako bi pažljivo protumačio ton i nijansu izgovorenih riječi.

Ivo Andrić, koji je prošao sve nivoe diplomatske obuke i prakse, od sekretara treće klase pa sve do poslanika Kraljevine Jugoslavije u Berlinu, takođe je ostavio zapažanja o ispravnom ponašanju u diplomatiji i kvalitetima diplomate. Diplomatski poziv smatrao je pozivom upućenim nekolicini, jer mali broj ljudi ima dara i znanja za takav poziv. Diplomate su za njega dobri ljudi jednostavne pameti i hladna srca, sposobni za pretvaranje, ali ne i tajanstveni i zatvoreni, snažni ali ne grubo, stvarni su i trezveni, ali ne suvi i dosadni. Diplomate, prema Andriću, moraju da znaju puno, ali na njihovom znanju ne smiju da se vide tragovi učenja, a svojim znanjem treba da iznenade i zadive, nikako da zbune, uvrijede ili postide sagovornika. U diplomatiji, smatra Andrić, ne treba biti ličan, ali treba biti prirodno ponosan, kao i mnogostruk i jednostavan. Sopstvene sposobnosti diplomata treba pažljivo da dozira, u pravilnim razmjerama. Ukoliko u bilo koji posao zađu pogrešni ljudi – ljudi pogrešnog temperamenta, karaktera i vaspitanja, to Andrić smatra skupom greškom koja državu najviše košta u odabiru kadra u diplomatiji. Stoga, u diplomatiju ne treba slati one koji nemaju hladnu i dobru pamet, koji imaju jedan ili više poroka – poroka mnogo jačih nego što je snaga njihove volje. Idealan diplomata, prema Andriću, to je, na kraju, oštromna i moralno zdrava osoba.

2. RAZVOJ DIPLOMATIJE

- UTICAJ POLARNIH STRUKTURA NA DIPLOMATSKU DJELATNOST -

2.1. ANTIČKI SVIJET

Iz historije Starog istoka postoji sačuvan značajan broj diplomatskih dokumenata koji svjedoče o međudržavnim odnosima u tom periodu. Egipat, dugo najznačajnija država drevnog istoka, održavao je trgovačke, kulturne i političke veze sa svim okolnim narodima i zemljama u Africi, Aziji i na Mediteranu. Za diplomatsku prepisku bila je zadužena jedna od državnih kancelarija za spoljne poslove. U Britanskom muzeju i Državnom muzeju u Berlinu čuva se Tel-Amarnska arhiva koja sadrži oko 360 glinenih tablica koje čine prepisku i sporazume pojedinih faraona sa vladarima drugih država. U VIII i u VII vijeku prije nove ere, sve više značaja na istoku dobija Asirija, sa gradovima Asurom i Ninivom u dolini Tigra u Mesopotamiji. U nekadašnjim carskim dvorovima otkrivena je državna arhiva i biblioteka koja sadrži i diplomatska dokumenta, koja se većim dijelom odnose se na vrijeme cara Asurbanipala, kada je Asirija dostigla najveću moć. Od značaja za to doba razvoja diplomatije su i careve diplomatske poslanice okolnim gradovima, obraćanja stanovništvu, ali i tajni dopisi carskih punomoćnika raspoređenih u svim važnijim gradovima i zemljama.

Nakon slabljenja asirsko-vavilonskog carstva, na scenu stupa, kao najjača država na istoku, Persija, čiji se uticaj širio i u zapadnom pravcu, ka Maloj Aziji, Mediteranu i Grčkoj. U manifestu vavilonskom narodu „zemaljski car“ Kir sebe naziva oslobodiocem Vavilona. Sačuvan je izvjestan broj dokumenata persijske diplomatije, posebno onih koji se tiču odnosa ovog carstva sa grčkim državama. Najzanimljiviji spomenik diplomatije i međunarodnog prava Starog istoka su zakoni Manu, napisani na klasičnom sanskritu. Riječ je o zbiru različitih staroindijskih pravila iz oblasti politike, međunarodnog prava i trgovine, stvaranih tokom prvih hiljadu godina prije naše ere. Diplomatska vještina prema učenju Manu sastoji se u umješnosti suzbijanja rata i obezbjeđenja mira. Od poslanika zavisi pitanje rata i mira, on izvještava svoga vladara o planovima stranih država i tako čuva zemlju od prijetećih opasnosti, pa stoga treba da bude pronicljiv, svestrano obrazovan i sposoban da pridobije druge na svoju stranu.

Antička Grčka nije bila politički jedinstvena, već se sastojala od većeg broja državica i gradova. Postojalo je kulturno jedinstvo grčkog svijeta, jer su stari Grci govorili istim jezikom, vjerovali u iste bogove, svake četvrte godine se okupljali na Olimpijskim igrama, išli u ista proročišta. Ali politička razjedinjenost je upravo

ono što je činilo pogodan milje za razvoj diplomatskih odnosa. Brojnost različitih političkih entiteta i subjekata, kao i potreba njihove međusobne komunikacije i sporazumijevanja intenzivirali su i unapređivali diplomatsku praksu. U Grčkoj je nosilac vijesti bio nazivan „angelosom“. Institucija poslanstva bila je poznata nosiocima vlasti u većini antičkih država. Vjerski savezi vezani za određena svetišta nazivali su se amfiktionije. Na prazničnim skupovima se vijećalo o stvarima važnim za sve članove amfiktionije, a u vrijeme praznika proglašavan je „božji mir“. Gradovi su primali na sebe izvjesne obaveze prema amfiktioniji, a odluke opšte skupštine bile su obavezne za sve članove. Delfisko-termopilska amfiktionija je bila politička snaga koja je značajno uticala na međunarodnu politiku Grčke. Delfisko sveštenstvo je imalo moć i pravo da pozove sve članove amfiktionije u sveti rat protiv onih koji bi učinili neku štetu Apolonovom svetištu. Ono je posredovalo ili neposredno učestvovalo u donošenju političkih i privrednih ugovora i presuđivalo u sporovima povodom njihovog naknadnog tumačenja. Sljedeći oblik međunarodnih veza Grčke bili su ugovori i vojno-politički savezi, „simahije“, od kojih su najvažnije bile Lakedemonska i Atinska (Deloska) simahija.

U najvažnijim grčkim državama poslanike je birala narodna skupština, obično iz reda imućnih ili istaknutih građana. U jednu misiju je moglo biti odaslato više članova poslanstva čiji je cilj određivan instrukcijama napisanim na povelji (diploma). Po dolasku u mjesto prijema, oni su se predstavljali onome ko je u tom gradu bio zadužen da vodi diplomatske poslove, a potom bi izlazili pred savjet ili narodnu skupštinu obrazlažući svoje namjere. Zaključivanje ugovora i vođenje diplomatskih pregovora je u Grčkoj bilo vezano za brojne formalnosti, uključujući i zakletve, a kopije tekstova su čuvane u narodnim svetištima i državnim arhivima. Svi veliki grčki državnici bili su istovremeno i diplomate (Pizistrat, Temistokle, Aristid, Perikle). Atina je imala žive diplomatske odnose sa svim grčkim državicama i kolonijama širom Mediterana, kao i sa vangrčkim svijetom. Borba za prevlast i hegemoniju između Atine i Sparte dovela je i do intenzivne diplomatske utakmice prije i tokom Peloponeskih ratova 431-404. p.n.e. Uoči rata sazvana je savezna konferencija u Sparti (432. prije nove ere). Bila je to prava diplomatska konferencija, na kojoj su vođene burne rasprave o unutargrčkim sporovima. Atinjani su branili svoju poziciju zaslugama koje su stekli za čitav grčki svijet u ratovima sa Persijom, kao i naprednim karakterom atinskog uređenja. Nakon što je rat između grčkih država i njihovih saveza otpočeo, Spartanci će se okrenuti pregovorima i sporazumijevanju upravo sa Persijom, od koje su ugovorom u Miletu stekli pomoć u ratu protiv Atine. U konačnom će persijska diplomatija odnijeti pobjedu, jer je njen cilj bio komadanje Grčke i slabljenje i spartanske i atinske hegemonije.

Makedonska država je snažno nastupila u vrijeme kralja Filipa II (359-336 p.n.e.), potčinjavajući svome uticaju grčke države vojnim i diplomatskim putem. Jedan od pratećih sadržaja Filipove diplomatije bilo je potkupljivanje. Sklapao

je sve prirodne i neprirodne saveze koji su mu trenutno omogućavali određeni dobitak. Njegov nastup olakšavalo je to što su mnogi u njemu vidjeli šansu za ostvarenje davnašnje ideje o ujedinjenju Grčke, usljed čega je ojačala makedonska stranka i u samoj Atini. Nasuprot nje stajao je poznati besjednik Demosten. Sačuvan je određeni broj pisama u kojima se kralj lično obraćao atinskom narodu. Diplomatskim pritiskom i metodama uspio je da postane član Delfisko-termopil-ske amfiktionije i arbitar u sporovima između grčkih gradova. Ono što nije uspio diplomatski postigao je vojno 338. p.n.e. u bici kod Heroneje, nakon koje je većina grčkih država priznala njegovu vlast. Makedonski kralj je sa svakim gradom ponaosob zaključio savez čija je osnova bila očuvanje unutrašnje autonomije gradova. Potom je sazvao opštegrčku skupštinu, Korintski kongres, gdje je proglasio kraj rata i uspostavljanje mira. Objavio je da u Grčku nije došao kao osvajač, već sa ciljem da ujedini Grke i da ih povede u pobjedonosni pohod protiv Persije. Ujedinjene države i makedonski kralj zaključili su vječiti savez, a predviđeno je da se sva sporna pitanja među grčkim državama rješavaju na sudu amfiktiona. Dvije godine kasnije Filip je ubijen, a njegove planove nastavio je njegov sin Aleksandar (336-323 p.n.e.) koji je prvo diplomatskim putem pridobio na svoju stranu maloazijske gradove. Ambicioznom osvajaču dolazila su brojna poslanstva iz različitih zemalja, ali je njegov životni put bio kratak i ispunjen ratnim uspjesima. U cjelini, helenistička epoha (IV-II v. p.n.e.) proizvela je brojne spomenike diplomatije, ugovore, diplomatska pisma i druga dokumenta.

U Rimu su od najstarijih vremena određenu diplomatsku praksu obavljali fecijali (fetiales), koji su se starali o međunarodnim sporazumima iako su poticali iz svešteničkog kolegijuma. Posredovali su u mirnom rješavanju sporova među plemenima na Apeninima. Začetke međunarodnog prava sadrži zbornik najstarijih pravnih formula fecijala (jus fetiale). U starijem periodu Rima, pravo odašiljanja poslanstva pripadalo je kraljevima, a poslanici su bili fecijali. Za vrijeme Republike to pravo je prešlo na Senat, u čijoj nadležnosti je bila spoljna politika. Senat je birao rimske predstavnike, a izbor ličnosti je često bio praćen dugim raspravama. Poslanik je u svakoj prilici morao postupati prema „dostojanstvu i koristi rimskog naroda“, kako piše Tit Livije. Poslanstvo se sastojalo od više osoba, najčešće tri, a predvodio ga je istaknuti senator (princeps legationis). Spoljna oznaka poslanstva bio je zlatan prsten, koji je davao pravo na besplatno putovanje i ostalo što je bilo neophodno. Po završetku misije, legati su podnosili Senatu izvještaj o svom radu (legationem referre).

Postoji mišljenje da je prelomni momenat za Rim bio Drugi punski rat, ili rat sa Hanibalom (218-201 p.n.e.), kada se gradska republika počela pretvarati u veliku svjetsku državu, buduće univerzalno carstvo. Rimska i kartaginska diplomatija sučelile su se u naporu da pridobiju nove saveznike na svoju stranu. Hanibal je uspio da potpiše ugovor o prijateljstvu sa helenističkom državom Makedonijom, kojom je tada vladao Filip V. Ugovor je bio uperen protiv Rima i predviđao

je podjelu interesnih sfera na Mediteranu na dva dijela, zapadni, kartaginski i istočni, makedonski. Rimljani su odgovorili stvaranjem snažne antimakedonske koalicije grčkih država. Posljedica rimskog diplomatskog djelovanja bilo je to što su Kartaginu napustili neki dojučerašnji saveznici, kao što su numidski vladari, pa se i u Africi stvorio front protiv Hanibala. Konačan rezultat rimskih diplomatskih mahinacija bio je poraz Hanibala od Scipiona u bici kod Zame u Africi 202. p.n.e. Hanibal je tada pobjegao na istok, odakle je godinama podsticao azijske vladare protiv Rimljana. U Trećem punskom ratu koji su vješto diplomatski pripremili i podstakli, Rimljani su uništili Kartaginu 146 p.n.e. Slični rimski metodi bili su primijenjeni i prema grčkim državama, pa su se na skupštinama raznih grčkih gradova mogli čuti govori koji su otkrivali licemjerne obrasce i ciljeve rimske diplomatije. Grčke državnice bile su u stalnim međusobnim razmiricama, pa je rimskom pohodu otpor pružio samo Ahajski savez sa Korintom na čelu, poslije čega je ovaj grad razoren, kao i Kartagina, iste 146. godine p.n.e. Ubrzo potom (133 p.n.e.) Rimljani su osvojili Malu Aziju, pri čemu su privoljeli posljednjeg pergamskog kralja, Atala III, da im svoju kraljevinu ostavi u nasljeđe.

Gaj Julije Cezar (Rim, 13. jul 100. p. n. e. - Rim, 15. mart 44. p. n. e) je vješto diplomatski pripremao pohod u Galiji, kada je uspio da ga skupština galskih plemena proglasi za vođu i zaštitnika galskih interesa. Cezar lično, uz obrazovanje, odlikovao se i osobinama koje su pogodne i važne za uspješno diplomatsko djelovanje. U vrijeme carstva, njegovi nasljednici promijenili su organizaciju i vođenje spoljnih poslova, koji su u najvećoj mjeri ušli u carsku nadležnost. Poslanike je imenovao car i oni su njemu odgovarali. Osnovane su retorske škole koje su u isto vrijeme bile i diplomatske, pa su se u njima učila određena pravila i dobijala uputstva o diplomatskim besjedama i etikeciji.

2.2. SREDNJI VIJEK

Srednji vijek je označio kraj antičkog doba i jedinstvenog i snažnog Rima. Vizantija je naslijedila diplomatske tradicije kasnog rimskog carstva. Njena se diplomatija često oslanjala na lukavost i intrigu, savladavajući tako opasnosti varvarskog svijeta kojim je bila okružena. Na vrhuncu moći, za vrijeme Justinijana (Taurusijum, 482 - Konstantinopolj, 14. novembar 565), ovo veliko carstvo održavalo je diplomatske veze od Kine i Indije do Atlantika, unutrašnjosti Afrike i skoro cijele Evrope. Vizantijska diplomatija toga doba vješto je koristila i podsticala neprijateljstva među brojnim varvarskim plemenima, nastojeći da ih iskoristi da vojnički služe carstvu umjesto da budu opasnost za njega. Na vizantijskom dvoru ceremonijalno su primana poslanstva iz raznih krajeva svijeta, najčešće uz prevođenje vične raznim jezicima. Vizantijski poslanici u drugim zemljama su bili obučavani da vode diplomatske poslove i pregovore u okvirima datih im nadležnosti.

Samo izuzetno su slavne vojskovođe, kao što je bio Velizar, imale neograničena ovlašćenja. Poslanici su poticali iz aristokratskih krugova bliskih dvoru i samom caru i često su u diplomatiji sticali visoke titule. Morali su da se pridržavaju određenih pravila ponašanja u stranim zemljama, a trebalo je da budu ljubazni, darežljivi, prijatni u razgovoru i prilagodljivi.

Još jedan moćan činilac koji je prenosio nasljeđe rimskih tradicija na diplomatiju srednjeg vijeka bila je crkva sa papstvom na čelu. Ona je raspolagala velikim materijalnim sredstvima i razgranatom mrežom diplomatskih agenata, osim toga što je posjedovala duhovnu moć i uticaj. Pape su vodile složenu međunarodnu igru u haotičnom feudalnom miljeu evropskog srednjovjekovlja. Diplomacija papske države odlikovala se onim što će kasnije biti karakteristično za diplomatsku praksu italijanskih novovjekovnih gradova, republika. Sva sredstva su bila prihvatljiva u postizanju željenog cilja, uključujući intrige, obmane i nevjernosti. U prvim vijekovima nakon pada Rima, papski pogled bio je uglavnom okrenut prema Carigradu kao glavnom partneru i zaštitniku. Nakon Justinijanovih osvajanja u Italiji, pape su ostale poglavari Rima, formalno potčinjeni vizantijskom caru. Kako je slabila moć Vizantije, pape su se sve više okretale franačkoj državi. Zavisnost pape od franačkog kralja bila je najveća u vrijeme Karla Velikog, koji je i krunisan u crkvi Svetog Petra u Rimu, gdje su ga nazivali „novim Konstantinom“. Dok je Karlovo carstvo dominiralo u Evropi, najvažnije mjesto u njegovoj diplomatiji zauzimali su odnosi sa Vizantijom, a njegovi ambiciozni planovi išli su u pravcu ujedinjenja zapadnog i istočnog carstva. Diplomatske odnose održavao je sa svim ostalim evropskim državama, koje su hitale da pošalju svoje poslanike na dvor velikog cara. Kasnije, kada je papska vlast dominirala, u vrijeme Grgura VII (XI vijek) uobičajeno je bilo slanje u mnoge krajeve hrišćanske Evrope papskih legata, koji su prenosili papine naloge, a ponekad i istupali protiv vladara. Nekoliko hrišćanskih koalicija i krstaških pohoda u kojima su učestvovali brojni evropski vladari i plemstvo djelo su papske diplomatije.

Arabljeni su u srednjem vijeku stvorili uticajnu kulturu i državnu organizaciju. U Bagdadskom kalifatu je vođenje spoljnih poslova imalo važnu ulogu, bilo je jedna od grana uprave, a nastajale su i posebne forme korespondencije i ceremonijala. Slati su i poslanici iz redova dvorskog plemstva koji su sa sobom nosili pisma namijenjena vladaru zemlje u koju idu. Oni su na raspolaganju imali i darove za strani dvor.

U periodu od XII do XV vijeka u Francuskoj jača kraljevska vlast i stvara se nacionalna država. Kralja Luja XI istorija pamti kao vrlo vještog diplomatu, sa manirima i metodama sličnim diplomatama onovremenih italijanskih gradova, smislom za prilagođavanje i pridobijanje saveznika. Koristio se potkupljivanjem, špijunažom i zamršenom mrežom intriga. Sa podozrenjem je gledao na strane poslanike u svojoj zemlji, nastojeći da ograniči njihovu radoznalost. U to vrijeme razvijeni italijanski gradovi, Venecija, Đenova, Firenca, Milano, Piza i drugi,

vodili su živu trgovinu sa mediteranskim zemljama, kontinentalnom Evropom, Bliskim istokom i Afrikom. Interese svojih trgovaca i građana u inostranstvu obezbjeđivali su organizacijom konzularne službe. Firentinska diplomatija je u svojoj službi imala neka slavna imena, kao što su Dante, Petrarka, Bokačo, Makijaveli. Nikolo Makijaveli se može, osim što je bio politički filozof i zagovornik teorije da „cilj određuje sredstvo“, na izvjestan način smatrati i teoretičarem diplomatije. Zapravo, njegova temeljna pretpostavka bila je da je snaga oružja za državu važnija od ostalog, uključujući i umješnost diplomatije. Ali pošto države često nijesu dovoljno jake da vojno obezbijede svoje ciljeve, upravo je iz te nužnosti nastala diplomatija. Bilo republike ili monarhije, ako su vojno slabe, neizbježno će se značajnije osloniti na „pretvornost, trikove i spletke“. Diplomata može steći uticaj na stranim dvorovima jer su ljudi potkupljivi i lakovjerni, s obzirom na svoje lične interese. Makijaveli je smatrao da diplomatija mora biti stalna, a ne povremena aktivnost, i da se u nju moraju ulagati sredstva da bi se unaprijedila njena djelatnost.

Venecija je u XIV i XV vijeku postala najveća trgovinska sila na Mediteranu, a nije imala vojnu silu koja je mogla braniti tu poziciju, pa primjenjuje diplomatsku djelatnost i stvara institucionalnu diplomatiju. To nije više povremeno slanje poslanika, već stalna djelatnost. Diplomatske predstavnike biralo je Vijeće umoljenih, a kasnije Senat. Trajanje izaslanstva stalno je odlukama Republike produžavano, da bi se ustalilo na tri ili četiri godine, koliko je ambasador ostajao na stranom dvoru. Ta praksa prihvaćena je u Francuskoj, potom i kod Habzburgovaca, pa su i oni počeli stvarati stalna izaslanstva. Republika Sv. Marka je smatrana „radionicom diplomatije“ cijeloga svijeta. Njena diplomatija je gajila potkupljivanje, licemjernost, vjerolomstvo, špijunažu i intrigu. No, njeni su diplomati i državnici bili obrazovani, sa manirima, dobro informisani, i uvezani u cjelovit sistem koji je bio u službi Republike. Vrhuncem venecijanske vještine smatra se IV krstaški rat u kome je 1204. godine zauzet Carigrad i za izvjesno vrijeme uništena Vizantija, a za račun mletačkih interesa i trgovinske dominacije. Venecija je imala predstavnike u mnogim državama, ali i tajne agente, a često je u diplomatske svrhe koristila i svoje trgovce. Postojale su odredbe kojima se regulisalo vladanje i djelatnost predstavnika u stranim zemljama. Imali su zadatak da redovno izvještavaju vladu o stanju u državi u kojoj su bili akreditovani, pa se smatralo da nijedan evropski dvor nije tako dobro obaviješten kao venecijanski Senat. Najvažnije diplomatsko mjesto bilo je „bailo u Carigradu“, zbog važnosti mletačkih posjeda u istočnom Mediteranu i levantske trgovine. Zato su na tu dužnost postavljane iskusne diplomate za koje je to bila kruna diplomatske karijere. Po povratku u Veneciju, poslanici su morali da dobijene darove predaju državi i podnesu izvještaj o rashodima. Zaokružen sistem venecijanske diplomatije uticao je na razvoj diplomatske prakse u nizu evropskih zemalja.

2.3. VESTFALSKI MIR I STVARANJE EVROPE DRŽAVA

Na početku XVI vijeka započet je Tridesetogodišnji rat (1618–48), koji je imao u isto vrijeme regionalno, njemačko i opšteevropsko značenje. Sa vjerske strane, ovaj rat je i za Njemačku i za zapadnu Evropu sukob katolika i protestanata, a sa političke – borba između cara i knezova u Njemačkoj i borba protiv prevlasti Habzburga, u kojoj je najvidniju ulogu igrala Francuska. Vestfalski mir čini serija sporazuma kojima je završen Tridesetogodišnji rat. Vestfalski mir potpisali su 24. oktobra 1648. godine car Ferdinand III, njemački kneževi, predstavnici Holandije, Francuske i Švedske. Španski sporazum, kojim je završen Osamdesetogodišnji rat, potpisan je 30. januara 1648. godine. Ugovorom je priznata nezavisnost Holandije i švajcarske konfederacije. Ugovor o Pirinejima iz 1659. smatra se dijelom Vestfalskog sporazuma, a potpisale su ga Francuska i Španija. Teoretičari međunarodnih odnosa, uglavnom, Vestfalski mir smatraju početkom nove ere, jer je njime stvorena osnova međunarodnog sistema suverenih država. Pregovori su se odigrali u Minsteru i Osnabriku, gradovima u Vestfaliji, gdje su stotine diplomata, učesnika ove dugotrajne konferencije, naizmjenično putovale iz jednog grada u drugi, kako bi bili dogovoreni detalji novog evropskog poretka. Ovaj sporazum, u čijem je kreiranju učestvovao veliki broj vladara, od najmanjih do velikih evropskih zemalja, označio je stvaranje Evrope država.

Osnovni principi Vestfalskog sporazuma su: princip suvereniteta država, princip pravne jednakosti među državama, princip obavezujućih međunarodnih ugovora među državama, princip neintervencije jedne države u unutrašnja pitanja druge države. Ovaj ugovor označava početak stvaranja poretka i uređenja odnosa među suverenim državama, kao i podsticaj razvoju međunarodnog prava. Sporazum je definisao principe suvereniteta i jednakosti država da bi se uspostavio trajni mir sa uzajamno prihvatljivim sistemom međunarodnog prava, baziranom na međunarodno vezujućim ugovorima. Prvi put je uspostavljen sistem koji je poštovao određena kolektivna prava, prije svega suverenitet svih vrsta državnih entiteta. I ostale, političke i teritorijalne odredbe mira, bile su od velikog značaja za evropski poredak. Holandija je službeno stekla nezavisnost od Španije, dok je Švajcarska priznata kao nezavisna država, a Švedska je stekla teritorijalno proširenje. Vladari njemačkih država mogli su odrediti vjeru stanovništva njihove teritorije, a kalvinizam je dobio pravo službene vjere. U cjelini, vjersko pitanje je riješeno na taj način što je priznata ravnopravnost vjera, na osnovu principa usvojenih na augsburškom vjerskom miru zaključenom 1555. godine. Francuska je iz rata izašla kao dominantna kontinentalna sila. Okončana je ideja da Sveto rimsko carstvo ima duhovnu dominaciju nad ostalim hrišćanskim svijetom. Brojne nezavisne njemačke države dobijaju pravo da vode vlastitu spoljnu politiku, ali ne smiju da vode rat protiv Svetog rimskog Carstva.

Dakle, postojanje država na načelu teritorijalnog suvereniteta, pri čemu se one smatraju jednakima na međunarodnom planu, kojim dominiraju svjetovna načela, to je tekovina Vestfalskog mira. Od ovog značajnog sporazuma nadalje će i diplomatija dobijati stalne i čvršće oblike i institucionalizovati se kao djelatnost. Kardinal Rišelje je još 1626. godine u Francuskoj osnovao prvo ministarstvo spoljnih poslova, što će biti uzor i za ostale evropske zemlje. Njegov savremenik De Kalijer objavio je knjigu „O načinu pregovaranja sa vladarima“ koja se duže vremena smatrala najboljim priručnikom o diplomatskom umijeću. Njegov početni stav je bio da su sve zemlje Evrope nužno povezane i trguju jedna sa drugom, zbog čega se mogu smatrati članicama iste zajednice. On shvata diplomatiju kao aktivnost koja ima zadatak moderiranja, pri čemu upućuje diplomate na mudrost, koja je kombinacija znanja, sposobnosti predviđanja i okretnog djelovanja. Diplomacija je neizbježna djelatnost, vrlo važna za dobrobit države i zaslužuje da bude prepoznata kao zasebna profesija.

Pošto su zasjedanja u Minsteru i Osnabriku u osnovi bila ogromne konferencije, njima je započela praksa multilateralne diplomatije, sa mogućnostima višestranog pregovaranja, koja će biti intenzivno nastavljena kroz velike kongrese na kojima će se rješavati evropska politička pitanja. Stoga, moderna diplomatija i ustrojstvo država duguju Vestfalskom mirovnom ugovoru bar dio one konture koju imaju danas. Na simpozijumu održanom povodom 350 godina od Vestfalskog mira, konstatovano je da humanost i demokratija nijesu bili principi relevantni za originalni vestfalski poredak, kao i da je vestfalski sistem imao svoje granice. Princip suvereniteta na kome se zasniva proizveo je osnovu za rivalstvo među državama umjesto saveza, kao i izopštavanja umjesto integracija. Ipak, istorijski Zapad, kao nosilac elementarnih vrijednosti u poimanju organizovanja društva je prve korake u odbacivanju okova feudalnog uređenja napravio u periodu za vrijeme i poslije Tridesetogodišnjeg rata.

2.4. EVROPSKA RAVNOTEŽA SNAGA

Novi sistem političko-diplomatskih odnosa u Evropi zasnovan na ravnoteži vodećih evropskih sila bio je karakterističan za period nakon ere Napoleonovih ratova pa do početka Prvog svjetskog rata. Karakteristike ove strukture međunarodnih odnosa i diplomatije koja je u takvim uslovima djelovala prisutni su i u periodu evropske istorije prije XIX vijeka. One se ogledaju u postojanju nekoliko snažnih država, velikih sila, čija je konstelacija snaga po principu tasa na vagi. Sopstvenom upotrebom sile, ili udruženom silom više država, onemogućava se da jedna velika sila postane snažna u mjeri koja bi mogla da ugrozi položaj ostalih ili da riješi neko evropsko pitanje u svoju korist, što se postiže stvaranjem alijansi ili drugim sredstvima. Ulogu balansera dugo je igrala Velika Britanija, koju je

karakterisala enormna pomorska sila i odvojenost od evropskog kopna. Za neutralizaciju sukoba interesa velikih sila u određenim područjima korišćen je metod stvaranja tampon zona ili država. Takođe je kompenzacijama na račun drugih, najčešće malih ili neemancipovanih naroda u Evropi i van nje, održavana ravnoteža snaga. I međunarodno priznate male države su najčešće tretirane kao objekti, a ne subjekti visoke međunarodne politike. Dopusćenim su se među velikim silama smatrali oni ratovi koji nijesu zadirali u ravnotežu snaga, jer nijesu bili usmjereni protiv uspostavljenog evropskog koncerta.

Diplomatija u ovom sistemu je aktivnost koja je zajedno sa vojnom snagom nosilac stabilnosti svake države. Nijesu postojali česti susreti na vrhu, što je davalo značaj diplomatama. Evropske diplomate su uglavnom bile obrazovane na najboljim univerzitetima i aristokratskog porijekla. Diplomatska aktivnost je bila puna forme i manira, protokola i etikecije, a francuski jezik je bio dominantan kao sredstvo međusobnog komuniciranja. Javno mnjenje još nije postojalo usljed nedostatka sredstava masovne komunikacije, pa je diplomatija bila zatvorena u uskom krugu poznavalaca političkih prilika i nosilaca državne politike. Svijet je u tom periodu bio evropocentričan i glavna pitanja međunarodnih poslova odnosila su se na evropske sile i rješavala u krugu evropskih zemalja. Sjedinjene Američke Države još nijesu bile stupile na svjetsku scenu, pa nijesu bile ni diplomatski dovoljno aktivne, o čemu svjedoči podatak da su one 1906. godine imale samo devet ambasada širom svijeta. Evropske sile su na kongresima i konferencijama, posebno karakterističnim za XIX vijek, donosile odluke od važnosti za cjelokupan međunarodni poredak, čije bi održavanje onda svojim potpisima i garantovale.

Na Bečkom kongresu 1815. godine stvoren je evropski poredak nakon završetka ere Napoleonovih ratova. Glavni učesnici bili su predstavnici velikih sila, ruski car Aleksandar I, austrijski knez Meternih, predsjednik pruske vlade Hardenberg, i ministri spoljnih poslova Francuske i Velike Britanije, Taljeran i Kaslrej. Pred njima su bila dva osnovna zadatka, ponovno uspostavljanje poremećene evropske ravnoteže snaga i reafirmacija načela legitimiteta kao sredstva odbrane od revolucije. Nizom odluka o političkom i teritorijalnom statusu kreirana je nova politička karta Evrope. Slijedio je dugi period mira, tokom koga je bilo lokalnih ratova i oružanih sukoba, ali opšteg rata velikih sila nije bilo. Kreirani sistem ravnoteže snaga pospješivao je ujedno diplomatsku aktivnost glavnih aktera međunarodne politike, čime se obogaćivala diplomatska praksa, a vremenom i norme koje su tu djelatnost regulisale.

Krimski rat, 1853-1856. godine, koji je finale imao u Pariskom miru, primjer je sukoba koji su ostali lokalizovani iako su bile uvučene velike sile. Ratovale su Rusija i Osmansko carstvo (Turska) kom su 1854. godine, da bi preduprijedile rusku pobjedu i premoć, priteklo u pomoć Francuska, Velika Britanija i Pijemont. Austrija je ultimatumom prisilila Rusiju da povuče svoje trupe iz rumunskih kneževina, čime su onemogućene ruske vojne operacije i rat je uglavnom ograničen

na područje Krima. Udružena koalicija evropskih zemalja i Turske uspjela je u namjeri da ograniči ruski uticaj na istoku Evrope, posebno u crnomorskim zemljama. Rusija je ostala tokom čitavog XIX vijeka jedan od glavnih aktera u Istočnom pitanju (Istočno pitanje je diplomatski i spoljnopolitički termin koji se odnosi na borbu evropskih sila u XIX i XX vijeku za kontrolu nad bivšim osmanskim teritorijama. Svaka unutrašnja promjena u Osmanskom carstvu izazvala je napetost među evropskim silama, od kojih se svaka bojala da bi jedna od drugih mogla iskoristiti politički nered kako bi povećala svoj ekonomski i politički uticaj) koje je nastojala da riješi u svoju korist, da ostvari kontrolu nad moreuzima, što je značilo njen pristup u vode Mediterana, i da na nasljeđu osmanskih teritorija kreira sistem država koje bi bile pod ruskim uticajem. Zato je ponovo ušla 1877. godine u rat protiv Turske, koja je već na Balkanu imala ratne neprijatelje u Srbiji i Crnoj Gori. Nakon što je poraženoj Turskoj izdiktirala uslove mira u San-Stefanu u martu 1878. godine, umiješale su se ostale velike sile, ne dozvoljavajući da Rusija poremeti evropsku ravnotežu na istoku i zahtijevajući ultimativno reviziju mirovnog ugovora. Ponovo je na kongresu, ovaj put u Berlinu, koncert velikih sila dogovorom stvorio političko stanje na jugoistoku Evrope koje su sile svojim potpisima na Berlinskom ugovoru garantovale. Karakteristično za ovaj model funkcionisanja međunarodnih poslova bilo je da malim zemljama, kao što su Srbija i Crna Gora, nije bio dozvoljen pristup kongresu. One su tek ovim ugovorom stekle međunarodni subjektivitet, ali to im neće omogućiti poziciju bitnog faktora u međunarodnim odnosima, kao ni ostalim manjim državama, odnosno neće promijeniti praksu odlučivanja u uskom krugu vodećih evropskih sila.

Krajem XIX i početkom XX vijeka borba za prevlast i međusobno sukobljavanje preselilo se u vanevropski svijet, gdje je trka za uvećanjem kolonijalnih posjeda dostigla vrhunac. Tako su evropske sile postale metropole zemalja i regija višestruko većih od njihovih matičnih državnih teritorija u Evropi. U samoj Evropi značajna geopolitička promjena desila se ujedinjenjem Italije i Njemačke, jer ove dvije nove velike države svojim gabaritima od samog stvaranja staju u red velikih sila, koje traže svoje mjesto u svjetskom poretku. Posebno se ovo odnosi na Njemačku, koju je ujedinila Pruska, i sama prethodno dovoljno jaka da bude članica evropskog koncerta. U nastalom sistemu podjele moći smatrana je svjetskom silom ona država koja je neposredno učestvovala u kreiranju najvažnijih političkih odluka u svijetu i koja je, uz to, još i mogla da nametne svoje interese. Kolonijalna pitanja su, ipak, samo zaoštrila odnose velikih evropskih sila, koje nijesu međusobno ratovala od 1871. godine, ali su se antagonizmi stalno razvijali. Početkom XX vijeka, dvije ključne zategnutosti u međunarodnim odnosima bile su: britansko-njemačko suparništvo u kolonijalnom, ekonomskom, a potom i vojno-pomorskom pitanju, i austrijsko-rusko suparništvo na Balkanu, kao i antagonizam Francuske i Njemačke. Evropska diplomatija je uspjela da riješi više međunarodnih kriza u prvoj deceniji XX vijeka, kao što su marokanske krize i

Aneksiona kriza u vezi sa Bosnom i Hercegovinom, ali u istoj deceniji došlo je i do pregrupisanja sila, sistemom međusobnih sporazuma Velike Britanije, Francuske i Rusije. Austrougarska je još poslije formiranja Dvojnog saveza 1879. godine postala trajni njemački saveznik, a Italija je poslije formiranja Trojnog saveza 1882. godine privremeno vezana za ove sile. Dva saveza evropskih sila testirala su svoje partnerske odnose upravo u međunarodnim krizama, usaglašenom diplomatskom djelatnošću. Njihovi suprotstavljeni interesi odvešće konačno Evropu na ratno poprište. Monarsi, često bliski rođaci, i njihove diplomate rastali su se uz formalne i protokolarne objave rata, ali time se i simbolično i suštinski završila epoha u kojoj je vladala evopska ravnoteža snaga u međunarodnim odnosima.

2.5 DIPLOMATIJA IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Svijet je doživio ogromne promjene završetkom prvog globalnog sukoba. Nestala su neka stara carstva, stvorene nove nacionalne države, Sjedinjene Države su postale svjetska sila, a rat je direktno doveo do pojave komunizma i uspona nacizma. Prvi svjetski rat ubrzao je mnoge promjene u diplomatiji. U javnosti je preovlađivalo mišljenje da međunarodna politika mora biti zasnovana na novim načelima i na drugačijem djelovanju diplomatije. Ruska revolucija 1917. godine proizvela je režim koji je odbacio stavove zapadnog svijeta i koji je na drugačiji način koristio politički jezik, uvodeći novu praksu u državne djelatnosti. Komunistička vlada novog Sovjetskog Saveza ukinula je diplomatske činove i objavila tajne ugovore koje je pronašla u carskim arhivima. Narodni komesarijat za spoljne poslove je organizovao pres-biro i biro za međunarodnu revolucionarnu propagandu, apelujući otvoreno na urbane radnike drugih država da izvrše pritisak na svoje vlade. Takođe je uspostavila Komunističku internacionalu koja je vršila uticaj na međunarodni radnički elemenat i ljevičarske partije van Sovjetskog Saveza.

Američki demokratski predsjednik Vudro Vilson bio je protivnik apsolutizma i starog sistema međunarodnih odnosa i tajnog diplomatskog djelovanja, pa je tražio „mir bez pobjede“ i stvaranje novih mehanizama u međunarodnim odnosima. Podsticao je pravo na samoopredjeljenje i vidio svijet kao zajednicu slobodnih naroda, čije bi sjedište bila Liga naroda sa svojim stalnim tijelima, za šta se dosljedno zalagao tokom boravka na konferenciji u Parizu. Nova diplomatija je u njegovoj viziji trebalo da bude otvorena i oslobođena kompromitovanih sredstava klasične, tajne diplomatije. Njegova poslanica Kongresu SAD od 8. januara 1918, poznata kao „Četrnaest tačaka“, važan je dokument o novim načelima, nastao u vremenu kada je predsjednik Vilson otvarao put svojoj državi prema vrhu svjetske politike. Zahtjev za javnim diplomatskim djelovanjem činio se logičnim nakon što su tajni pregovori i dogovori činili kroz duži period osnovu rada diplomata, pa je ova ideja postala i široko rasprostranjena. U deklaraciji

sovjetske vlade iz novembra 1917. godine stajalo je da „vlada ukida tajnu diplomaciju“. Prava zbrka dvoiličnosti i mešetarenja u tajnim pregovorima desila se upravo početkom rata. Turska je 3. avgusta 1914. objavila da će ostati neutralna, ali je prethodnog dana sklopila tajni savez sa Njemačkom. Italija je od 1882. godine bila vezana ugovorima sa silama Centralnog bloka, ali je nakon tajnih pregovora sa oba bloka prešla na stranu sila Antante, ugovorom potpisanim u Londonu 26. aprila 1915, za šta su joj obećani Južni Tirol i značajne teritorije na istočnoj obali Jadrana, uz pravo da diplomatski zastupa Albaniju. Tajni pregovori povodom ulaska u rat vođeni su i sa Bugarskom, Rumunijom i drugim zemljama.

Uprkos ratnim prilikama, konferencijska diplomatija je oživljena tokom Prvog svjetskog rata, a nastavljena je naročito tokom 1920-ih. Pariska mirovna konferencija održana je uz veliki publicitet, a bio je to skup pobjedničkih država koje su se i same dijelile u dvije grupe. Veću grupu činili su predstavnici malih i srednjih država koji su imali ograničena prava, dok su odlučujuću ulogu imali predstavnici Francuske, Velike Britanije, SAD-a i Italije. Konferencija je za svaku pobjeđenu državu izradila posebne uslove mira, ali je mirovni ugovor sa Njemačkom, koji je prvi potpisan, poslužio kao uzor za sve druge ugovore. Pošto je on potpisan u Versaju, često se cjelokupni međunarodni poredak uspostavljen na konferenciji naziva „versajskim“. Najteže odredbe mirovnog paketa bile su namijenjene upravo Njemačkoj, čiji je politički i vojni establišment smatran krivcem za rat. Pošto je samoopredjeljenje naroda bilo jedno od načela na konferenciji u Parizu, nakon njenog završetka održano je nekoliko plebiscita u pojedinim evropskim pokrajinama na kojima su se građani izjašnjavali u kojoj državi žele da žive (Šlezvig, Sar, Memel, Gornja Šlezija, Koruška). Glavna inovacija mirovnih pregovora bilo je stvaranje Lige naroda, prve stalne velike međunarodne organizacije. Liga nacija sponzorirala je konferencije, posebno o ekonomskim pitanjima i razoružanju, i nadgledala specijalizovane agencije. Osnovane su nove specijalizovane agencije za bavljenje novim oblastima diplomatije. Međunarodna organizacija rada uključivala je nevladine predstavnike, a Mandatna komisija obavljala je nadzor nad kolonijama poraženih sila, koje su pobjednicima tehnički bile dodijeljene kao mandati Lige. Ipak, Liga naroda ostala je evropska priča, zbog odsustva SAD, čiji je Senat odbio da verifikuje članstvo u novoj multilateralnoj organizaciji, a van Lige ili Društva naroda bio je i Sovjetski Savez. Za sve događaje u Ženevi, sjedištu organizacije, i specijalizovane konferencije i agencije, pregovarački proces je ostao isti. Razgovori su i dalje održavani u tajnosti i obično su samo njihovi rezultati objavljeni javnosti. U međuvremenu, diplomate su izražavale žaljenje zbog pada uticaja elite i efekata proširene demokratije, nadzora štampe, pažnje javnosti i umiješanosti političara u diplomatski proces. Javno mnjenje počelo je da interaktivno djeluje na kreatore i nosioce spoljne politike u evropskim demokratskim društvima, jer su sredstva masovnog informisanja izvela međunarodnu politiku i diplomatiju na svjetlost dana.

Na diplomatiju je uticao i nastup totalitarnih režima sa jakim ideologijama, pri čemu su poštovali utvrđena diplomatska pravila samo kada im je to odgovaralo i uglavnom su izbjegavali pregovore i kompromise. Dvadesete godine se na neki način mogu smatrati idiličnim u međunarodnim odnosima, to je decenija potrage za mirom, kada se potpisuje „pakt za mir“, kojim se želio isključiti rat kao krajnje sredstvo politike. Tridesete godine su decenija koju je obilježila politika sile, a prekretnica je bila dolazak na vlast nacista u Njemačkoj 1933. godine. Nacistička Nemačka bila je ravnodušna prema zapadnom mišljenju kada je postigla ponovno naoružanje, a Hitler je potpisivao ugovore s namjerom da ih se drži samo dotle dok su mu uslovi odgovarali, oslanjajući se suštinski na politiku sile. Veoma brzo Hitlerova Njemačka učinila je niz jednostranih i nasilnih rješenja, počev od ulaska u demilitarizovanu Rajnsku oblast i anšlusa Austrije, na koje Liga naroda nije imala adekvatan odgovor odnosno sankcione mehanizme za kršenje međunarodnog prava i poretka. Ipak, međunarodni problemi tridesetih oživjeli su konferencijsku diplomatiju i susrete na vrhu, za šta je primjer odlazak Nevila Čemberlena u Njemačku 1938. godine, što je rezultiralo Minhenskim sporazumom. Tridesetih godina XX vijeka državnici su počeli da telefoniraju jedni drugima, što je, nakon uvođenja telegrama, bila prva velika tehnološka novina koja je mijenjala i ubrzavala način komunikacije u diplomatiji.

Između dva svjetska rata došlo je, kao posljedica velikog svjetskog sukoba, do stvaranje instituta, fakulteta i drugih središta za istraživanje međunarodnih odnosa i diplomatije u nizu razvijenih zapadnih zemalja, gdje su se razvijala specijalizovana znanja iz ovih oblasti. Važan doprinos teorijskom poimanju diplomatije dao je Harold Nikolson svojim djelima o diplomatiji i komentarima tadašnjih političkih zbivanja. Njegov pristup međunarodnoj politici obuhvata realističke pretpostavke o prevladavanju moći, uz istovremeno prihvatanje moralne dimenzije politike. Podržavao je plemenite osjećaje koji su doveli do stvaranja Lige naroda, ističući da je cilj dobre diplomatije održavanje prijateljskih odnosa među suverenim državama, zalažući se za postojanje snažnijih međunarodnih mehanizama za očuvanje mira. Za Nikolsona, prihvatanje potrebe da se diplomatija prilagodi demokratiji najširih slojeva društva nije značilo potpunu promjenu u njenom djelovanju. Ne sporeći važnost javnog mnjenja, tvrdio je da cijela javnost nije baš dobro upućena u spoljne poslove kao što su obrazovani diplomati, kao i da ona lako razumije temeljna načela, ali ne razumije taktičke manevre. Zagovarao je istinoljubivost, staloženost i džentlmenске manire u ponašanju, uz pronicljivost i dobro obrazovanje, skicirajući portret idealnog diplomate. Proučavajući diplomatsku praksu, Nikolson je odredio nekoliko bitnih nacionalnih tradicija u evropskoj diplomatiji. Jedna od karakteristika britanske diplomatije, kojoj je i sam pripadao, bila je literarna tradicija, jer su mnoge diplomate objavljivale memoare. Vjerovatno najvažniji predstavnik te tradicije bio je Ernest Satov, čiji opus obuhvata memoare, istorijske i kulturološke i filološke studije, radove o prirodi

diplomacije i međunarodnom pravu. Učio je i govorio veliki broj jezika i imao bogatu karijeru, tokom koje je širinom svojih znanja i interesovanja često impresionirao sagovornike, a najpoznatije njegovo djelo je *A Guide to Diplomatic Practice*, objavljeno 1917. godine. Prema Satovu, istorija je škola mudre diplomatije i pronicljivog državištva, jer se izučavanjem istorije dolazi do određenja uzroka i povoda političkih zbivanja u prošlosti sa ciljem predviđanja budućnosti. S obzirom na dihotomiju teorije o ravnopravnosti suverenih država i stvarnosti međunarodnih odnosa u kojoj vladaju velike sile, Satov je smatrao da velike sile tvore „svojevrsan odbor“, koji određuje smjer međunarodnih poslova. Iako je na Satova svakako uticala ona struktura međunarodnih odnosa u kojoj je profesionalno funkcionisao, njegov je koncept diplomatije bio obuhvatniji od koncepta ostalih pisaca njegovog vremena, a njegovo djelo – važan doprinos teorijskom izučavanju diplomatije.

2.6 RATNA DIPLOMATIJA

Međunarodni odnosi su krajem tridesetih godina XX vijeka vodili ka ratnom razrješenju, iako su zapadne demokratije izvjesno vrijeme popuštale pred Hitlerovim zahtjevima i tolerisale njegove nasilne akcije. Sovjetski Savez je sa Njemačkom sklopio pakt o nenapadanju i podjeli sfera uticaja u Pribaltiku krajem avgusta 1939. godine, ali su i jedna i druga strana vidjele taj sporazum samo kao taktički potez. Od početka rata zaraćene strane su povele diplomatsku akciju privlačenja neutralnih zemalja na svoju stranu. Diplomatska borba u jesen i zimu 1939/1940. godine vođena je oko Skandinavije, jer su bogati rudnici gvožđa u Švedskoj bili potrebni Njemačkoj, dok su Finska i Norveška imale strateški značaj. Ove zemlje su još 19. oktobra 1939, na Stokholmskoj konferenciji, proglasile neutralnost. SSSR će nakon bezuspješnih pregovora voditi Zimski rat protiv Finske krajem 1939. i početkom 1940. godine, nakon kog će Finskoj biti nametnuta nova granična linija, koja je SSSR-u obezbjeđivala važne strateške položaje. Hitler je Velikoj Britaniji i Francuskoj u oktobru iste godine ponudio primirje, s tim da ove dvije zemlje priznaju njegova osvajanja u Poljskoj. One nijesu prihvatile primirje, ali s druge strane, nijesu ni bile spremne da krenu u veliku ofanzivu protiv Njemačke. Iduće godine Hitler će ponuditi Staljinu da se priključi Trojnom paktu, čime bi SSSR dobio pravo plovidbe kroz Bosfor i Dardanele, uz poštovanje teritorijalnog integriteta Turske. Balkan i Sjeverna Afrika bili bi priznati za zone uticaja Njemačke i Italije, a Iran za zonu uticaja SSSR-a. Staljin je na ovu ponudu odgovorio sredinom novembra 1940, ističući da se Sovjeti ne mogu odreći svojih interesa na Balkanu, a od Njemačke je traženo da povuče trupe koje je držala u Finskoj, i od Japana da se odrekne sjevernog dijela ostrva Sahalin. Hitler nije odgovorio na sovjetske zahtjeve, već je svom generalštabu izdao naredbu da se ubrzaju radovi

na „Planu Barbarosa“ – napadu na SSSR, i zakazao njegovu realizaciju za sredinu maja 1941. godine. Kontakti zaraćenih strana postojali su i tokom rata, ali se ratna diplomatija uglavnom odvijala u okviru savezničkih blokova.

Nakon napada Njemačke na SSSR, uslijedio je sovjetsko-britanski sporazum, kojim su se vlade obavezale da jedna drugoj pružaju pomoć. kao i da nijedna od njih ne stupi ni u kakve pojedinačne pregovore o miru ili primirju. Početkom avgusta 1941. godine, britanski premijer Čerčil će se na bojnem brodu 'Princ od Velsa' u blizini Njufaundlenda sresti sa američkim predsjednikom Ruzveltom i na konferenciji koja će trajati tri dana s njim raspravljati o dva centralna ključna pitanja – projektu deklaracije o političkim ciljevima dviju sila u ratu i japanskim ratnim prijetnjama. U nacrtu deklaracije Čerčil će podržavati ideju o jednoj efikasnoj međunarodnoj organizaciji, dok je Ruzvelt vjerovao da bi poslije rata red trebalo da održavaju četiri velike sile – SAD, Velika Britanija, Sovjetski Savez i Kina. Dvojica lidera pronašla su kompromis u vidu Atlantske povelje, kojom će u osam tačaka izjaviti da:

- njihove zemlje ne teže ni za kakvim uvećanjem, teritorijalnim ili kakvim drugim;
- ne žele nikakve teritorijalne promjene koje nijesu u skladu sa slobodno izraženim željama naroda koji su u pitanju;
- poštuju pravo svih naroda da slobodno izaberu oblik vladavine pod kojim će živjeti i žele da suverena prava i samouprava budu vraćeni onima kojima su bili nasilno oduzeti;
- njihove zemlje uz poštovanje svojih predstojećih obaveza, nastoje da se svim državama, velikim i malim, pobjednicama ili pobijedenim, omogući pod ravnopravnim uslovima pristup sirovinama svijeta koje su potrebne za njihov ekonomski prosperitet;
- obezbijedi se puna i svestrana ekonomska saradnja između svih naroda;
- nakon sloma nacizma stvori se takav sistem kolektivne bezbjednosti koji će svim narodima i državama garantovati trajan mir, nepovredivost granica i spokojan život;
- mora i okeani budu otvoreni za sve narode;
- sve nacije svijeta moraju, kako zbog realističnih tako i duhovnih razloga, napustiti politiku sile i da se pristupi njihovom postepenom i svestranom razoružanju.

Povelja je izazvala pozitivan odjek u svijetu i odigrala važnu moralno-političku ulogu u mobilizaciji snaga protiv nacizma i fašizma. Predsjednici će sa Atlantske konferencije poslati zajedničko pismo Staljinu u kom su predlagali održavanje sastanka o pružanju anglo-američke pomoći Sovjetskom Savezu. Sredinom decembra 1941. godine, kada su Njemci bili svega nekoliko desetina kilometara od sovjetske prijestonice, britanski ministar inostranih poslova, Antoni Idn,

otputovaće u Moskvu da sa Staljinom diskutuje o daljem toku rata i poslijeratnim teritorijalnim i graničnim problemima.

Japan je prvo sklopio sa Njemačkom 'Čelični pakt', da bi septembra 1940. godine potpisao i Trojni pakt. Na Atlantskoj konferenciji avgusta 1941. je raspravljano i o pitanju japanske ratne prijetnje. Sredinom oktobra 1941, na čelo Japana dolazi militantna grupa vojnih šefova predvođena generalom Tojom, koja donosi odluku o ubrzavanju vojnih priprema za napad na SAD i Veliku Britaniju, kao i za otvaranje južnog fronta u Kini. Do napada na SAD će doći iznenada, 7. decembra. Cilj je bila vojna baza u Perl Harburu, u Pacifiku. Japanski napad na SAD će znatno proširiti broj ratom zahvaćenih država. Tako će u rat biti uvučene i Australija, Novi Zeland, Kostarika, Kuba, Panama, Haiti i još neke manje centralnoameričke i južnoameričke države koje su objavile rat silama Trojnog pakta. U novonastaloj situaciji, Vinston Čerčil i Frenklin Ruzvelt su se sastali u Vašingtonu 22. decembra 1941. godine i, uz manje prekide, vodiće razgovore sve do 14. januara 1942. godine. Na sastanke je povremeno pozivan i sovjetski ambasador u SAD-u, Maksim Litvinov. Od vojnih pitanja, prioritet je dat borbi protiv Njemačke kao sile sa većim privrednim i vojnim potencijalom od japanskog. To je značilo da je protiv nje trebalo povesti ofanzivni rat na Atlantiku i u Evropi. Međutim, dok se američki general Maršal zalagao da se ofanziva protiv Njemačke povede direktnim udarom na njenu teritoriju i da se otvori i drugi front u Zapadnoj Evropi, dotle je Čerčil zastupao stav da Njemačku treba napasti po 'periferiji', a to je značilo u Africi ili Sredozemlju. Zauzimajući se krajnje uporno za ovakvu strategiju, Čerčil i britanska vlada su pokazivali u prvom redu svoje kolonijalne i imperijalne interese. Najvažniji rezultat Vašingtonske konferencije na političkom planu bio je donošenje *Deklaracije Ujedinjenih naroda*, koju će na prijedlog Velike Britanije, SAD-a i SSSR-a potpisati predstavnici 26 zemalja koje su se nalazile u ratu sa Trojnim paktom. U izražavanju želje da se bore za odbranu života, slobode i nezavisnosti, zemlje potpisnice će izjaviti „da će upotrijebiti sva svoja sredstva, vojna ili ekonomska, protiv onih članova Trojnog pakta i njegovih pripadnika sa kojima je dotična vlada u ratu i da se svaka vlada obavezuje da će saradivati sa vladama potpisnicama i da neće zaključivati separatno primirje ili mir sa neprijateljima.“

Još na početku njemačke invazije na Sovjetski Savez, Staljin je u razgovorima sa saveznicima na dnevni red stavio pitanje otvaranja drugog fronta u Evropi. Iako od životnog značaja za Sovjetski Savez, drugi front, prema mišljenju Čerčila, nije mogao biti otvoren u Zapadnoj Evropi u skorije vrijeme. Britanci će Amerikancima predložiti drugu varijantu koja se sastojala od dva moguća iskrčavanja: ili u sjevernom dijelu Norveške (plan „Jupiter“) ili u Sjevernoj Africi tj. Maroku, Alžiru i Tunisu (plan „Gymnast“). Kako su Amerikanci bili uporni u svojim zahtjevima, zbog strahovanja da bi SSSR mogao da podlegne pritisku njemačke armije, Britanci će se složiti sa jednim kompromisnim projektom – u slučaju da Sovjeti dospiju u zaista tešku situaciju, ili ako bi čak potukli Njemce, pa za njihov

poraz bude potreban jedan završni udarac, uslijediće jedno manje iskrcavanje britanskih trupa negdje na zapadnoevropskoj obali (plan „Sledgehammer“). Ako bi se i poslije toga borbe nastavile i prenijele u 1943. godinu, onda bi se tog proljeća izveo veliki anglo-američki desant u Zapadnoj Evropi (plan „Round-up“). Čerčil se, u stvari, držao svoje ‘periferne strategije’, a predloženim planom je želio da ublaži američki i sovjetski pritisak bar za neko vrijeme. Čerčilovo držanje je u Sovjetskom Savezu dovelo do neraspoloženja i nepovjerenja prema Britancima. I pored svih ovih neslaganja, 26. maja Molotov će u ime vlade SSSR-a u Londonu potpisati Ugovor o savezu protiv Njemačke i njenih saveznika, a potom u Vašingtonu *Sporazum između vlada SSSR-a i SAD-a o principima uzajamne pomoći u vođenju rata protiv agresije*.

Da bi ublažio sovjetsko nezadovoljstvo, Čerčil se odlučio za odlazak u Moskvu i pokušaj da uvjeri Staljina u neizvodljivost savezničkog iskrcavanja u Zapadnoj Evropi u 1942. godini. „Osjećam se kao da nosim veliki komad leda na Sjeverni pol“, piše Čerčil u memoarima. Staljin je bio nezadovoljan odlukom o odlaganju iskrcavanja u Evropi, a Čerčil je s druge strane pokušavao da iskoristi svoje diplomatske sposobnosti i ubijedi sovjetskog lidera da je invazija na Zapadnu Evropu doista neizvodljiva, te da operacija „Torch“ može da stvori jedini drugi front u skorije vrijeme. U toku razgovora, koji su počeli 12. avgusta 1941. godine, Čerčilovi argumenti nijesu ubijedili Staljina, koji je smatrao da Britanci i Amerikanci, po svemu sudeći, jednostavno ne žele hvatanje u koštac sa njemačkom armijom. Čerčil je dokazivao kako Rusi kao ‘suvozemni ljudi’ slabo shvataju svu komplikovanost i teškoće pomorskih iskrcavanja. Tek kada je Čerčil obavijestio Staljina da bi do kraja oktobra iste godine mogao biti otvoren front u Sjevernoj Africi, bura u razgovorima ova dva lidera će se donekle stišati. Staljin će sa ostalim sovjetskim rukovodiocima biti primoran da se složi sa planom „Torch“ i prizna da će i ta akcija u određenoj mjeri biti korisna za SSSR i njegovu borbu.

Pad Musolinija i pregovori o kapitulaciji Italije usloveli su nova saveznička konsultovanja na najvišem nivou u okviru Koalicije Ujedinjenih naroda. Zato će se u avgustu 1943. godine u Kvebeku ponovo sastati Ruzvelt i Čerčil. I na ovom sastanku će biti ispoljena različita, do tada dobro poznata gledišta u pogledu otvaranja fronta u Francuskoj. Američki predsjednik će se još jednom zauzeti za davanje prioriteta operaciji „Overlord“, dok će se britanski premijer zalagati za jače angažovanje snaga u Italiji, Egejskom moru i na Balkanu. Međutim, upravo u toku konferencije stići će izvještaj o preokretu kod Kurska, gdje će Crvena armija preći u ofanzivu protiv njemačkih snaga, što će značajno uticati na dalji tok konferencije. Ruzvelt je, na uporno insistiranje, postigao da se na sastanku potvrdi odluka o otvaranju drugog fronta u Normandiji 1. maja 1944. godine, ali će morati da se saglasi sa Čerčilovim zahtjevom da se istovremeno izvede i jedna slična, po obimu manja, akcija u južnoj Francuskoj.

Osjećajući sve veći značaj SSSR-a, kako u završnoj fazi rata, tako i u budućem poslijeratnom uređenju svijeta, Ruzveltov savjetnik Hari Hopkins je predstavio dokument koji je bio dio jedne strategijske studije koju su izradili visoki rukovodioci američke vojne komande. U dokumentu pod naslovom „Položaj Rusije“, Hopkins je između ostalog iznio sljedeće: „Kako je Rusija odlučni faktor u ratu, mora joj se pružiti sva pomoć i treba da se preduzme sve kako bi se steklo njezino prijateljstvo... i zbog toga što nema sumnje o tome da će ona dominirati u Evropi poslije poraza Osovine... Konačno, najvažniji faktor, o kom SAD treba da vode računa u vezi sa Rusijom, jeste nastavak rata na Pacifiku. Ako Rusija postane naš saveznik u borbi protiv Japana, rat će se moći završiti u kreće vrijeme i s manjim gubicima u ljudstvu i materijalu.“

Ruzvelt je na kraju konferencije saopštio ideju o organizovanju susreta „velike trojice“. Staljin se složio, ali uz uslov da ministri inostranih poslova triju sila prethodno obave temeljne pripreme. Tako je u Moskvi, od 19. oktobra do 3. novembra 1943. godine, održana konferencija trojice ministara inostranih poslova, Molotova, Idna i Hala. I na ovoj konferenciji je ponovo dominantna tema bila operacija „Overlord“. Sovjetski i američki ministri ostali su pri stavu da drugi front mora biti otvoren početkom maja 1944. i to u Normandiji. Dogovoreno je da SSSR stupi u rat protiv Japana odmah po kapitulaciji Njemačke. Prvi put će biti riječi i o kažnjavanju njemačkih ratnih zločinaca nakon rata. Na konferenciji je usvojena *Deklaracija četiri nacije o međunarodnoj bezbjednosti*, koju će potpisati predstavnici SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije i Kine.

U okviru priprema za veliku konferenciju održan je sastanak Ruzvelta i Čerčila, ovoga puta u Kairu, svega nekoliko dana prije konferencije u Teheranu. Svrha ovog sastanka, koji je održan od 22. do 26. novembra 1943. godine, bila je da se zvanično i u kratkim crtama Čang Kaj Šek i kineska delegacija upoznaju o projektu operacija u Jugoistočnoj Aziji. Zaključeno je da se u julu 1944. godine izvede amfibijska operacija u Burmi s ciljem deblokade Kine i protjerivanja Japana, da se poslije rata Japanu oduzmu i vrate Kini mnoga pacifička ostrva i ostale teritorije koje je Kina izgubila još u toku Prvog svjetskog rata. Potvrđena je ranija odluka da se ukine strana jurisdikcija u Kini i donijeta odluka da se Koreji poslije rata prizna nezavisnost.

Prvi put u toku Drugog svjetskog rata, sve tri vođe Antihitlerovske koalicije sastale su se u Teheranu, na konferenciji koja je trajala od 28. novembra do 1. decembra 1943. godine. Ruzvelt, Staljin i Čerčil službeno su bili utvrdili da je cilj Konferencije da se postigne koordinacija planova i dejstava Antifašističke koalicije radi uništenja oružanih sila Njemačke, kao i da se ispituju mogućnosti ulaska SSSR-a u rat protiv Japana. Ruzvelt je bio svjestan promjene u odnosu snaga između samih saveznika, s obzirom na sovjetske pobjede nad Njemcima, a Čerčil je zapisao u svojim memoarima „da su bitke kod Orjola, Kurska i Harkova u ljeto 1943. godine značile stvarno uništenje njemačke armije na Istočnom frontu“.

U Teheranu, 29. novembra 1943, Ruzvelt i Staljin razgovarali su u četiri oka, pri čemu je, pored ostalog, Ruzvelt izložio Staljinu svoju zamisao poslijeratne organizacije za obezbjeđenje mira u svijetu, zasnovane na ujedinjenim nacijama. Osvrnuo se na potrebu stvaranja trećeg tijela, kojem je on dao naziv „Četiri policajca“. Tu bi funkciju prihvatili Sovjetski Savez, SAD, Velika Britanija i Kina. Ovo tijelo imalo bi prerogative da odmah djeluje i suprotstavi se svakoj prijetnji miru, da preuzima svaku hitnu akciju koja je u tom smislu potrebna. Staljin je smatrao da Kina neće biti mnogo jaka na kraju rata, pa je predlagao kao moguću alternativu stvaranje jednog evropskog ili dalekoistočnog tijela ili jedne evropske ili svjetske organizacije. On je smatrao da bi u evropskoj komisiji trebalo da budu članice SAD, Britanija, SSSR i, možda, još jedna evropska država.

SSSR i Britanija smatrali su da Kina nije velika sila i da ne treba da bude jedna od četiri vodeće države Antihitlerovske koalicije. „Što se tiče Kine, ja ne mogu da posmatram vladu u Čunkingu kao predstavnika jedne velike svjetske sile. Naravno, gurajući Kinu među četiri velike sile, SAD će dobiti još jedan satelitski glas u svojim naporima za likvidaciju Britanskog carstva“, pisao je Čerčil. Na konferenciju u Kairu, 22. novembra 1943, uoči Teherana, Molotov je odbio da dođe, a jedan od razloga bio je to što je Ruzvelt pozvao Čang Kaj Šeka. Sam Čerčil došao je u Kairo nerado i sa izvjesnim zakašnjenjem.

Niti na konferenciji u Moskvi, niti u Teheranu, nije bila prisutna Francuska. Ovom prilikom, Ruzvelt i Staljin imali su zajedničko mišljenje o tome da ova zemlja, zbog brzog pada u ruke nacista i ne previše jakog Pokreta otpora, ne zaslužuje mjesto među saveznicima. Krajem 1943. godine, SAD su bile čvrsto odlučile da treba likvidirati kolonijalizam u svijetu, ne samo kolonijalne posjede Japana, nego i članica Antihitlerovske koalicije, prije svega Britansko carstvo, Francusko carstvo i Holandsko carstvo. Čerčil je osjećao opasnost zbog sporazuma Ruzvelta i Staljina, pa je rekao sljedeće: „Mi čvrsto imamo namjeru da držimo ono što je naše. Ja nisam postao prvi ministar Njegovog Veličanstva Kralja da predsjedavam nad likvidacijom Britanskog carstva.“

U Teheranu se vodila tiha, ali uporna borba o podjeli interesnih sfera na Bliskom istoku u vezi sa prevlašću pojedinih petrolejskih kompanija nad izvorima petroleja u Saudijskoj Arabiji, zatim Iraku i Iranu. Čerčil se trudio da postigne novi ugovor o podjeli interesnih sfera, nadajući se da će mu Ruzvelt omogućiti makar smanjeno učešće britanskih kompanija u eksploataciji petroleja na Bliskom istoku, naročito u Iranu i Iraku.

U Teheranu su trojica lidera raspravljala o budućnosti svijeta, poslije konačne pobjede nad Njemačkom i Italijom. Ruzvelt je izložio svoj plan o rasparčavanju Njemačke na pet djelova. Staljin se složio sa planom o diobi Njemačke, jer on znači slabljenje ove zemlje. Austrija je i ranije postojala kao nezavisna država i može to opet da bude. Isto tako, Mađarska mora postojati kao nezavisna država. Prema njemu, bilo bi veoma necjelishodno stvarati nove grupacije, dunavske ili

neke druge, pošto Njemačka jednom bude rasparčana. Sovjeti podržavaju obnovu Poljske i njeno proširenje na račun Njemačke, kao i da razlikuju Poljsku od poljske izbjegličke vlade. Poslije duže diskusije o drugim strategijskim i tehničkim problemima na evropskom ratištu, postigli su saglasnost oko zaključaka Konferencije kojima je utvrđeno: da se partizanskim snagama u Jugoslaviji (NOVJ) pruži maksimalna pomoć u namirnicama i opremi, da bi bilo poželjno sa vojne tačke gledišta da Turska stupi u rat na strani Saveznika prije isteka ove godine, da će operacija „Overlord“ započeti početkom maja 1944. godine, a sa njom će se uporedo izvesti i desant u južnoj Francuskoj, da vojni generalštabovi tri sile ubuduće tijesno sarađuju imajući u vidu predstojeće operacije u Evropi.

Britanski premijer je od početka rata bio posvećen planovima koji su predviđali osiguranje interesnih sfera zapadnih saveznika, pa je krajem 1944. godine predložio direktan dogovor sa SSSR-om. Čerčil i Idn su se sastali sa Staljinom i Molotovom 9. oktobra i iste večeri održali prvi, zatvoreni i strogo povjerljivi sastanak koji je bio i najznačajniji razgovor za vrijeme desetodnevnog boravka Čerčila i Idn u SSSR-u. Na sastanku će biti postignut usmeni dogovor Staljina i Čerčila o podjeli interesnih sfera u jugoistočnoj Evropi, pri čemu su zone uticaja u Rumuniji, Grčkoj, Jugoslaviji, Mađarskoj i Bugarskoj bile izražene u procentima. Korigovanje tih procenata i razgovor o sferama uticaja nastavili su potom ministri Idn i Molotov. Ovo je bio najeklatantniji primjer ponašanja velikih u smislu tajne diplomatije i podjele interesnih sfera na prostorima drugih zemalja.

U Jalti, na Krimu, od 4. do 11. februara 1945. godine održan je drugi sastanak Ruzvelta, Staljina i Čerčila, ujedno i njihov posljednji. Osim šefova vlada, konferenciji su prisustvovali ministri spoljnih poslova i načelnici štabova oružanih sila sve tri države. Na Jaltskoj konferenciji donijete su odluke za što brže okončanje Drugog svjetskog rata i poraz Njemačke i Japana. Ugovorene su mjere kako bi počela da djeluje Organizacija ujedinjenih nacija. Takođe je bio postignut sporazum o daljem vođenju rata protiv Japana. Sovjetska vlada je dala pristanak da uđe u rat protiv Japana dva-tri mjeseca poslije kapitulacije Njemačke i kraja rata u Evropi. Svoj ulazak u rat, SSSR je uslovio izvjesnim političkim zahtjevima.

U Jalti je i Organizacija ujedinjenih nacija dobila svoje osnovne konture. Na pripremnoj konferenciji, delegati SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije i Kine, u Vašingtonu, od 21. avgusta do 7. oktobra 1944, u palati Damberton Ouks, po kojoj ta konferencija nosi ime, utvrđeni su principi nove međunarodne organizacije i izrađen predlog teksta buduće Povelje. Ostalo je još nekoliko otvorenih pitanja o kojima je trebalo da odluče vođe, trojica velikih, u direktnom susretu. To su bila pitanja procedure glasanja u Savjetu bezbjednosti, zatim, ko će biti članovi osnivači Organizacije i, treće, da li će u Povelju biti unijeta odredba o starateljstvu. Povelja je građena na međunarodnom pravu kakvo je vladalo do Drugog svjetskog rata, ali neke odredbe Povelje su u suprotnosti s drugim odredbama progresivnog karaktera. Na primjer, Povelja u I glavi proglašava da su Ujedinjene nacije stvore-

ne na principu suverene jednakosti svih svojih članica, a, u isto vrijeme, prihvaćajući pravo veta u glavi V, ona daje daleko veća prava stalnim članicama Savjeta bezbjednosti, velikim silama, nego ogromnoj većini drugih članova Organizacije. U Povelji takođe može da se vidi još nekoliko sličnih slučajeva nedosljednosti u osnovnim principima Ujedinjenih nacija.

Svaki stalni član Savjeta bezbjednosti može (a ostale države članice, uzete pojedinačno, ne mogu):

1. da spriječi prijem novog člana u Ujedinjene nacije (član 4/2);
2. da spriječi isključenje člana iz Organizacije (član 6);
3. da spriječi preduzimanje prinudnih mjera od strane regionalnih organizacija (član 53/1);
4. da spriječi naimenovanje generalnog sekretara Ujedinjenih nacija (član 97);

Osim toga:

5. samo izvjesni članovi Ujedinjenih nacija imaju stalno mjesto u Savjetu bezbjednosti (član 23/1);
6. samo su načelnici štabova stalnih članova Savjeta bezbjednosti predstavljeni u Komitetu vojnih štabova (član 86/1b);
7. samo su stalni članovi Savjeta bezbjednosti ujedno i stalni članovi Starateljškog savjeta (član 86/1b).

Na konferenciji u Jalti, Ruzveltu je bilo stalo da Staljin prihvati odredbe nacrtu povelje prema kojima prilikom glasanja o proceduralnim pitanjima Savjeta bezbjednosti velike sile nemaju pravo veta, ali je pravo veta ostavljeno u svim drugim pitanjima pred Savjetom bezbjednosti. Povodom pitanja starateljstva najviše je rezervi imao Čerčil, jer mu se činilo da je to opasan instrument za demontiranje Britanskog carstva. Utvrđeno je da se sistem starateljstva primjenjuje samo na već postojeće mandatne teritorije Lige naroda, zatim na teritorije sila Osovine i, treće, na sve teritorije koje bi se dobrovoljno podvrgle da postanu teritorija pod starateljstvom OUN-a.

Iz rasprave o Poljskoj proizašao je zaključak da se stvori privremena poljska vlada, odnosno da se tadašnja privremena vlada, koja je samo de iure upravljala Poljskom, rekonstruiše na široj osnovi, s tim da se u nju uključe demokratski nastrojeni državnici iz Poljske i emigracije. Ugovoreno je da istočna granica Poljske treba da ide po Kerzonovoj liniji, s tim što će se u nekim područjima odstupiti od nje za pet do osam kilometara u korist Poljske. A na zapadu, Poljska je dobila kompenzacije na račun Njemačke. To je obuhvatilo i jedan dio Pruske, južno od Kenigsberga, i gornje Šlezije, sve do rijeke Odre.

U pogledu okupacije i nadzora Njemačke poslije njenog poraza, tri velike sile su se dogovorile da svaka za sebe sa svojim trupama okupira po jedan dio Njemačke. Okupacione zone SAD-a, SSSR-a i Britanije bile su ugovorene, ali nije

bio još potpisan formalni dokument o tome. Čerčil je izašao sa predlogom da i Francuska dobije jedan dio Njemačke pod svoju okupaciju, kao i da postane četvrti član savezničke kontrolne komisije, pod čijom upravom bi trebalo da bude Njemačka. I Ruzvelt i Staljin bili su protiv ovog predloga. Staljin je isticao da, ako Francuska dobije svoju zonu, teško će se odbiti zahtjevi drugih država koje su doprinijele više od Francuske pobjedi u ratu i koje su više pretrpjele od njemačke agresije. Konačno, i Ruzvelt i Staljin su popustili, ali je Staljin postavio zahtjev da francuska okupaciona zona ne smije da bude stvorena na uštrb sovjetske zone, što je prihvaćeno.

Staljin i Ruzvelt su razgovarali ne samo o ulasku SSSR-a u rat protiv Japana, nego i o podjeli interesnih sfera u Kini, Koreji i Indokini. Ruzvelt se složio da SSSR treba na kraju rata da dobije južni dio Sahalina i Kurilska ostrva. Predviđeno je da se Koreja stavi pod starateljstvo koje bi nadzirali sovjetski, američki i kineski predstavnici. Lideri su ostali pri svojim stavovima iznesenim u Teheranu, da Francuska nije zaslužila da posjeduje Indokinu i da ne bi trebalo da ima pravo na bilo kakve stratejske posjede izvan svojih granica.

U protokolu o zaključcima Konferencije u Jalti, od 14 tačaka tri se odnose na Jugoslaviju. U osmoj tački se kaže da se preporučuje maršalu Titu i Ivanu Šubašiću (predstavnicima jugoslovenske narodnooslobodilačke i jugoslovenske kraljevske vlade) da se odmah sporazumiju i sastave na osnovu tog sporazuma novu vladu. Sljedeća odluka se odnosi na granice između Jugoslavije i Italije. Britanska vlada je predložila memorandum o tom pitanju, američka i sovjetska delegacija su prihvatile da prouče taj predlog i da kasnije kažu svoje mišljenje. Deseta tačka Protokola odnosi se na jugoslovensko-bugarske odnose. Bilo je sporno da li se državi, koja je još bila pod režimom primirja, može dozvoliti da sklapa pogodbe s drugom državom.

Prvi sastanak velike trojice nakon pobjede nad Njemačkom biće održan u Potsdamu 17. jula i trajaće do 2. avgusta, sa tri dana prekida (od 26. do 28. jula) usljed smjene vlade u Velikoj Britaniji. Delegaciju SAD-a će predvoditi Truman, SSSR-a Staljin, a Velike Britanije Čerčil, a od 28. jula Atli. Odlučeno je da Njemačka bude u potpunosti demilitarizovana, da se ukine Nacionalsocijalistička partija i sve tekovine stvorene za vrijeme njenog postojanja, da se provede demokratizacija političkog života, da se izvrši decentralizacija zemlje, da se izvrši kontrola proizvodnje u ekonomskom pogledu i da se osnuje međunarodni sud koji će osuditi nacističke zločince. U vezi sa njemačkim reparacijama biće odlučeno da se SSSR-u dopusti da svoja potraživanja naplati demontiranjem industrijskih kapaciteta u svojoj okupacionoj zoni i jednim manjim dijelom i u zoni zapadnih sila. Pretresano je pitanje Poljske i njenih granica. Prema dogovoru, Istočna Pruska sa gradom Kenigsbergom većim dijelom je pripala SSSR-u, a granica između Njemačke i Poljske treba da bude Odra-Nisa, tako da grad Dancig, Zapadna Pruska i dio Pomeranije i Šlezija uđu u sastav Poljske. Definitivnu granicu između Poljske i

Njemačke trebalo bi odrediti ugovorom o miru sa Njemačkom. Na samom kraju, učesnici će odlučiti da se osnuje Međunarodni sud za nacističke ratne zločince, koji će biti kažnjeni na suđenjima u Nirnbergu i biće upućen poziv Japanu za bezuslovnu predaju. Sporazumi iz Potsdama trebalo je da obezbijede trajan i siguran mir u Evropi i svijetu. Međutim, prilikom provođenja ovih sporazuma doći će do sukoba interesa zapadnih saveznika i SSSR-a, koji će se svega nekoliko godina kasnije pretvoriti u konfrontaciju nekadašnjih ratnih saveznika.

2.7. HLADNI RAT

Poslijeratni svijet oličavao je mnoge promjene u rasporedu snaga i oštro ideološko suprotstavljanje između liberalnog i kapitalističkog Zapada i socijalističkih zemalja predvođenih SSSR-om. Sjedinjene Američke Države izašle su iz rata kao dominantna vojna i ekonomska sila, a SSSR je imao najveću kopnenu vojnu snagu, prisutnu u čitavoj Istočnoj Evropi i ogromni moralni prestiž zbog najznačajnijeg doprinosa pobjedi nad nacističkom Njemačkom. Sve evropske države, nekada tako važne u međunarodnim odnosima, izgubile su status velikih sila. Do pojave Hladnog rata došlo je odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata, kada počinje i sukobljavanje dvije poslijeratne supersile, SAD-a i SSSR-a. One su stvorile svoje vojnopolitičke saveze (NATO i Varšavski pakt), a istovremeno je počela i trka u naoružanju, pri čemu je povremeno dolazilo do brojnih ozbiljnih međunarodnih kriza. Mnoge od tih kriza su se ispoljavale u obliku lokalnih ratova i drugih oružanih sukoba i incidenata, koji su ponekad dovodili čovječanstvo do ivice novog svjetskog rata. Postojalo je više žarišta iz kojih je mogao da bukne novi globalni sukob (Njemačka, Daleki istok, Kuba, Bliski istok), ali su se nalazila određena rješenja, pa Hladni rat nije prerastao u oružani sukob supersila. Bipolarni sistem međunarodnih odnosa, koji traje nekoliko decenija, sve do raspada SSSR-a 1991. godine, karakteriše stanje pri kome su vojna i diplomatska sila okupljene oko dva velika središta, koja svojom moći i autoritetom čine lidere velikih saveza. Politika oštrog konfrontiranja, konstantna napetost, ideološko i propagandno sukobljavanje, borba za prestiž širom planete i za uticaj na neopredijeljene zemlje, involviranje u vojne i političke pokrete u antikolonijalnim procesima, bespoštedna trka u naoružanju, a kasnije i trka u svemiru, špijuniranje, ekonomsko podriivanje, odlike su ponašanja globalnih sila u Hladnom ratu.

Pokret nesvrstanih javio se kao otpor blokovskoj podjeli svijeta, ali riječ je i o potrebi država da se slobodno razvijaju, u skladu sa svojim vlastitim izborom i da prestanu biti ekonomski i politički privjesak velikih svjetskih sila. Na čelu pokreta, kao njegovi ideološki lideri i osnivači, bili su: Josip Broz Tito (Jugoslavija), Džavaharlal Nehru (Indija), Gamal Abdel Naser (Egipat), Sukarno (Indonezija), Nkruma (Gana). Osnovu Pokreta nesvrstanih činila je miroljubiva i

aktivna koegzistencija. Prvi samit nesvrstanih zemalja održan je u Beogradu 1961. godine, sa 25 punopravnih učesnika i 3 posmatrača. Ovaj pokret će u hladnoratovskim uslovima odigrati važnu ulogu u smanjivanju zategnutosti u odnosima dva antagonizirana bloka i dati doprinos dovršavanju procesa dekolonizacije u zemljama tzv. Trećeg svijeta odnosno u zemljama u razvoju. (Termin „Treći svijet“ je zastarjeli naziv koji je u prošlosti upotrebljavan za označavanje zemalja u razvoju dominantno na afričkom i azijskom kontinentu, kojima je bila zajednička ekonomska nerazvijenost, kolonijalna prošlost i nizak kvalitet života. Najveći dio ovih zemalja bio je u Pokretu nesvrstanih).

Diplomatske aktivnosti u ovom periodu bile su dio stalnog suprotstavljanja vojnopolitičkih blokova i izgradnje sopstvene blokovske strukture, pri čemu su korišćena sva dozvoljena i nedozvoljena sredstva. Karakteristike hladnoratovske diplomatije su: redukovan broj kontakata na relaciji Istok-Zapad, relativno mali broj diplomata u diplomatskim predstavništvima, pretvaranje dijela diplomata i njihovih djelatnosti u obavještajne aktivnosti, uz ograničavanje kretanja i striktno kontraobavještajno pokrivanje, djelovanje Ujedinjenih nacija kao najvažnijeg mjesta multilateralnog okupljanja. Diplomate su u vrijeme Hladnog rata bile limitirane politikom svojih zemalja, i većina njihovih zadataka se odnosila na striktno izvršavanje, te su i oni predstavljali neku vrstu vojnika u hladnoratovskom konfrontiranju.

Diplomatija u toku Hladnog rata i međunarodni odnosi tog perioda imali su periode krize i koegzistencije dviju supersila, Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Period konsolidacije novog sistema međunarodnih odnosa otpočeo je odmah po završetku rata. Konsolidacija političke, ekonomske i vojne pozicije Sovjetskog Saveza okončana je uspostavljanjem efikasne kontrole nad svim zemljama centralne, jugoistočne i istočne Evrope, izuzev Grčke, u kojoj je do 1949. godine trajao građanski rat, a vojna i politička kontrola Sovjetskog Saveza neposredno nakon rata protezala se od Istočne Njemačke na sjeveru Evrope, preko Čehoslovačke, Mađarske i dalje do Jugoslavije i Albanije. Podjela komunističkog i kapitalističkog svijeta išla je od Šćećina na Baltiku do Trsta na Jadranu; linijom koju je Vinston Čerčil nazvao *gvozdenom zavjesom*, u svom govoru u Fultonu, u američkoj državi Misuri, 1946. godine:

„Od Šćećina na Baltiku do Trsta na Jadranu, gvozdena zavjesa se spustila preko kontinenta. Iza te linije leže svi glavni gradovi drevnih država centralne i istočne Evrope. Varšava, Berlin, Prag, Beč, Budimpešta, Beograd, Bukurešt i Sofija, svi ovi poznati gradovi i stanovništvo oko njih leže u onome što moram nazvati sovjetska sfera, i svi su podložni u ovom ili onom obliku, ne samo sovjetskom uticaju, već i, u mnogim slučajevima, sve većim mjerama kontrole iz Moskve.“ (Govor u cjelini dostupan na: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org>)

Dinamika diplomatije u periodu Hladnog rata pratila je blokovsku podjelu svijeta i umnogome zavisila od dinamike odnosa dvije supersile. Hladnoratovska diplomatija imala je nekoliko faza.

Prva faza diplomatije Hladnog rata trajala je kratko, od završetka Drugog svjetskog rata do 1947. godine i usvajanja Trumanove doktrine. Ovaj kratki period karakterisao je početak zahlađenja odnosa Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država, pri čemu su dvogodišnji intermeco obje supersile iskoristile da konsoliduju svoje strateške položaje u svim djelovima svijeta, kako bi uvećale svoju konačnu moć. Na istoku, Josif Staljin tvrdio je da onaj ko okupira zemlju, taj uspostavlja i društveni odnos u toj zemlji kao i da svako uspostavlja svoj sistem gdje dođe njegova vojska. Tako se sovjetski uticaj i društveno-politički sistem proširio na sve države u kojima se našla sovjetska vojska u procesu oslobađanja Evrope i svijeta od nacizma i fašizma. U tim državama uspostavljane su tzv. narodne demokratije sa jednopartijskim sistemima i kolektivističkim ekonomijama. S druge strane, Sjedinjene Države i Velika Britanija su se trudile da očuvaju tradicionalnu moć u zapadnoj Evropi, prvenstveno kroz koncept nadnacionalnih integracija i povezivanja država u vojno-politička savezništva. Do kraja iluzija o kohabitaciji dvije supersile došlo je usvajanjem Trumanove doktrine 1947. godine u američkom Kongresu. Trumanovom doktrinom Sjedinjene Države postale su glavni saveznik Grčkoj i Turskoj. Ekonomska pomoć koja je dvjema zemljama upućena, pomogla je prozapadnim snagama u grčkom građanskom ratu da prevladaju nad komunističkim, a Turskoj da se obezbijedi od sovjetskog uticaja. Grčka i Turska su bile važne za Sjedinjene Države i zbog strateškog položaja u pojasu južne Evrope i istočnog Sredozemlja, kontrole nad Bosforom i Dardanelima i obezbjeđenja uticaja na području Male Azije i sjevera Bliskog istoka.

Druga faza diplomatije Hladnog rata trajala je od 1947. godine do Kubanske raketne krize 1967. godine. Ovu fazu obilježilo je nepovratno zahlađenje odnosa dvije supersile, koje se ogledalo u minimumu direktnih diplomatskih kontakata, rastu značaja trećih, nesvrstanih i neutralnih zemalja kao mjesta samit diplomatije, proliferaciji međunarodnih kriza širom svijeta kao i vojno-političkom grupisanju drugih zemalja oko dvije super sile.

Prve godine Hladnog rata u Zapadnoj Evropi i Sjedinjenim Državama obilježilo je ostvarenje Maršalovog plana, odnosno programa pomoći porušenoj Evropi, čiji idejni tvorac je bio tadašnji američki državni sekretar Džordž Maršal. Iako je program finansijske pomoći radi oporavka privrede evropskih zemalja bio ponuđen i istočnoevropskim zemljama i Sovjetskom Savezu, potonji su to odbili, plašeći se zavisnosti od Sjedinjenih Država. Uporedo sa ekonomskih programima, Sjedinjene Države su vodile i diplomatiju podrške stvaranju organizacija koje bi okupile sve zemlje tzv. slobodnog svijeta, ali i usvajale spoljnopolitičke doktrine, kao što je politika obuzdavanja SSSR-a. Idejni tvorac ove politike je američki diplomata Džordž Kenan koji je krajem četrdesetih godina radio u američkoj ambasadi u Moskvi. Kenan je tvorac tzv. Dugog telegrama, analize u kojoj je iznio opširnu sliku sovjetske država, sistema i sovjetske moći. Glavni zaključak Kenana bila je odbojnost Sovjetskog Saveza prema logici razuma i njegova osjetljivost na

logiku sile. S tim u vezi, Sovjetski Savez će ustuknuti tamo gdje naiđe na otpor i silu. Ovakvo objašnjenje unutrašnje logike ponašanja SSSR-a dalo je motiv Sjedinjenim Državama da se suprotstave pokušajima širenja sovjetske moći gdje god to bude potrebno – tada u Grčkoj, Turskoj, Italiji i Francuskoj (u kojima je Sovjetski Savez pokušavao preko tamošnjih komunističkih partija da proširi uticaj), ili u budućnosti u Koreji, na Bliskom istoku ili bilo gdje u svijetu.

Rezultat poslijeratne američke diplomatije je i stvaranje Sjevernoatlantskog saveza (eng. NATO, fra. OTAN) u aprilu 1949. godine. Zemlje osnivači NATO-a bile su Belgija (gdje je i sjedište NATO-a), Danska, Francuska, Holandija, Island, Italija, Kanada, Luksemburg, Norveška, Portugal, Sjedinjene Države i Velika Britanija. Kao odgovor na okupljanje zemalja Sjevernoatlantskog saveza i primanje Zapadne Njemačke u NATO, Sovjetski Savez će 1955. godine pokrenuti inicijativu za formiranje Varšavskog pakta, vojno-političke organizacije u čijem članstvu će se naći sve komunističke zemlje centralne i istočne Evrope izuzev Jugoslavije. Na taj način se od 1955. godine bipolarni sistem međunarodnih odnosa institucionalizovao kroz postojanje ova dva vojno-politička bloka. NATO će vremenom u svoje članstvo primati nove zemlje. Grčka i Turska su postale članice NATO-a 1952. godine, čime je taj dio Sredozemlja i južnog krila Evrope dodatno ojačan za hladnoratovsko nadmetanje. Zapadna Njemačka je 1955. godine ušla u NATO, a Španija 1982. godine.

Uparedo sa institucionalizacijom vojno-političkih odnosa dvije supersile, na tlu Zapadne Evrope tekli su i procesi nadnacionalnog udruživanja zapadnoevropskih zemalja u prve oblike evropskih integracija. Početak takvog udruživanja bila je unija Beneluks – carinsko-ekonomska unija Belgije, Holandije i Luksemburga, 1948. godine. Ipak, osnova za nadnacionalno povezivanje Zapadne Evrope uslijediće pedesetih godina XX vijeka, nakon što Francuska i (Zapadna) Njemačka počnu intenzivirati rad na ekonomskoj saradnji. Francuski ministar spoljnih poslova, Robert Šuman, dao je tako ideju o udruživanju dvije zemlje u oblasti teške industrije, što je bilo prihvaćeno i od drugih zapadnoevropskih zemalja. Tako je tzv. Šumanovim planom otpočelo ekonomsko i političko povezivanje Francuske i Njemačke, koje su još od vremena Pruske bile suparnice za prevlast u Evropi. Konačno, 1951. godine osnovana je Evropska zajednica za uglj i čelik, kojoj su osim Francuske i Z. Njemačke pristupile i Belgija, Holandija, Luksemburg i Italija i čime je otpočela integracija zapadnoevropskih država u ono što će dugotrajnim postupkom prerasti u Evropsku uniju. Evropskoj zajednici su vremenom pristupale i druge države. Do kraja Hladnog rata, članice EZ postale su i Velika Britanija (1973), Danska (1973), Irska (1973), Grčka (1981), Portugal (1986) i Španija (1986).

Početak Hladnog rata u Evropi obilježile su i međunarodne krize uzrokovane bipolarnošću. Prva je bila Berlinska kriza 1948-1949. godine, kada je Sovjetski Savez uveo blokadu Zapadnog Berlina nakon pokušaja zapadnih save-

znika da jedinstvenu valutu prošire i na njegovo područje. Nakon sovjetskih mjera, zapadne države su organizovale takozvani vazdušni most sa Zapadnim Berlinom, pa su roba i hrana dostavljani iz vazduha, a sovjetska blokada obesmišljena. Osim Berlina, po mnogo čemu specifična kriza izbiće i na Balkanu, u Jugoslaviji. Iako nije bila klasičnog, bipolarnog karaktera, u jugoslovensko-sovjetskoj krizi 1948. godine bilo je mnogo čega hladnoratovskog. Jugoslavija je nakon Drugog svjetskog rata usvojila komunistički koncept vlasti, kao i ostale istočnoevropske zemlje, ali će nakon 1948. godine i tzv. sukoba Tito-Staljin sve više težiti izgradnji sopstvenog, jugoslovenskog puta u socijalizam. Pritom, Jugoslavija će težiti nesvrstavanju uz ijednu supersilu i na taj način biti jedan od organizatora puta nesvrstanosti u međunarodnim odnosima.

Jedna od novina u diplomatskim odnosima tadašnje međunarodne zajednica bilo je i to što ti odnosi više nijesu ekskluzivno evropski – usljed geografske raširenosti američko-sovjetskog nadmetanja, i azijska i afrička scena dobile su izuzetno na važnosti. Afrika je bila primamljiv kontinent za širenje američke ili sovjetske moći iz dva glavna razloga. Prvi je taj što je hladnoratovski period bio praćen procesom dekolonizacije afričkog i dijela azijskog kontinenta. Nastanak novih država značio je i šansu za SAD ili SSSR da postanu države-patroni i pomognu im u uspostavljanju državnog sistema. Naročito uspješan u tome bio je Sovjetski Savez, koji je na ideološkoj bazi bratstva svih naroda, antiimperijalizma i socijalističke solidarnosti, ali i kroz vojnu i finansijsku podršku različitih pokreta za oslobođenje, bio uspješniji u privlačenju brojnih zemalja afričkog i azijskog kontinenta na svoju stranu. Drugi faktor bio je strateški značaj pojedinih afričkih zemalja, poput Egipta i Sueckog kanala ili Jemena i zaliva Aden, za međunarodnu ekonomiju. Osim gubitka evropske ekskluzivnosti diplomatije, u toku Hladnog rata doći će i do prevlasti komunizma u Kini nakon teškog građanskog rata.

U Aziji, suparništvo dviju supersila bilo je dovedeno do vrhunca u Koreji, koja je postala poprište najvećih sukoba Hladnog rata. Korejski rat, koji je trajao od 1950. do 1953. godine, iako je otpočeo kao sukob komunističke Sjeverne i demokratske Južne Koreje, pretvorio se u odmjeravanje snaga Sjedinjenih Država, koje su podržavale Južnu Koreju, i Kine i njenih saveznika koji su podržavali Sjevernu Koreju. Iako tri godine rata nijesu dovele do bilo kakve bitne teritorijalne izmjene (Korejsko poluostrvo je do danas ostalo podijeljeno na dvije države), rat je pokazao da Sjedinjene Države nijesu bile u mogućnosti da konvencionalnim snagama ostvare nadmoć u ratu. Usljed pat pozicije, Sjedinjene Države su pedesete godine iskoristile za izgradnju bezbjednosne arhitekture Azije kroz formiranje vojno-političkih saveza, i to: ANZUS, sa Australijom i Novim Zelandom, 1954. godine Manilskim ugovorom, kojim je savez proširen i na Veliku Britaniju, Francusku, Filipine, Pakistan i Tajland, te konačno Bagdadski pakt 1955. godine, u kom su bile Velika Britanija, Iran, Turska, Irak i Pakistan.

Pored konstantnog nadmetanja na polju geopolitike, Sjedinjene Države i Sovjetski Savez su se nadmetali i na tehnološkom polju. Primjer za to je lansiranje prvog sovjetskog vještačkog Zemljinog satelita *Sputnik* 4. oktobra 1957. godine. Lansiranje Sputnjika imalo je velikog odjeka u Sjedinjenim Državama, jer se nije vjerovalo da je Sovjetski Savez toliko tehnološki napredan. Stoga je lansiranje imalo ne samo tehnološki već i politički, ali i propagandni uticaj.

Uporedo sa nadmetanjem dvije supersile, rađeno je i na čestim kontaktima lidera dvije zemlje. Do ovakvih kontakata uglavnom je dolazilo usljed pritiska javnog mnjenja i vojno-političke administracije Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država, jer su i jedni i drugi vjerovali da treba da postoji crvena linija u neprijateljstvu, i da granice ponašanja moraju znati obje zemlje. Ovo zato što su i Sovjetski Savez i Sjedinjene Države bile nuklearne supersile, pa bi potencijalni direktni sukob značio i nuklearni rat. Do prve posjete nekog sovjetskog lidera Sjedinjenim Državama doći će tek 1959. godine. Nikita Hruščov bio je prvi sovjetski lider koji je posjetio Sjedinjene Države, što je bio pokušaj približavanja dvije supersile nakon deceniju i po suprotstavljanja i zahlađivanja odnosa, ali bez većih rezultata. U periodu uspostavljenog dijaloga, dva su događaja pokazala da je u ovim okolnostima deeskalacija nemoguća – podizanje Berlinskog zida 1961. godine i Kubanska raketna kriza.

Vrhunac druge faze Hladnog rata – pogoršanja odnosa dvije supersile, biće Kubanska raketna kriza. Na Kubi, gdje je nakon 1959. godine uspostavljen socijalistički režim, Sovjetski Savez odlučio se za postavljanje raketa srednjeg dometa, čime je ugrožavao i Sjedinjene Države. Postavljanjem sovjetskih raketa otpočela je trinaestodnevna kriza tokom koje je svijet bio na ivici nuklearnog rata. Opasnost od nuklearnog sukoba nagnala je i sovjetske i američke rukovodioce da se služe diplomatijom kako bi iznašli izlaz iz opasne situacije. Stoga se, umjesto nulte igre sa očitim pobjednikom i očitim gubitnikom, Kubanska kriza diplomatskim naporima pretvorila u igru sa dva pobjednika, ili bolje rečeno, igru u kojoj nema poraženih. Sovjetsko rukovodstvo donijelo je odluku o povlačenju raketa, uz obavezu Sjedinjenih Država da neće napasti Kubu i na taj način silom promijeniti socijalistički poredak na ostrvu. Tako je kubanska kriza postala vrhunac suparništva dvije supersile, ali i početak iznalaženja novih načina sporazumijevanja Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Stoga, period nakon Kubanske krize nazivamo i periodom detanta u međunarodnim odnosima, odnosno periodom popuštanja zategnutih odnosa između dvije supersile. Sa detantom, otpočela je treća faza hladnoratovske diplomatije, u kojoj je diplomatiji data prednost u odnosu na krizu.

Strah od izbijanja nuklearnog rata rađao je potrebu za postojanjem direktne komunikacije Kremlja i Vašingtona. U tu svrhu, po okončanju krize uvedena je tzv. Vruća linija (eng. Hot line), teleks linija koja je omogućavala direktnu i neometanu komunikaciju donosilaca odluka u obje zemlje. Prvi rezultat

detanta u odnosima dvije supersile bili su međunarodni ugovori kojima su postavljena prva ograničenja širenja nuklearnog oružja u drugim državama. Tako su se u junu 1968. godine Sjedinjene Države, Sovjetski Savez i Velika Britanije obavezale da će garantovati bezbjednost svim zemljama koje se obavežu da neće proizvoditi nuklearno oružje, kao i da neće takvo oružje koristiti. Uporedo sa naporima na ograničavanju širenja nuklearnog oružja, dvije supersile su otpočele i pregovore o ograničavanju strateškog naoružanja (eng. SALT). Mjesto pregovora o ograničenju ovakvog oružja bio je Helsinki, u neutralnoj Finskoj koja je smatrana pogodnim mjestom za pregovore. Prvi pregovori, tzv. SALT I, rezultirali su 1972. godine Sporazumom o antibalističkim raketama (eng. ABM Treaty) kojima su postavljena ograničenja na sisteme antibalističkih raketa. Drugi dio ovih pregovora, tzv. SALT II, trajao je od 1972. do 1979. godine u Beču. Iako je rezultirao sporazumom o ograničenju strateškog naoružanja, sporazum nikad nije stupio na snagu jer je njegova primjena obustavljena od strane Sjedinjenih Država nakon sovjetske intervencije u Avganistanu. Rezultat detanta bio je i američko-sovjetski ugovor o zabrani polaganja nuklearnog oružja na dno mora i podmorje okeana, potpisan 1969. godine.

Ričard Nikson je 1972. godine stigao u Moskvu. Bio je prvi američki predsjednik koji je posjetio Sovjetski Savez. Za razliku od prve posjete sovjetskog lidera SAD-u, ova posjeta imala je konkretnih rezultata, u formi potpisivanja prethodno pomenutog ABM sporazuma. U političkoj ravni, posjeta Niksona rezultirala je i potpisivanjem Zajedničke deklaracije o osnovnim načelima odnosa SAD-a i SSSR-a, u kojoj je istaknuto:

- Da u uslovima postojanja atomskog oružja nema alternativa za dvije države osim zasnivanja njihovih odnosa na principu miroljubive koegzistencije;
- Da obje zemlje posebnu važnost pridaju sprečavanju onih situacija koje bi mogle poremetiti njihove odnose;
- Da će dvije zemlje učiniti sve da izbjegnu vojno sukobljavanje i izbijanje nuklearnog rata;
- Da će u svojim uzajamnim odnosima dvije države nastupati uzdržano, kao i da će uvijek biti spremne za pregovaranje i
- Da će svaka od potpisnica Deklaracije izbjegavati da ostvari jednostranu korist na račun druge strane.

Već sljedeće godine, Brežnjev je uzvratio Niksonovu posjetu odlaskom u Sjedinjene Države. Rezultat posjete bilo je potpisivanje Sporazuma o sprečavanju nuklearnog rata, kojim je ojačana garancija zaštite od izbijanja nuklearnog sukoba. Već tada najavljen je i prvi zajednički svemirski poduhvat Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza, poznatiji kao program Apollo-Sojuz. No, uporedo sa naporima dvije sile da u detantu rade na izgradnji kvalitetnijih odnosa, paralelno je

dolazilo i do novih kriza na međunarodnom planu. Sedamdesetih godina najupečatljivija je bila bliskoistočna kriza, uzrokovana ratom na Bliskom istoku 1973. godine iza kog je uslijedila i naftna kriza u svijetu. Krizni događaji su ipak bili u drugom planu, pošto je 1974. godine došlo do druge Niksonove posjete SSSR-u, koja je okončana potpisivanjem: Ugovora o zabrani eksperimenata nuklearnim oružjem jačim od 150 kilotona, Protokola o suzdržavanju od izgradnje drugog ABM pojasa, Ugovora o započinjanju pregovora o meteorološkim oružjima. Odnosi dvije zemlje su i kvalitativno ušli u novu fazu, koja će potrajati sve do kraja Hladnog rata.

U cjelokupnom hladnoratovskom periodu, značajna karakteristika međunarodnih odnosa su bile i krize koje bi sporadično izbijale. Osim pomenutih, do kriza je dolazilo i u Istočnom bloku, iako je on djelovao uniforman, kompaktan i vječito isti. Naročito su nemiri u Mađarskoj 1956. godine i čehoslovačka kriza 1968. godine bile upečatljive i veliki izazov za sovjetsko rukovodstvo. Čehoslovačka kriza, započeta kao želja čehoslovačkog komunističkog rukovodstva da reformiše rigidni sovjetski socijalizam, završena je upadom sovjetskih tenkova i posljedičnom čistkom komunističkih kadrova. Uporedo sa počecima radničkih nemira u Poljskoj 1976. godine, pokazalo se da su ekonomska situacija i stanje političkih sloboda u sovjetskom bloku izuzetno teški.

Druga polovina sedamdesetih godina označiće i kvalitativne promjene na samom vrhu svjetske diplomatije. Krajem šezdesetih godina došlo je do sovjetsko-kineskog ideološkog sukobljavanja, što je otvorilo put diplomatiji Sjedinjenih Država predvođenoj Henrijem Kisindžerom da se pokuša približiti Kini. Kinesko-sovjetski razlaz, uzrokovan različitim interpretacijama doktrinarnog marksizma u obje zemlje i posljedično američko-kinesko približavanje jedan je od najvažnijih diplomatskih procesa Hladnog rata, što je diplomatiju od bipolarne pretvorilo u triangularnu.

Normalizacija odnosa komunističke Kine i Sjedinjenih Država bila je viđena i kao strateško približavanje koje je trebalo Kinu odvratiti još dalje od Kremlja. Godine 1971. godine, korišćenjem tzv. ping-pong diplomatije, otvoreni su prvi kanali opštenja Vašingtona i Pekinga. Ping-pong diplomatija odnosi se na korišćenje sportskog događaja – posjete američkih stonotenisera Kini, za početke političkih komunikacija. Politička komunikacija ogledala se u skidanju američkog vetoa za ulazak Kine u Ujedinjene nacije i Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija kao i tajnoj posjeti Henrija Kisindžera Pekingu 1971. godine. Sljedeće, 1972. godine, doći će do posjete američkog predsjednika Niksona Kini, i tom prilikom je izdato tzv. Šangajsko saopštenje (kominike), koje je sporove NR Kine i SAD povodom Tajvana stavilo po strani, čime je i Sjedinjenim Državama bio otvoren put da formalno priznaju Kinu, što će učiniti 1979. godine. Ulazak Kine u jednačinu svjetske diplomatije značio je početak triangularnosti na vrhu svjetske politike.

Poseban dio hladnoratovske diplomatije činile su nesvrstane zemlje, odnosno države koje nijesu htjele bezbjednosno i strateško svrstavanje uz SAD ili SSSR. Bile su to zemlje koje su željele da očuvaju samostalnost političkog odlučivanja, ali i sopstveno ideološko-društveno uređenje, koje se razlikovalo od države do države. Nesvrstane zemlje su bile mahom azijske i afričke, pored onih iz Evrope, poput Jugoslavije ili Kipra, ili sa američkog kontinenta, poput Kube. No, većinom su to bile mlade države, nastale kao rezultat borbe protiv kolonijalizma nekadašnjih kolonijalnih carstava nakon Prvog i najviše nakon Drugog svjetskog rata.

Ideja o pokretu nesvrstanih javlja se na konferenciji u Bandungu 1955. godine, na kojoj je blizu 30 država osudilo kolonijalizam i istaklo potrebu ekonomskog razvoja azijskih i afričkih zemalja. Presudni momenat za formiranje organizacije nesvrstanih bio je sastanak lidera Indije, Egipta i Jugoslavije, Nehrua, Nasera i Tita, 1956. godine na Brionima, gdje su i udareni temelji organizaciji. Prva konferencija nesvrstanih zemalja održana je u Beogradu 1961. godine, a vremenom ova organizacija uspjela je da okupi više od 100 zemalja. Nesvrstani su bili kako politička, tako i moralna i vrednosna snaga. Nesvrstavanjem uz glavne vojno-ideološke blokove, radili su na prevazilaženju nasljeđa kolonijalizma, gladi, siromaštva i na sveopštem ljudskom napretku. Naročito istaknutu ulogu u Pokretu nesvrstanih imao je predsjednik Jugoslavije, Tito, koji je dugo smatran i prvom ličnošću Pokreta, uz Nehrua i Nasera. Međutim, nakon Hladnog rata Pokret nesvrstanih izgubio je na značaju, iako i danas postoji.

Do okončanja hladnoratovskog poretka doći će iznenada, urušavanjem političko-ekonomskih sistema realsocijalizma, i simbolizovaće ga rušenje Berlinskog zida 1989. godine. Pad Berlinskog zida, koji je dijelio njemačku prijestonicu još od 1961. godine, i početak ponovnog ujedinjenja Njemačke biće okidač za seriju prevrata u državama socijalističke Evrope koje će, jedna po jedna, do kraja decenije napustiti socijalističko uređenje i prihvatiti kapitalizam i demokratiju kao osnovu društvenog i ekonomskog uređenja. Do kraja sovjetske imperije došlo je usljed brojnih razloga, ali se kao najznačajniji ističu neproduktivnost ekonomskog modela, sve teži socio-ekonomski položaj u kom su se socijalistička društva nalazila, kao i prenapregnutost sovjetske ekonomije trkom u naoružanju koja je vođena sa SAD-om. Disolucija socijalističkih višečlanih federacija će proteći mirno u slučaju Sovjetskog Saveza (uz postojanje lokalnih sukoba u novonastalim državama) i Čehoslovačke, dok će u Jugoslaviji od 1991. godine trajati teški ratovi. Najteži sukobi biće u Bosni i Hercegovini, u kojoj su se sukobile tri najveće vjerske i nacionalne grupe: Srbi, Hrvati i Muslimani (Bošnjaci). Tek će intervencijom Sjedinjenih Država 1995. godine i pregovorima u Dejtonu biti okončan rat formiranjem Bosne i Hercegovine sa dva entiteta, bošnjačko-hrvatskim i srpskim.

2.8. POSTHLADNORATOVSKA DIPLOMATIJA

Kvalitativno nova epoha u razvoju diplomatije i međunarodnih odnosa nastupice nakon 1991. godine. Iako će proces disolucije socijalističkih sistema i federacija trajati još neko vrijeme, suštinski kraj Hladnog rata desio se 1991. godine disolucijom Sovjetskog Saveza. Sovjetski Savez je tako naslijedilo petnaest suverernih država, od kojih je najveća od njih (i geografski najveća na svijetu) ostala Rusija kao pravna nasljednica Sovjetskog Saveza, a pored nje, nezavisnost su stekle i Jermenija, Gruzija, Ukrajina, Moldavija, Estonija, Litvanija, Letonija, Bjelorusija, Kazahstan, Kirgistan, Uzbekistan, Tadžikistan, Azerbejdžan i Turkmenistan. Sjedinjene Države su nakon Hladnog rata ostale kao jedina supersila, sa najjačom svjetskom privredom, izgrađenom bezbjednosnom mrežom u Zapadnoj Evropi, Aziji i Africi, kao i društveno-političkim konceptom liberalne demokratije, koju su nakon 1991. godine počele usvajati zemlje širom svijeta.

Koncept međunarodnog sistema sa jednom supersilom nazivamo hegemonskim konceptom, a diplomatiju u takvom sistemu odlikuje unilateralizam. Primjer prve posthladnoratovske krize desio se već 1991. godine, političkim potresima na tlu Persijskog zaliva i aneksijom Kuvajta od strane Iraka i režima Sadama Huseina. Administracija tadašnjeg američkog predsjednika Buša pokrenula je operaciju *Pustinjska oluja*, zajedno sa evropskim i bliskoistočnim saveznicima, ali i Ujedinjenim nacijama. U Pustinjskoj oluji Irak je poražen, a Sjedinjene Države dokazale su svu moć u posthladnoratovskom sistemu međunarodnih odnosa. Predsjednik Buš je u isto vrijeme plasirao i koncept Novog svjetskog poretka, koji je trebalo da bude posthladnoratovska realnost. Bušov Novi svjetski poredak podrazumijevao je posvećenost svijeta vladavini prava, saradnji posthladnoratovskog svijeta i moralni autoritet SAD-a u svijetu. U unipolarnom poretku, doći će do intenziviranja vojnih intervencija SAD u svijetu, pri čemu se izdvajaju one u Jugoslaviji, Avganistanu, Iraku, Siriji, Libiji.

Nestankom Varšavskog pakta, NATO je preostao kao jedini političko-vojni blok iz Hladnog rata. Međutim, NATO nije prestao da postoji, već se transformisao u organizaciju posvećenu borbi protiv svih vidova ugrožavanja bezbjednosti, a naročito terorizma nakon napada Al Kaide na Sjedinjene Američke Države 11. septembra 2001. godine. Kao nove članice NATO-a, nakon devedesetih godina našle su se redom zemlje centralne i istočne Evrope i Balkana, koje su nekada bile stožer socijalističkog sistema. Tako je NATO u svoje članstvo nakon Hladnog rata primio Češku (1999), Mađarsku (1999), Poljsku (1999), Bugarsku (2004), Estoniju (2004), Letoniju (2004), Litvaniju (2004), Rumuniju (2004), Slovačku (2004), Sloveniju (2004), Albaniju (2009), Hrvatsku (2009), Crnu Goru (2017) i Sjevernu Makedoniju (2020). Uporedo sa proširenjem NATO-a na istok, sličnim putem pošla je i Evropska zajednica odnosno (od 1992) Evropska unija. Već 1995. godine Evropska unija prima u svoje članstvo Austriju, Finsku i Švedsku. Sljedeće

proširenje članstva Evropske unije novim članicama 2004. godine je najveće proširenje Evropske unije, kojim je EU dobila novih 10 država članica, i to Kipar, Češku, Estoniju, Letoniju, Litvaniju, Mađarsku, Poljsku, Slovačku, Sloveniju i Maltu. Evropskoj uniji su 2007. godine pristupile Rumunija i Bugarska, a 2013. godine u punopravno članstvo Unije ulazi i Hrvatska.

S nestankom bipolarizma došlo je do uspona multilateralizma u diplomatskom djelovanju država, a sjedišta diplomatije sve više postaju međunarodne i regionalne organizacije. Naročito je primjetno oživljavanje Ujedinjenih nacija koje, oslobođene hladnoratovskog nadmetanja, postaju forum za dijalog. Na regionalnom nivou, organizacije kao što su sjevernoamerička NAFTA (eng. North American Free Trade Agreement), Afrička unija ili Evropska unija, postaju centar regionalne diplomatije. Uporedo sa rastom važnosti organizacija, devedesetih godina XX i naročito u XXI vijeku, raste i značaj lične diplomatije. Globalizacija je šefovima država omogućila važnu ulogu u stvaranju i provođenju spoljne i međunarodne politike. Osim globalizacije, razvoj medija i olakšavanje sticanja publiciteta omogućili su uzdizanje važnosti pojedinaca u odnosu na rigidnu i tradicionalnu diplomatiju.

Nedržavni akteri u diplomatiji su se povećali po broju i vrsti, i to u rasponu od tradicionalnih ekonomskih interesnih grupa za prirodne resurse, životnu sredinu, preko humanitarnih organizacija, terorističkih i globalnih kriminalnih organizacija. Ostali važni nedržavni akteri obuhvataju transnacionalne vjerske grupe, međunarodne fondacije, donatore, medicinske organizacije, privatne (plaćeničke) militantne organizacije. Bivši politički lideri, takođe, postali su akteri koji vode paralelne ili privatne diplomatske inicijative. Proliferacija nedržavnih aktera postavlja pitanje o primatu države kao aktera u međunarodnim odnosima, međutim, države su i dalje centralne autoritativne jedinice odlučivanja, s obzirom na rutinske i strateške odluke o vođenju spoljne politike. Uticaj nedržavnih aktera raste naročito sa demokratizacijom procesa spoljnopolitičkog odlučivanja, jer se sve više otvara prostor za uključenost i aktivnost *javnog mnjenja* u politici. Naročito su aktivne one organizacije koje se bave sprečavanjem širenja nuklearnog oružja, zaštitom životne sredine, demilitarizacijom, ljudskim pravima i drugim poljima društvene djelatnosti.

Period devedesetih godina obilježila je i nada da će sa pobjedom liberalne demokratije nastupiti i mirnija era u međunarodnoj politici, lišena višedecenijskih nadmetanja dviju supersila i brojnih kriza koje su u svijetu postojale. Međutim, pokazalo se da se samo promijenio karakter konflikata. Od ratova na tlu bivše Jugoslavije, genocidnih sukoba u Ruandi, vjerskog i separatističkog konflikta u Čečeniji, sukoba u Moldaviji, kurdskih pobuna u Turskoj, pa do građanskog rata u Siriji i Libiji, pokazalo se da su opstali i narasli etnički, vjerski i nacionalni konflikti. Iako su ovi konflikti i politički po svojoj prirodi, uzroka je mnogo: od diskriminacije, odsustva efikasne državne uprave, stanja ljudskih prava, nejednakog

pristupa prirodnim bogatstvima, do siromaštva i nejednake raspodjela resursa. Iako su konflikti opstali, a promijenila se samo njihova priroda, za razliku od hladnoratovskih, posthladnoratovski konflikti su prijemčiviji za diplomatiju, naročito za posredovanje trećih strana u konfliktu. Tako je u Prvom građanskom ratu u Obali Slonovače (2002-2007) medijacija južnoafričkog predsjednika Taboa Mbekija rezultirala preuzetim obavezama vlade i pobunjenika da razgovaraju. Sukob na istoku Ukrajine od 2014. godine, između ukrajinske vlade i separatističkih, defakto država Donjeck i Lugansk, pokušava se godinama riješiti na osnovu Protokola iz Minska, između Rusije, OEBS-a i Ukrajine, sa medijacijom lidera Njemačke i Francuske. Slični pokušaji medijacije međunarodnih organizacija i/ili trećih država bili su i u Sirijskom građanskom ratu, Libijskom građanskom ratu i brojnim drugim posthladnoratovskim konfliktima.

Naročit izazov za savremenu diplomatiju su neriješeni međudržavni teritorijalni i politički sporovi ili sporovi između država i otcijepljenih entiteta unutar tih država. Nakon kraja Hladnog rata, na području Evroazije dolazi do proliferacije nepriznatih, autonomnih i secesionističkih entiteta. Ti entiteti gotovo uvijek teže statusu državnosti, navodeći teritoriju, suverenu vlast i stanovništvo kao elemente državnosti koje ispunjavaju. Ipak, obično im nedostaje četvrti element, a to je međunarodno priznanje. Stoga, u nedostatku svih elemenata *savremene* državnosti, takve entitete nazivamo de facto državama. Posljednjih decenija, desetine de facto država pojavile su se na skoro svim kontinentima i regionima svijeta – u Evropi (npr. Srpska Krajina, Republika Srpska, Sjeverni Kipar, Pridnjestrovlje, Donjeck i Lugansk), Azija (npr. Tamiški Elam), Afrika (npr. Bijafra, Katanga, Somalilend), Okeanija (Bugenvil) ili Karibi (Angvila). No, kako god i čime god nastanak ovakvih pokreta bio motivisan, on je uvijek prijetnja međunarodnoj bezbjednosti. Stoga se u rješavanje ovih sporova uključuju neposredno države u okviru kojih spor nastaje, ali i države dotičnog regiona, regionalne međunarodne organizacije i u krajnjem slučaju Ujedinjene nacije.

Konačno, savremeno, tehnološko doba iznjedrilo je i proliferaciju vrsta diplomatskog djelovanja. Tako je na značaju dobila javna (kulturna) diplomatija, humanitarna diplomatija, paradiplomatija, diplomatija gradova i preventivna diplomatija.

3. FUNKCIJE DIPLOMATIJE

Najznačajniji vid funkcionisanja diplomatskih odnosa jeste putem stalne diplomatske misije, koju akredituje neka država kod druge radi obavljanja diplomatske djelatnosti. Uspostavljanje diplomatskih odnosa, kao i akreditovanje diplomatskih misija vrši se uz obostranu saglasnost država. Ta saglasnost zove se agreman. Pored šefa misije, dio diplomatskog predstavništva čine članovi diplomatskog, administrativno-tehničkog i poslužnog osoblja misije. Diplomatska misija, kao i njeno osoblje, posjeduje poseban status i određene privilegije i imunitete, koji su im potrebni za neometano obavljanje djelatnosti.

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, članom 3 odredila je osnovne funkcije diplomatske misije: predstavljanje države koja akredituje kod države kod koje se akredituje; zaštita interesa države koja akredituje i njenih građana u državi kod koje se akredituje; pregovaranje; obavještanje svim dozvoljenim sredstvima o uslovima i razvoju događaja u državi kod koje se akredituje i podnošenje izvještaja državi koja akredituje; unapređenje prijateljskih i razvoj kulturnih, privrednih i naučnih odnosa.

3.1. PREDSTAVLJANJE

Predstavljanje države jedna je od osnovnih funkcija diplomatije i poznata je od najstarijih vremena. U ustavima mnogih država zapisano je da najviši državni zvaničnici predstavljaju državu u zemlji i u inostranstvu. Diplomatski predstavnik je ranije predstavljao i zastupao interese šefa države, najčešće monarha. To više nije tako, pa Havanska konvencija iz 1928. godine, a potom i Bečka konvencija, ukazuju da diplomatski predstavnik predstavlja svoju državu kod države kod koje se akredituje, dakle govori u ime svoje države, a ne njenog šefa.

Prilikom predstavljanja svoje države, diplomatski predstavnik mora profesionalno, odgovorno i dostojanstveno obavljati svoju funkciju, jer svaka nepažnja i greška mogu se negativno odraziti na odnose među državama. On predstavlja svoju državu u ukupnosti njenih odnosa sa drugom kod koje je akreditovan i to prema njenim najvišim organima vlasti. Prilikom obavljanja svoje funkcije, obraća se zvaničnim organima države prijema, za razliku od konzularnog predstavnika koji se obraća lokalnim organima određenog konzularnog područja. Diplomatski predstavnik nije samo reprezent države koju predstavlja, već i njen zastupnik, koji izjavljuje volju svoje države, a takođe i preuzima obaveze u njeno ime. Učestvuje u

ime države na različitim službenim prijemima, manifestacijama i konferencijama, parlamentarnim zasjedanjima, proslavama nacionalnih praznika, pogrebima, vojnim paradama i raznim drugim prilikama. Njegovim se posredstvom obavlja i komunikacija između vlada države akreditovanja i države prijema, a pripada mu i tumačenje informacija koje se tiču njegove države.

Odbijanje diplomate da prisustvuje svečanosti, konferenciji ili nekoj drugoj prilici, kao i njegovo napuštanje takvih događaja može imati negativne posljedice po međudržavne odnose. Ovakvi gestovi imaju demonstrativno značenje i mogu se shvatiti kao stav države koju taj diplomata predstavlja. Suprotno ponašanje, naravno, ima pozitivan uticaj na produbljivanje prijateljskih odnosa među državama. Diplomatski predstavnik mora imati dobru saradnju sa medijima i biti sposoban za kvalitetno medijsko djelovanje i koristiti se svakom prilikom da afirmiše svoju državu, kako bi se u javnosti o njoj stvorila pozitivna slika.

3.2. ZAŠTITA INTERESA

Funkcija zaštite odnosi se na zaštitu interesa države imenovanja i njenih građana u državi prijema, što diplomatski predstavnik obavlja u skladu sa međunarodnim pravom i u skladu sa zakonima države prijema. U pitanju su politički i ekonomski interesi države, kao i interesi njenih fizičkih i pravnih lica, odnosno građana, preduzeća, ustanova, organizacija. Kvalitetno obavljanje ove funkcije podrazumijeva poznavanje pravnog miljea zemlje prijema, a zadatak diplomata je i da prate da li se brojni aranžmani političkog, kulturnog, ekonomskog ili vojnog karaktera realizuju. Zaštita interesa i imovine države, kao i njenih građana, znači da se ne uskrate njihova prava i povlastice, a koje su im garantovane međunarodnim pravom ili međunarodnim sporazumima. Kada bi zaprijetila mogućnost kršenja tih prava, diplomatski predstavnik treba da posreduje kod nadležnih organa države kod koje je akreditovan.

Posebno je važna briga o integritetu i interesu građana ako oni žive u državi prijema ili se u njoj privremeno nalaze. Građanin se može naći u sukobu sa lokalnim zakonima, doživjeti bolest, pljačku, saobraćajnu nezgodu, krađu putnih i drugih dokumenata, a ima situacija kada treba raditi na povratku građana u državu čiji su državljani. Često je za građanina upravo ta uloga važna, pa se rad pojedinih poslanstava kod građana percipira na osnovu spremnosti diplomata da zaštite njihove interese u konkretnim životnim situacijama. Funkciju zaštite interesa imaju i konzularna predstavništva jedne države. Ako se radi o zaštiti interesa države, ukoliko u državi prijema država imenovanja ima i konzulat i ambasadu, prednost će imati ovo drugo predstavništvo.

Diplomatska zaštita je, prije svega, intervencija predstavnika jednog suvereniteta kod najviših organa drugog suvereniteta, a najčešće kod ministarstva

inostranih poslova. U slučaju povrede prava i interesa države i njenih građana, diplomatski predstavnik ima pravo diplomatske intervencije. Pretežno se ova intervencija preduzima kada su iscrpljene sve druge metode i sva unutrašnja sredstva koja predviđa država prijema. Diplomatska intervencija može biti izvedena na različite načine, u zavisnosti od samog problema, kao i odnosa među državama, tako da može biti i najobičnije skretanje pažnje na problem, ali i protest ili zahtjev za postupanje u određenom pravcu. Ponekad problem ne može da se riješi na nivou konzulata, ili se radi o teškoj povredi interesa države imenovanja i njenih građana. Za razvijanje stabilnih i korektnih odnosa dvije države korisnije je intervenirati nego ostavljati da se značajna prava ili interesi države imenovanja, njenih građana ili pravnih lica ignorišu na lokalnom nivou. Diplomatska intervencija u tom smislu, ma kako odlučna i neprijatna bila za organe države prijema, samo je redovan oblik komunikacije, koji u praksi civilizovanih država važi kao normalna pojava čak i u odnosima visokog prijateljstva i saradnje. U tim slučajevima, konzulat je dužan da obavijesti diplomatsku misiju o problemu, a intervenciju pretežno izvodi politički sektor diplomatske misije. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima ostavlja mogućnost da, ukoliko dođe do prekida diplomatskih odnosa, država koja akredituje može povjeriti zaštitu svojih interesa i interesa svojih građana nekoj trećoj državi, koju prihvata i država kod koje se akredituje.

3.3. PREGOVARANJE

Pregovaranje čini osnovu diplomatske djelatnosti od samih početaka diplomatije. Za diplomatiju je Nikolson rekao da nije umjetnost konverzacije, ona je umjetnost pregovaranja. To je proces donošenja odluka u kome se pregovaračke strane koje imaju različite pozicije i interese trude da dođu do rješenja prihvatljivog za sve. Cilj je da se dođe do kompromisa koji će zadovoljiti interese onih koji pregovaraju, a pregovara se u skladu sa principima ravnopravnosti i suverene jednakosti država. Povelja Ujedinjenih nacija nalaže da države svoje sporove rješavaju mirnim putem. Preporuka klasifikacije dokumenata sa područja međunarodnog prava, koju je pripremila grupa stručnjaka Savjeta Evrope, navodi sredstva mirnog rješavanja sporova: konsultacije, dobre usluge, istraživanje, posredovanje, mirenje, arbitraža, sudsko rješavanje, rješavanje u okviru međunarodnih organizacija. Pregovori mogu obuhvatati političke, ekonomske, kulturne, sportske i mnoge druge oblasti. Diplomata je dužan da predstavi interese svoje države na najbolji način, stručno i efikasno djeluje s ciljem postizanja sporazuma.

Razvojem ekonomske i tehnološke globalizacije, finansijskih i trgovinskih institucija, multilateralnih organizacija i regionalnih grupacija, nevladinih organizacija i ekoloških grupa, međunarodno pregovaranje ili, kako se alternativno zove, diplomatsko pregovaranje, postaje kompleksnije i nije više samo rješavanje

sporova među državama. Ono se proširilo na mnoge nedržavne činioce, koji su često pregovarači, skupa sa predstavnicima država. Ubrzan razvoj u svim oblastima i uvećanje broja pitanja koja su predmet razgovora, doveli su do potrebe angažovanja većeg broja eksperata i profesionalaca u raznim oblastima. Države su danas pretežno u mogućnosti da na pregovore šalju stručna lica, pa se pregovaranje u savremenim međunarodnim odnosima sve češće povjerava posebnim misijama i delegacijama. Diplomatski predstavnici zato nijesu jedini koji učestvuju u pregovorima, mada se, svakako, njihova uloga ne može zanemariti. Rješavanje nekog problema pretežno počinje razmjenom mišljenja diplomatskog predstavnika jedne države sa organima druge, pa se na taj način priprema teren za dalje pregovore.

Pregovaranje može biti formalno i neformalno. Prva vrsta pregovora vodi se prema određenim pravilima i procedurama, a rezultat tih pregovora utvrđuje se sporazumom. Neformalni pregovori vode se rutinski i usmeno i dio su svakodnevnog rada diplomate. Takođe, razlikuje se tvrdo i meko pregovaranje. Tvrdo je ono kod kojeg pregovarači kreću sa tačno utvrđenih pozicija i pretežno nijesu spremni na ustupke. Zbog toga je ovdje česta situacija „nultog zbira“, u kojoj jedan učesnik u pregovorima dobija sve na račun drugog. Kod mekog pregovaranja, pregovarači su spremni na ustupke i teže postizanju kompromisa. Njihove pozicije nijesu toliko jake i ovdje je moguće postići rezultat koji će omogućiti obostrane dobitke. Pregovaranje ima i unutrašnji dio, koji se odvija unutar države. Radi se na pripremi platforme pregovora, zatim se obavještavaju parlamentarna tijela, traži se njihova saglasnost, kao i saglasnost vlade i određuje se delegacija koja će učestvovati na pregovorima, ukoliko oni nijesu povjereni isključivo diplomatskom predstavniku. Na kraju se mora dobiti saglasnost države o svim rješenjima i kompromisima, kao i o postignutom ugovoru u vidu ratifikacije.

Taktike diplomatskog pregovaranja se mogu svrstati u tri grupe: taktike usmjerene na promjenu balansa snaga u sopstvenu korist; taktike usmjerene na stvaranje konstruktivne klime i taktike usmjerene na traženje kompromisa. Pregovaranje je pretežno vezano za ubjeđivanje, koje se sastoji u nastojanju da se druga strana uvjeri da se ponaša onako kako nama odgovara, uz korišćenje argumentata. Vještina i uspjeh pregovarača mjere se njegovom sposobnošću da drugu stranu privoli na sporazum, iznoseći argumente koji će je navesti da zauzme željeni stav. On može da se koristi i obećanjima, nagradama, kao i prijateljama. Metode pregovaranja takođe mogu biti različite: metode uvjeravanja, prijateljske saradnje i pregovaranje radi pružanja određene pomoći, pregovaranje da se zava- ra protivnik ili, pak, pregovaranje pomoću metoda blic-diplomatije, pri čemu se ostavljaju određeni vrlo kratkoročni zadaci pa se zahtijevaju rješenja tih zadataka, uz naznaku moguće primjene politike sile, ili, pak, mogu biti pregovori uz određeni politički ili vojni pritisak.

Postoji dosta različitih i sasvim posebnih i složenih vrsta pregovora koji traže stručnost i strpljivost, uz druge predušlove koji omogućavaju njihov uspješan završetak kao što su: rješavanje graničnih sporova, pregovori o kontroli naoružanja i razoružanju, pregovori o sukcesiji ili ponovnom ujedinjenju država, pregovori o životnoj sredini, pregovori u okviru finansijskih organizacija, pregovori sa teroristima itd.

3.4. OBAVJEŠTAVANJE

Rezidentni diplomata može na najbolji način prikupiti informacije koje su njegovoj vladi potrebne da bi vodila uspješnu spoljnu politiku. Njegov je zadatak da pažljivo prati dešavanja u drugoj državi i redovno i efikasno izvještava svoju državu o tome. Diplomatski predstavnik prikuplja informacije o ekonomskim, naučnim, kulturnim, vojnim pitanjima i dešavanjima u državi kod koje je akreditovan. On prati stanje i prikuplja informacije o velikom broju drugih pitanja, kao što su odnosi država u regionu, spoljna politika države prijema, a to koji će događaji u određenoj državi biti predmet proučavanja uslovljeno je, u prvom redu, karakterom bilateralnih odnosa dvije države, njihovim odnosima sa trećim zemljama, kao i opštim stanjem međunarodnih odnosa. Sve ove informacije pažljivo se prikupljaju, razvrstavaju, analiziraju i šalju državi imenovanja, a u pripremi izvještaja mogu učestvovati i drugi sektori diplomatske misije, kao što su vojni, ekonomski i kulturni sektori. Diplomatsko predstavništvo i diplomatski predstavnik obavještava i vladu države primateljke, njene ustanove i javnost o prilikama i politici vlastite države, uz nastojanje da se politika njegove zemlje što bolje razumije i prihvati.

Izvještaji koje diplomatski predstavnik šalje moraju biti precizni, tačni, prikazivati stvarno stanje stvari čak i kada to nije povoljno za njegovu zemlju. Iskusan diplomata je sposoban da na različite načine dođe do potrebnih informacija, da ih na pravilan način analizira i stvori jasnu sliku stanja u državi. Prilikom obavljanja ove funkcije, diplomatski predstavnik ne smije se miješati u unutrašnju politiku države kod koje se akredituje, mora poštovati njene zakone i može se koristiti samo dozvoljenim sredstvima informisanja. Ovo pravilo potvrđeno je Bečkom konvencijom iz 1961. godine, a obično se uzima da su izvori informacija koji su dostupni diplomatskom predstavniku domaći državni organi, strane institucije u državi prijema, sredstva masovnih komunikacija, pojedinci, i neposredno proučavanje koje vrše diplomatski predstavnici. Razdvaja se diplomatsko obavještavanje i obavještajna djelatnost koja obuhvata prikupljanje podataka, kako na legalan, tako i na ilegalan način, a pretežno se radi o saznavanju nekih tajnih podataka. Diplomatski predstavnik poštuje zakone i obavlja svoju funkciju u skladu sa njima, ne bavi se nedozvoljenim radnjama, već prikuplja informacije na dozvoljen

način i tako pomaže svojoj državi da vodi spoljnu politiku u skladu sa njenim interesima. U savremenom svijetu informacije su dostupne javno, pa je i njihovo prikupljanje diplomatama olakšano.

3.5. UNAPREĐENJE PRIJATELJSKIH ODNOSA I PROMOVISANJE

Diplomatski predstavnik trebalo bi da se zalaže za razvijanje što boljih odnosa među državama i da aktivno djeluje u tom pravcu. Neki od autora ovu funkciju diplomatije jednostavno nazivaju promovisanjem interesa svoje države, gdje diplomata djeluje i kao njen zastupnik podsticanjem novih pregovora o proširenju ukupne saradnje dvije zemlje. Svaki diplomata u principu promovise svoju zemlju, a od njegove aktivnosti može da zavisi i mogućnost aktiviranja novih poslova. Unapređenje i proširenje ekonomske, kulturne, naučno-tehnološke, sportske i druge saradnje među državama, novim ugovorima, kontaktima i oblicima, u interesu je svih država. Diplomata se susrijeće sa mnogim uticajnim ljudima iz svijeta privrede, kulture, nauke, politike, što treba da rezultira boljim razumijevanjem i obogaćivanjem saradnje dvije države. On može da organizuje razne manifestacije sa istim ciljem ili da distribuira određene publikacije, osmišljava forume i okupljanja. Svaka diplomatska misija raspolaže informativnim materijalom kojim se država želi predstaviti svijetu na što bolji način. Neke države posjeduju i posebne agencije koje se bave ovom djelatnošću. Tako, recimo, američka agencija USIS djeluje u skoro svim državama u kojima SAD imaju diplomatske misije i trudi se da Ameriku prikaže na što bolji način. Zato ova agencija organizuje kurseve učenja engleskog jezika, osniva informativne centre, organizuje putovanja za mlade kadrove i obavlja veliki broj drugih djelatnosti. U vrijeme Hladnog rata, u tijesnoj vezi sa njom djelovale su i uticajne radio stanice – Free Europe i Radio Liberty. Britanska agencija British Council djeluje na sličan način, objedinjujući veliki broj naučnih i kulturnih projekata vezanih za saradnju sa institucijama u Velikoj Britaniji. Za veliki broj manjih zemalja zalaganje diplomata u stvaranju ispravne slike i širenju uslova za saradnju njihove i drugih država je nezamjenjivo. Radi poboljšanja međusobnih odnosa, dobro organizovana diplomatska misija i njeni članovi poštovaće lokalne običaje i obilježavati neke važne događaje, učestujući u društvenom životu lokalne zajednice.

4. VRSTE DIPLOMATIJE

4.1. VRSTE DIPLOMATIJE PO TEMAMA DIPLOMATSKOG ANGAŽOVANJA

4.1.1. VOJNA DIPLOMATIJA

Vojna diplomatija je jedna od najbitnijih, i zbog oblasti koju pokriva, najosjetljivijih vrsta diplomatije. Vojnu diplomatiju u najširem značenju definišemo kao aktivnosti predstavnika ministarstva odbrane i drugih institucija, usmjerenih ka ostvarivanju spoljnopolitičkih i vojnih ciljeva države u oblasti odbrane i bezbjednosti putem pregovora ili drugih diplomatskih sredstava. Vojna, ili kako se sve češće naziva - odbrambena diplomatija, obuhvata aktivnosti prikupljanja i analiziranja informacija o oružanim snagama i bezbjednosnoj situaciji u nekoj zemlji, unapređenje saradnje oružanih snaga dvije zemlje, uključujući i pitanje proizvodnje, uvoza i izvoza oružja i konačno, ceremonijalne dužnosti. Vojni ataše je najčešće angažovan pri ambasadi svoje države u državi prijema, a na diplomatskoj listi navedeni su njegovo ime i prezime, titula, čin i funkcija.

Za razliku od diplomatskog predstavnika koji predstavlja svoju zemlju, priroda predstavljanja vojnog atašea je nešto drugačija i smatra se da on predstavlja i zastupa vojne snage svoje države u državi prijema. Kao i ambasadori i konzuli, i vojni ataše mora imati odobrenje države prijema za tu poziciju, a to odobrenje se naziva *konsantman*.

Prvu pojavu vojnih atašea nalazimo u periodu Tridesetogodišnjeg rata, kada je kardinal Rišelje u ime Francuske odredio nekoliko vojnih oficira da borave u savezničkim zemljama, prate razvoj vojnih aktivnosti tih zemalja i prikupljaju obavještajne podatke. Sa razvojem kolonijalnih carstava i administrativnim razvojem ministarstava odbrane, broj vojnih atašea je konstantno rastao.

Prvi moderni vojni atašei javljaju se u XIX vijeku u Evropi. U vrijeme Napoleona Bonaparte, grofu Armansu de la Granžu, koji je bio u funkciji drugog sekretara ambasade Francuske u Austriji, povjeren je zadatak da prati stanje austrijskih pukova i njihove pokrete. Ovu praksu preuzele su i druge zemlje, pa je tako general Edvard Stopford Klaremonst bio prvi vojni ataše Velike Britanije. Svoju zemlju predstavljao je u Francuskoj 25 godina, od 1856. do 1881. godine.

Nosioci diplomatskih aktivnosti u vojnoj diplomatiji su *vojni atašei* ili *odbrambeni atašei*. Vojni ataše je osoba iz sastava oružanih snaga jedne zemlje, koja predstavlja odbrambene (oružane) snage svoje zemlje u inostranstvu i u tom

svojevremeno uživa puni diplomatski imunitet i privilegije kao diplomatski predstavnik, u skladu sa Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima.

Djelatnost vojne diplomatije i vojnih atašea obuhvata:

- Unapređenje i razvijanje odnosa zemlje slanja i zemlje prijema misije. Osim što je zadužen sa predstavljanje svog ministarstva odbrane i oružanih snaga, vojni ataše dodatno obavlja funkciju savjetnika šefa diplomatske misije za vojna pitanja.
- Prikupljanje podataka o broju, kvalitetu i aktivnostima oružanih snaga zemlje prijema i eventualno saradnju vojske države prijema sa oružanim snagama drugih država. Ovo je ujedno i najosjetljivija djelatnost vojnih atašea, s obzirom na to da se nerijetko smatra špijunažom. U tom smislu, pravimo razliku između **dopuštenog** i **nedopuštenog** prikupljanja podataka. Dopušteno prikupljanje podataka se obavlja na unaprijed predviđen način, dopuštenim sredstvima i u dopuštenom obimu, dok nedopušteno prikupljanje podataka o oružanim snagama možemo kvalifikovati kao špijunažu, na što je država prijema naročito osjetljiva jer to dira u suverenitet države. Primjer **prekoračenja** dozvoljenog prikupljanja podataka nalazimo u hladnoratovskom ambijentu. Trideset sedmogodišnji vojnik, član američke vojne misije, Artur Nikolson Mlađi, ubijen je u istočnonjemačkom gradu Ludvigslustu dok je posmatrao sovjetske tenkove. Njega je upucala sovjetska straža s obrazloženjem da je bio u području na kom je **zabranjeno prisustvo** i da je upucan nakon što se oglušio o upozorenja. Sovjetske diplomate u SAD-u su čak govorile i da je američki vojnik fotografisao sovjetsku vojnu opremu i nosio kamuflažnu uniformu.
- Poslove reprezentativno-protokolarnog priroda, u smislu predstavljanja vojnih snaga svoje zemlje u zemlji prijema i učešće u protokolarnim i društvenim manifestacijama.

U skladu sa članovima 5, 8, 9, i 11 Bečke konvencije o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, država prijema može tražiti ime vojnog ili vojnih atašea unaprijed od države koja imenuje misiju.

4.1.2. JAVNA (KULTURNA) DIPLOMATIJA

Javnom diplomatijom označavamo kulturno-informativne aktivnosti političkih vlasti jedne države usmjerene ka stanovništvu ili djelovima stanovništva druge države, čiji je cilj ostvarenje određenih, unaprijed definisanih, političkih, kulturnih, informativnih i drugih ciljeva. Često, javna diplomatija ima za cilj poboljšanje imidža države kod građana drugih država, opravdavanje određenih politika, promociju ideja i ideologija, unapređenje odnosa dvije zemlje radi dalje političke, ekonomske ili vojne saradnje i drugo.

Javna ili kulturna diplomatija kao pojave postoje vjekovima. Od davnina su istraživači, putnici namjernici, trgovci ili umjetnici smatrani primjerima ambasadora kulture ili diplomatama kulture. Svaka osoba koja je putovala u nova, nepoznata društva, prenosila je sopstvene i ideje svoje države, religiju, jezik i obrazovanje. Ta pojava je naročito bila izražena tokom razvoja moreplovstva i otkrivanja značajnih morskih i trgovačkih puteva iz Evrope ka Aziji i Africi. Javna diplomatija bila je manji i rjeđe korišćeni dio tradicionalne diplomatije kakvu poznajemo od XVII vijeka. Veća upotreba se javlja nastankom totalitarnih sistema Sovjetskog Saveza i Njemačke kroz propagandne aktivnosti tih režima, ali i nakon otpočinjanja Drugog svjetskog rata, naporima Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država da kroz zvanične institucije (Britansko odjeljenje za propagandu ili Komitet javnog informisanja u Sjedinjenim Državama) šire ideje o ratnim uspjesima i sopstvenoj ulozi u ratu. Javna diplomatija se razvila otpočinjanjem Hladnog rata, zahvaljujući tehnološkom napretku i razvoju medija i propagandnom kontekstu američko-sovjetskog suprotstavljanja. Tako su na Zapadu kanali za javnu diplomatiju bili medijski servisi poput BBC-a, Glasa Amerike ili Dojče velea, dok je u sovjetskom bloku istaknutu ulogu imao Radio Moskva i novine Pravda. Naročito aktivni pokretač javne diplomatije bila je Informaciona agencija SAD (USIA – eng. United States Information Agency) koja je provodila obrazovne i kulturne aktivnosti, poput Fulbrajtovog programa razmjene, s ciljem unapređenja veza sa drugim zemljama, naročito zemljama Zapadne Evrope.

I druge zemlje su javnu ili kulturnu diplomatiju koristile kako bi unapređivale svoj imidž kod stanovnika drugih država. Tako je u Njemačkoj osnovan Gete institut (njem. Goethe Institut), u Velikoj Britaniji Britanski savjet (eng. British Council) a u Francuskoj Alijans fransez (fra. Alliance Française), pri čemu je svaka organizacija imala za cilj organizaciju kulturnih događaja, programa razmjene učenika i studenata i promociju *jezika*.

Do Drugog svjetskog rata, u Evropi su se prvo javile podrške školama kao sredstvu kulturne diplomatije, krajem XIX vijeka, zatim univerzitetske razmjene i osnivanje prvih kulturnih centara (prije Prvog svjetskog rata) i na kraju promocija najrazličitijih oblika umjetničkih i intelektualnih razmjena u pogledu slanja knjiga i pomoći u razmjeni ljudi i dobara (umjetničkih djela, pozorišta, orkestara). Nakon 1945. godine, sa razvojem medija, države su mogle da sistemski šire svoje djelatnosti i uticaj, a oslanjanje na medije je bivalo sve jače, do te mjere da danas nijedna velika sila ne može preduzeti kulturnu akciju bez medijske podrške. Među sredstvima javne i kulturne diplomatije ubrajaju se i škole, kursevi, biblioteke, univerzitetske razmjene, kulturni centri u inostranstvu, umjetničke i intelektualne razmjene.

Kovanicu *javna diplomatija* prvi je upotrijebio američki diplomata Edmond Gulion, 1965. godine, objasnivši njome ulogu štampe i drugih nevladinih interakcija privatnih grupa i interesa u jednoj zemlji sa onima u drugim zemlja-

ma, kao i uticaj ovih transnacionalnih procesa na formulisanje politike i vođenje spoljne politike. Konkretizacija pojma javne diplomatije nakon Drugog svjetskog rata pojavila se kao potreba Agencije za informisanje Sjedinjenih Država da zamijeni pojmove *informisanje* i *propaganda* novim konceptom, jer su informisanje i naročito propaganda imali negativnu konotaciju u kontekstu hladnoratovske podjele i pojačane informacijsko-obavještajne djelatnosti u Evropi i svijetu.

Značenje javne diplomatije u odnosu na tradicionalnu diplomatiju podrobnije je objasnila stručnjak za propagandu Nensi Snou, koja je uočila tri varijante diplomatskog djelovanja, u zavisnosti od toga ko su akteri u diplomatskoj korespondenciji. Te tri vrste su:

- Komunikacija vlasti jedne države prema vlasti druge države (tradicionalni način diplomatskog opštenja, uspostavljen nakon Vestfalskog mira 1648. godine)
- Komunikacija vlasti jedne države prema javnosti druge države (diplomatsko komuniciranje usmjereno od jedne države ka stanovništvu druge države i značenje javne diplomatije)
- Komunikacija javnosti jedne države prema javnosti druge države (koja je doživjela uspon razvojem komunikacionih tehnologija, kao i prekogranične komunikacije građana).

Za neke teoretičare međunarodnih odnosa, koncept javne diplomatije je direktno povezan sa konceptom moći. Američki politikolog Džozef Naj je devedesetih godina XX vijeka uveo koncept meke moći, koju je vidio kao sposobnost jedne države da utiče na ponašanje drugih putem strategija *privlačenja* i *saradnje*, a ne tradicionalnih vrsta diplomatije poput prisile, prijetnje i sličnih. Naj je tako konceptualizovao javnu diplomatiju kroz meku moć. Upotrebu javne diplomatije u smislu snaženja moći države uočio je još u Evropi XVIII vijeka, kada je Francuska kroz širenje francuskog jezika i kulture snažila i sopstvenu moć. U ostvarenju javne diplomatije kao meke moći, Naj nije vidio samo države kao aktere, već i nevladine organizacije, transnacionalne terorističke mreže, korporacije i institucije, čime je broj aktera koji se služe mekom moći značajno uvećao. Kao izvore meke moći, Naj vidi resurse koji državi stoje na raspolaganju u tri oblasti, i to: kulturi (tamo gdje je njena kultura privlačna za druge), političkim vrijednostima (kad ih se država pridržava) i spoljnim politikama (kada drugi vide spoljnu politiku države kao legitimnu i nosioca moralnog autoriteta).

4.1.3. EKONOMSKA DIPLOMATIJA

Iako je ekonomija prisutna u diplomatskim odnosima, praktično, otkad diplomatski odnosi postoje, savremena ekonomska diplomatija je rezultat procesa modernizacije, industrijalizacije, globalizacije i liberalizacije ekonomskih odno-

sa. Korjenite promjene u svjetskoj privredi, naročito nakon Drugog svjetskog rata, obuhvatale su širenje ekonomske međuzavisnosti država, naglašen značaj ekonomskih odnosa u političkim odnosima država, regiona i kontinenta, kao i prenos ekonomskih aktivnosti sa nacionalnog, državnog nivoa, na nadnacionalni nivo, u okviru međunarodnih i regionalnih organizacija.

De la Karijer ekonomsku diplomatiju određuje kao ostvarivanje ekonomskih ciljeva sredstvima diplomatije, nezavisno od toga pribjegava li država ili ne *ekonomskim instrumentima* radi njihovog ostvarenja. Ekonomska diplomatija bi, stoga, obuhvatala aktivnosti *državnih predstavnika* poput trgovinskih atašea, predstavnika ministarstava ekonomije ili finansija, ekonomskih savjetnika ambasade i na kraju zvaničnika države na ostvarenju što boljih uslova za ekonomsku saradnju njihove države sa drugim državama. Uslovi koji treba da doprinesu boljoj ekonomskoj saradnji dvije zemlje se odnose na političke, pravne, fiskalne i sve druge aspekte njihovih odnosa koji uključuju, ali se ne ograničavaju na: trgovinske sporazume, trgovinske olakšice, uslove prometa robe, usluga, ljudi i kapitala između dvije zemlje, zakonodavstvo država u domenu ekonomije, saobraćajnu infrastrukturu, sporazume o investicijama i proizvodnji, sporazume o najpovlašćenijoj naciji i još mnogo drugih.

Ekonomska diplomatija obuhvata i korišćenje diplomatskih sredstava za stvaranje međunarodnih koalicija za pomoć u oporavku zemalja od finansijskih kriza uzrokovanih različitim nedaćama. Tako je nakon Drugog svjetskog rata pokrenut Maršalov plan za obnovu poslijeratne Evrope, a u sklopu oporavka Evrope od ekonomskih posljedica pandemije kovida, Evropska unija pokrenula je sličan projekat.

Suočene sa kompleksnošću multilateralnih standarda koje postavljaju međunarodne ekonomske i finansijske organizacije, poput Svjetske trgovinske organizacije, Međunarodnog monetarnog fonda ili Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj, mnoge države su bile prinuđene da dio diplomatskog angažmana prenesu na ministarstva ekonomije i finansija i tako uskrate ekskluzivitet diplomatske djelatnosti ministarstava vanjskih poslova. Na taj način, u oblasti ekonomske diplomatije mjesto glavnog aktera postepeno su preuzimala ministarstva ekonomije, ekonomskog razvoja, finansija i druga ministarstva zadužena za ekonomiju i finansije. Opšte uzevši, ciljevi ekonomske diplomatije savremenih država mogu se sumirati u:

- Promovisanje privrede i privrednih potencijala sopstvene države u drugim državama, međunarodnim organizacijama, na ekonomskim forumima i regionalnim inicijativama. Države, stoga, aktivno rade na promovisanju sopstvenih privrednih potencijala i zaštiti nacionalnih ekonomskih interesa u sklopu regionalnih i međunarodnih ekonomskih blokova, organizacija ili inicijativa kao što su CEFTA (Centralnoevropska zona slobodne trgovine, eng. Central European Free Trade Agreement), Evropska unija, NAFTA, EEU (Evroazijska ekonomska unija) i druge.

- Privlačenje direktnih stranih investicija kako bi se ojačala privreda sopstvene države.
- Unapređenje ekonomskih odnosa dijaspore sa matičnom zemljom radi jačanja privrednih potencijala države.
- Unapređenje turističkog sektora privrede kroz aktivne kampanje – promocije države kod drugih država ili na tzv. izložbama – grupnim predstavljanjima država svijeta.
- Rad na jačanju izvoza i internacionalizaciji poslovanja sopstvene privrede.

Najveći dio djelatnosti ekonomske diplomatije ostao je u rukama nacionalnih država, iako su i drugi, nedržavni akteri, preuzeli veliki dio nadležnosti i aktivnosti ekonomske diplomatije. Ovo stoga što internacionalizacija kapitala i ekonomije, jačanje međunarodnih i regionalnih ekonomskih organizacija i blokova, kao i finansijsko jačanje kompanija zbog obima posla i bogatstva, nadilaze moć mnogih suverenih država. Djelatnost ekonomske diplomatije, stoga, obavljaju tri grupe aktera: nacionalne države, diplomatska predstavništva i nedržavni akteri.

U okviru nacionalnih država, organi izvršne vlasti su zaduženi za vođenje ekonomske diplomatije (prvenstveno sektorska ministarstva poput ministarstava ekonomije, finansija, turizma, rudarstva, energetike i drugih, zavisno od ustrojstva vlade pojedinih država). Pored izvršne vlasti, dio aktivnosti ekonomske diplomatije preuzimaju i druge grane vlasti, poput zakonodavne, ali i posebne državne agencije i preduzeća, vlasti na regionalnim ili lokalnim (čak i opštinskim) nivoima.

Države, zavisno od svojih privrednih karakteristika, razvijaju sopstvene modele ekonomske diplomatije. Crna Gora se opredijelila za viševektorsko djelovanje ekonomske diplomatije. U tom smislu, naglašena je važnost privlačenja direktnih stranih investicija i promocije privrednih interesa Crne Gore na međunarodnom planu. Kao centralna institucija ekonomske diplomatije Crne Gore nalazi se Ministarstvo vanjskih poslova, odnosno unutar Ministarstva poseban Direktorat za ekonomsku i kulturnu diplomatiju, zadužen za djelatnost u ovoj oblasti. Djelatnost Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore u tom smislu obuhvata (ali se na to ne ograničava) promociju izvoza kroz podršku domaćim firmama u oblasti informacija o stranim tržištima i uspostavljanje kontakata sa potencijalnim privrednim partnerima, kao i privlačenje direktnih stranih investicija iz inostranstva kroz sveobuhvatno promovisanje potencijala za ulaganje u Crnu Goru trećim stranama.

Diplomatska predstavništva, u okviru svoje redovne diplomatske djelatnosti, često imaju i one ekonomske prirode. Obim i vrsta angažovanja u oblasti ekonomije zavise, prije svega, od utvrđenih ciljeva ad hoc i kontinuiranog karaktera koje utvrđuje država imenovanja. Najčešće diplomatska predstavništva razvijenih privreda i snažnih ekonomija u okviru svojih diplomatskih predstavništava

imaju posebne biroe/departmane zadužene za ostvarivanje ciljeva ekonomske diplomatije, a nerijetko u sastavu svog osoblja imaju posebne ekonomske savjetnike šefa diplomatske misije ili ekonomske i trgovinske atašee.

Pored države i diplomatskih predstavništava, u savremeno doba sve je veći broj nedržavnih aktera. Nedržavni akteri ekonomske diplomatije su sve vandržavne i naddržavne instance koje su središta kreiranja ili vođenja ekonomske diplomatije. To su, u prvom redu, već pomenute međunarodne organizacije, trgovačke i ekonomske regionalne inicijative ili regionalne organizacije. Ekonomska i politička snaga ovih nedržavnih aktera danas, uglavnom, prevazilazi moć mnogih suverenih država. Upravo zato države koje dobrovoljno pristupaju organizacijama ili inicijativama u oblasti ekonomije vode računa o obimu ovlašćenja koje se članstvom u takvim organizacijama prenose na njih. Regionalne i međunarodne organizacije često vode ekonomsku diplomatiju prema drugim državama koje nijesu njihove članice ili nekad prema posebnim regionima. Tako Evropska unija ima posebne ekonomske politike i ekonomsku diplomatiju prema regionu Zapadnog Balkana, s ciljem podsticanja razvoja tog regiona i pripreme država za članstvo u Evropskoj uniji. Ostali nedržavni akteri su raznovrsni i obuhvataju samite (poput samita sedam najrazvijenijih država svijeta – G7), ekonomske forume (poput Ekonomskog foruma u Davosu), privredne komore, sindikalna udruženja, međunarodne nevladine organizacije i mnoge druge.

4.2. OSTALE VRSTE DIPLOMATIJE

4.2.1. POSREDNIČKA DIPLOMATIJA (SHUTTLE DIPLOMACY)

Posredovanje u diplomatiji označava aktivnosti treće strane u sporu, koje obuhvataju neposredni angažman posrednika u nuđenju ili pomoći u pronalaženju rješenja za konflikt, kao i prenošenje poruka između sukobljenih strana. Za razliku od pružanja dobrih usluga, posredovanje je intenzivni angažman posrednika u pronalaženju rješenja za konflikt.

Ukoliko su strane u sukobu geografski udaljene, posredovanje poprima oblik stalnog putovanja između predstavništava strana u sukobu, što nazivamo šatl (eng. shuttle) diplomatijom. Šatl diplomatija se koristi i onda kada se ocijeni da direktna komunikacija sukobljenih strana može sukob učiniti još gorim, utoliko prije što u komplikovanim sporovima, koji uključuju i teritorijalna pitanja, direktna komunikacija sukobljenih strana nije ništa drugo do ponavljanje maksimalističkih zahtjeva obje strane. U tom slučaju, posredovanje ili šatl diplomatija obezbjeđuje mogućnost komunikacije dvije strane preko posrednika. Posrednik je ne samo tu da odgovara i postavlja pitanja, već u procesu putovanja i komunikacije može davati sugestije za rješenje spora, i to najčešće čini tajno

i u ličnom svojstvu. Takav stepen tajnosti obezbjeđuje i manji pritisak javnog mnjenja na donosiocima odluka u sukobljenim stranama.

Smatra se da je šatl diplomatija nastala iz diplomatskih aktivnosti koje je Henri Kisindžer imao ranih sedamdesetih godina XX vijeka. Kisindžer je, kao savjetnik predsjednika Sjedinjenih Država za nacionalnu bezbjednost, nakon Jom-kipurskog rata 1973. godine, intenzivno letio između glavnih gradova bliskoistočnih zemalja uključenih u arapsko-izraelski konflikt. Centralne teme američkog plana za Kisindžerov diplomatski angažman u šatl diplomatiji bile su odvajanje *primirja* od dugoročnih i komplikovanijih problema, kao i minimizovanje sovjetskog uticaja u procesu. Odvajanje pitanja što skorijeg primirja od komplikovanijih, vjekovnih problema arapsko-izraelskih odnosa, bilo je bitno, jer je omogućilo da se postigne primirje bez osvrta na inače teške odnose dvije strane, koji ne bi mogli biti riješeni za tako kratko vrijeme.

Šatl diplomatija je do danas ostala česta diplomatska aktivnost u međunarodnim konfliktima koji zahtijevaju promptno djelovanje, sa manje ili više uspjeha. Tako je državni sekretar Sjedinjenih Država Aleksandar Hejg putovao u Buenos Ajres i London kako bi, ispostaviće se bezuspješno, pokušao da spriječi Folklandski rat, a Ričard Holbruk, kao specijalni izaslanik za Balkan u administraciji predsjednika Sjedinjenih Država Bila Klinton, proveo nekoliko godina pokušavajući da posreduje u rješavanju brojnih ratova u procesu nestanka bivše Jugoslavije krajem XX vijeka.

Najčešći posrednici u savremenoj diplomatiji su države. Države se mogu naći u ulozi pružalaca dobrih usluga ili djelovanja u olakšavanju pregovora, ali je intenzitet njihovog angažmana najveći kada djeluju kao posrednici. Zavisno od moći države, kao posrednici se mogu naći i moćne države, velike sile poput Sjedinjenih Država ili Rusije, sile srednje moći kao što su Alžir ili, češće, ugovorno neutralna Austrija (austrijska neutralnost je posljedica Austrijskog državnog ugovora, sporazuma koji su potpisali Sovjetski Savez, Francuska, Velika Britanija, Sjedinjene Države i Savezničke snage u Austriji 1955. godine. Tim ugovorom je obezbijedena austrijska vojna neutralnost i zabrana razmještanja vojnih baza drugih država u Austriji), ili tradicionalno neutralna Švajcarska (neutralnost je jedan od osnovnih principa švajcarske spoljne politike, potvrđen 1815. godine Pariskim sporazumom). Neutralnost Švajcarske podrazumijeva neučestvovanje u oružanim ili drugim vrstama konflikata, kao i članstvo u alijansama. Takav slučaj je i sa nekim subjektima međunarodnog prava, poput Svete stolice. Osim država, u posredničkoj ulozi se mogu naći i međunarodne organizacije kao što su Ujedinjene nacije ili regionalne organizacije poput Organizacije američkih država, Organizacije afričkog jedinstva ili, pak, Evropska unija. Nije nepoznat ni slučaj višestranog posredovanja, kada se nekoliko država istovremeno ili uzastopno nađu kao posrednici u nekom konfliktu, kao što to čine tzv. kontakt grupe, od kojih je poznata ona koju su tokom 1994. godine, za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini,

činile Njemačka, Francuska, Velika Britanija, Rusija i Sjedinjene Države, kako bi posredovale u okončanju građanskog rata.

Osim država i međunarodnih organizacija, u ulozu posrednika mogu se naći i pojedinci i međunarodne nevladine organizacije, što je Džozef Montvil 1981. godine nazvao *diplomacijom drugog kolosijeka* i tako je terminološki odvojio od diplomatije prvog kolosijeka, odnosno diplomatske aktivnosti putem zvaničnih, vladinih kanala. Montvil je istovremeno diplomatiju drugog kolosijeka odredio kroz dva procesa koji je čine. Prvi proces čini okupljanje sukobljenih strana u okviru posebnih, uređenih i od posrednika vođenih radionica, što treba da pomogne razvoju ličnih veza predstavnika sukobljenih strana. Drugi proces je javan i tiče se napora da se javno mnjenje učini više prijateljskim ka sporazumu, odnosno da se izvrši *humanizacija* protivnika na obje strane. Tako su se kao posrednici nalazile ličnosti sa međunarodnim političkim ili nepolitičkim ugledom. Jedan od prvih primjera diplomatije drugog kolosijeka datira iz maja 1960. godine. Nakon što je američki špijunski avion U-2 oboren u sovjetskom vazдушnom prostoru i bio uvertira za veliku hladnoratovsku krizu, prijatelj Dvajta Ajzenhauera i urednik *Saturday Review* Norman Kazins okupio je sovjetsku i američku delegaciju na Dartmuskom koledžu, što je doprinijelo boljem upoznavanju dvije strane. Osim toga, Džimi Karter je 1994. godine, kao tada već bivši predsjednik SAD-a, posredovao u velikoj nuklearnoj krizi između Sjeverne Koreje i SAD. Karter je tako otputovao u Pjongjang da dobije obećanje od sjevernokorejskog lidera Kim Il Sunga da će obustaviti nuklearni program.

Motivi za posredovanje države u međunarodnim problemima su razni i kreću se od neposrednih i lukrativnih motiva, preko motiva prestiža, do motiva očuvanja mira i bezbjednosti u svijetu, kao najviših vrijednosti svijeta poslije Drugog svjetskog rata. Posredovanje može biti motivisano interesima strateške pozicije posrednika u svijetu i geopolitičkih okolnosti. Tako su se Sjedinjene Države i Velika Britanija uključile i posredovale u sporu Turske i Grčke oko Kipra, sedamdesetih godina XX vijeka, uplašene da bi kiparski problem i grčko-turski sukob narušio jedinstvo NATO-a i geopolitičke pozicije tog saveza u Sredozemnom moru, pošto su i Grčka i Turska bile bitne članice NATO-a.

4.2.2. SAMIT DIPLOMATIJA

Najznačajniji oblik susreta državnika i neposrednog diplomatskog angažmana su samiti ili sastanci na vrhu. Sastajanje i pregovori na najvišem državnom vrhu traju od davnina. Do stvaranja modernih, nacionalnih država, međunarodna politika država (carstava – imperija, kraljevina, knjaževina i ostalih) bila je vođena od malog broja ljudi na čijem čelu je bio suveren sa apsolutnom vlašću. Zbog koncentracije moći u rukama vladara, vođenje međunarodne politike (ugovaranje primirja, mira, sporazuma) bilo je moguće samo

u direktnom kontaktu sa drugim vladarom. U sedamnaestom vijeku razvija se novi mehanizam diplomatije sastajanja na vrhu – kongres. Kongresi su bili vid ad hoc diplomatskih susreta državnika i profesionalnih diplomata na kojima se raspravljalo o određenim problemima u međunarodnoj politici. Ovakvi susreti su bili preteča onoga što su kasnije postali susreti na vrhu u međunarodnoj zajednici. Prije Francuske buržoaske revolucije, 1789. godine, održano je više ovakvih kongresa. Svi su bili sazvani da bi se okončali kompleksni ratovi, no, susret bi obično završavao rješavanjem i nekih drugih pitanja, ne samo pitanja rata i mira. Prvi ovakav kongres održan je u Minsteru i Osnabriku, kao uvertira Vestfalskom miru.

Nakon stvaranja nacionalnih država sa organizovanom diplomatskom službom, najveći dio diplomatskog djelovanja preuzela je organizovana administracija u vidu kabineta, ministarstava, sekretarijata i sl. Angažovanje državnika – vladara ostalo je rezervisano za posebne prilike, kao što su susreti državnika na konferencijama mira (kakva je bila Pariska mirovna konferencija nakon Prvog svjetskog rata ili Berlinski kongres 1878. godine).

U moderno doba, termin samit (eng. *summit*) u diplomatiji upotrebu duguje Vinstonu Čerčilu, britanskom državniku, političaru i piscu, premijeru Velike Britanije u toku Drugog svjetskog rata, koji je ovaj termin upotrijebio u svom govoru u Edinburgu 1950. godine. U poslijeratnom periodu, samiti postaju uobičajena forma diplomatskog angažmana na najvišim nivoima. Dodatno, proliferaciju samita omogućio je hladnoratovski ambijent straha od konvencionalnog i nuklearnog konflikta dvije supersile, porast broja pitanja o kojima se može i mora pregovarati, uključujući proliferaciju nuklearnog naoružanja, svjetsku trgovinu, finansijske aranžmane ili pitanja zaštite životne sredine i, konačno, porast broja međunarodnih organizacija čije funkcionisanje je zahtijevalo redovne sastanke na vrhu. Tako se vremenom uvriježila podjela samita na redovne samite i ad hoc samite.

Redovni samiti su organizovani, ciklični i unaprijed pripremljeni susreti predstavnika država radi razmatranja određenih pitanja. Redovni samiti mogu biti organizovani u okviru međunarodnih organizacija, saveza ili grupa država. Učestalost samita može biti različita. Redovni samiti se mogu održavati u tačno naznačenim periodima: kvartalno, dva puta ili jednom godišnje, čak i rjeđe. Beridž ističe da učestali samiti pokazuju tendenciju da budu kratki, a oni dugi samiti da ne budu česti. Teoretičari diplomatije saglasni su da redovni samiti predstavljaju najprikladniji momenat za prikupljanje podataka o ostalim učesnicima – pa i za upoznavanje sa njima. To naročito postaje bitno kada se u periodu između dva redovna samita desi promjena političke elite – vlasti u državi učesnici samita, pa se pruža prilika da se ostali državnici upoznaju sa novim kolegom. Isto tako, samiti su prilika i za dobijanje i razmjenu informacija o određenim pitanjima, objašnjenje namjera učesnika, informisanje o prilikama

u međunarodnim odnosima i državama učesnicama. Prema pravilu, redovne samite prati manji stepen publiciteta nego što je to slučaj sa ad hoc samitima. Ovo stoga što redovnost samita umanjuje šanse za donošenje krucijalnih odluka koje bi iznenadile ili bile pogodne za plasman informacija u javno mnjenje. Primjeri redovnih samita koji se i dalje događaju su: Samit SAD-EU, francusko-njemački samit (koji je i jedan od najučestalijih), samiti predstavnika država Komonvelta, samit država G-7 (najrazvijenijih zemalja svijeta), samiti zemalja članica NATO-a i ostali.

Za razliku od redovnih samita, ad hoc samiti su privremenog karaktera i organizuju se jednokratno – kako bi se na njima riješilo ili pokušalo riješiti određeno pitanje i zatim se okončali. Prema pravilu, priprema ad hoc samita iziskuje veće napore. Ti napori se ogledaju u pridobijanju svih zainteresovanih strana za dolazak na samit, priprema njihovog susreta, agende samita i ostalih pitanja. Na ad hoc samitima najveći neuspjeh je rano okončanje samita bez postignutog rješenja. Zbog toga je veoma bitno i ko organizuje samit, odnosno, kolika je koncilijatorna moć domaćina, posebno ukoliko je ugostio strane u sporu ili potencijalnom konfliktu. Pošto se organizuju jednokratno, ad hoc samiti privlače veću medijsku pažnju nego redovni samiti. Publicitet samita može biti katalizator uspješnog okončanja samita jednako koliko i neprijatan pritisak koji ugrožava samit. Ad hoc susreti su bili naročito česti u hladnoratovskom periodu. Neki od najpoznatijih ad hoc samita organizovani su radi regulisanja odnosa dvije supersile, kao i radi pokušaja rješavanja velikih kriza kakva je bila ona na Bliskom istoku u okviru arapsko-izraelskog sukoba. Sastanak lidera Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država 1972. godine jedan je od najpoznatijih primjera ad hoc samita. Ričard Nikson, trideset i sedmi predsjednik SAD-a, i Leonid Brežnjev, generalni sekretar Komunističke partije SSSR-a i de facto lider SSSR-a, sreli su se u maju 1972. godine u Moskvi, a rezultat samita je bio istorijski: omogućeno je potpisivanje sporazuma ABM i SALT 1, kao i sporazuma o programu Apolo-Sojuz, što je bila najviša tačka perioda detanta u odnosima dvije supersile.

Obje vrste samita podrazumijevaju učešće najviših predstavnika vlasti u državama učesnicama samita. To znači da je prostor za angažman profesionalnih diplomata i eksperata znatno sužen. Uopšte, pobornici samita smatraju da su politički predstavnici država – *političari* – pogodniji za pregovore, dok se kritičari samita, uglavnom, osvrću na ponekad nedovoljnu kompetenciju *političara* da pregovaraju o temama za koje su potrebna ekspertska znanja, kao što su oblasti zaštite životne sredine ili nuklearna energija. Dodatno, politički predstavnici država su ti koji će na kraju trpjeti loš ili dobar publicitet, preinačen kroz provjeru izborne volje birača na sljedećim izborima, a to nekad zna da bude ograničavajući faktor u pregovorima.

4.2.3. PREVENTIVNA DIPLOMATIJA

Preventivna diplomatija je jedna od najsloženijih vrsta diplomatskog angažmana, jer se primjenjuje u konfliktnim i potencijalno konfliktnim situacijama napetih odnosa između dvije ili više strana. Preventivnu diplomatiju definisao je tadašnji generalni sekretar Ujedinjenih nacija Butros Butros-Gali u dokumentu pod nazivom „Program za mir“ 1992. godine, dok je, izvorno, pojam preventivne diplomatije u sistemu Ujedinjenih nacija predstavio bivši generalni sekretar UN, Dag Hamaršeld, 1960. godine. Butros-Gali je preventivni diplomatski angažman vidio kao akciju za sprečavanje izbijanja sporova između sukobljenih strana, da postojeći sporovi ne izrastu u sukob i za ograničavanje širenja sukoba kada se već dogode. Nadležnost za obavljanje preventivne diplomatije Butros-Gali je vidio u političkoj aktivnosti brojnih institucija iz sistema Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija. Ovako definisana preventivna diplomatija usmjerna je ka sprečavanju eskalacije konflikta i nasilja.

Nakon kraja Hladnog rata 1989. godine, porastao je broj unutrašnjih i međudržavnih konflikata širom svijeta. Većina konflikata je bila različita od sukoba koji su se dešavali tokom Hladnog rata. Novi izazovi bezbjednosti podrazumijevali su etničke, vjerske i nacionalne konflikte, kakvi su bili u bivšoj Jugoslaviji, Ruandi, Čečeniji, Somaliji, Tadžikistanu itd. Mnogi od ovih konflikata nijesu se u početku prelivali van granica države u kojoj su nastali, ali su intenziviranjem napetosti i početkom oružanih borbi postajali bezbjednosna prijetnja regionu. Zbog proliferacije ovakve vrste sukoba, koji generišu izuzetno nasilje i humanitarne krize, potreba za preventivnom diplomatijom je porasla nakon Hladnog rata.

Početak svakog preventivnog diplomatskog djelovanja je uviđanje i prepoznavanje potencijalno konfliktnih situacija. Najveći potencijal za konflikte u savremenom svijetu imaju politička neslaganja, vjerske, etničke i nacionalne netrpeljivosti i teritorijalni sporovi. Preduslov uspješne preventivne diplomatije je u blagovremenom uočavanju konfliktnog potencijala ovakvih sporova i pronalazak njihovih uzroka. Pravovremeno uočavanje ranih znakova konflikta opredjeljuje i uspješnost preventivne diplomatije. Proces prikupljanja informacija i praćenja stanja u potencijalno konfliktnoj regiji ili državi podrazumijeva stručnost, osposobljenost i institucionalnu organizovanost, ekspertska znanja, objektivnost i timski rad. Cjelokupnu djelatnost na pravovremenom prepoznavanju konfliktnih situacija nazivamo *ranim upozorenjem*, a institucionalni i proceduralni aparat koji je zadužen za otkrivanje potencijalnih konflikata *mehanizmima za rano upozorenje*. Preventivne diplomatske mjere uključuju i mjere izgradnje povjerenja (mjere izgradnje povjerenja u međunarodnim odnosima su akcije koja odražavaju dobru volju ili volju za razmjenu informacija s protivnikom). Svrha takvih mjera je smanjivanje nerazumijevanja, napetosti, straha, tjeskobe i sukoba između dvije ili više strana kroz naglašavanje povjerenja i ograničavanje eskalacije sukoba, rano

raspoređivanje trupa, humanitarnu pomoć i demilitarizovane zone (demilitarizovane zone su područja koja su formalno dio države, ali država ne smije vršiti suverenitet u vidu odbrane na tom području – to pravo joj može biti ograničeno najčešće odredbama ugovora o miru ili primirju).

Brojne međunarodne organizacije su izgradile mehanizme za rano upozoravanje. U okviru sistema UN-a to su diplomatske misije u državama, zatim misije drugih međunarodnih organizacija, predstavništva specijalizovanih agencija UN-a i drugi vidovi diplomatskog kontakta. Osim Ujedinjenih nacija, i druge međunarodne organizacije imaju posebne mehanizme za praćenje stabilnosti država širom svijeta. Tako, recimo, Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond imaju stručne timove zadužene za posjete državama, praćenje stanja u njima i podnošenje redovnih izvještaja svojim organizacijama. Ovo je naročito korisno u slučaju siromašnih zemalja Trećeg svijeta. Neke od mehanizama ranog upozorenja ima i generalni sekretar UN-a: slanje ličnog izaslanika, upućivanje visokog predstavnika UN-a, posjete komesara UN-a, organizovanje posebnih istražnih komisija (istražne komisije ili anketne komisije su privremene misije oformljene sa zadatkom utvrđivanja činjeničnog stanja u sporu, a ne rješavanja spora. Komisije istražuju spor, obrađuju raspoloživu dokumentaciju na mjestu događaja, odrađuju ankete, organizuju vještačenja i slično).

Nakon uspješnog funkcionisanja mehanizama za rano upozorenje i otkrivanja konfliktne situacije, uspjeh preventivne diplomatije će nadalje zavisiti najviše od volje aktera u konfliktu da do sprečavanja sukoba dođe i pravilne primjene instrumenata preventivne diplomatije. Volja aktera u konfliktu je često najveća prepreka sprečavanju konflikta i nasilja, jer se sukobljene strane vode mišlju da će profitirati iz konfliktne situacije zauzimanjem određene teritorije, eliminisanjem protivnika i slično, ili misle da će angažovanje treće strane – strane koja primjenjuje preventivnu diplomatiju više koristiti neprijatelju u konfliktu. U ovoj fazi, u sistemu UN-a, postoji opcija slanja vojno-polijskih snaga UN-a na prostor za koji se procjenjuje da može doći do sukoba. Ovakve preventivne misije su slate u Makedoniju, Centralnoafričku Republiku i na Haiti.

Osim slanja snaga UN, što je opcija koja stoji na raspolaganju samo toj univerzalnoj međunarodnoj organizaciji, ostala sredstva preventivne diplomatije obuhvataju set različitih instrumenata. U domenu političkih sredstava preventivne diplomatije, najčešći su bilateralni i multilateralni pregovori. Pregovori mogu biti vođeni na različite načine: treća strana može ponuditi svoje dobre usluge, može posredovati u sporu, dovesti sukobljene strane za pregovarački sto ili ponuditi sopstvena rješenja. U okviru multilateralne diplomatije postoji mogućnost organizovanja okruglih stolova, sastanaka na vrhu, konferencija i drugih vidova sastajanja u okviru nekih međunarodnih ili regionalnih organizacija. Često je najveći problem dovesti sukobljene strane za pregovarački sto, a zatim i uspostaviti kontakt među njima.

Osim političkih sredstava, u prevenciji konfliktnih situacija mogu biti korišćena i ekonomska sredstva. Specifičnost ekonomskih instrumenata je što, kao i politička, mogu biti upotrijebljeni u svakoj fazi konflikta, od pretkonfliktne situacije, eskalacije konflikta, preliivanja konflikta do postkonfliktnog perioda. Ekonomski instrumenti preventivne diplomatije mogu biti korišćeni kao nagrada i kao kazna, ali je njihov cilj uvijek prevencija konflikta i nasilja. Među ekonomskim instrumentima kojima se kažnjavaju strane u konfliktu ili sukobu, a koji se najčešće koriste, jesu ekonomske sankcije. Sankcije su mjera trgovinskog ili finansijskog ograničenja nametnuta jednoj ili više država sa ciljem nanošenja ekonomske štete, koja treba da dovede do političkih ili društvenih promjena, najčešće promjenama ponašanja ili promjenom vladajuće elite. Negativne pojave sankcija su povezane sa društvenim, političkim i humanitarnim posljedicama do kojih dovode – nanošenje štete najširim slojevima društva, koji najviše osjete posljedice ekonomskih sankcija, podsticanje nacionalizma, porast kriminala i drugih devijantnih formi ponašanja u targetiranoj državi i sl.

Kao akteri preventivne diplomatije mogu se naći i pojedinci. Tako je u okviru Ujedinjenih nacija uvedena praksa imenovanja pojedinih ličnosti iz svijeta politike, kulture, diplomatije, sporta za tzv. ambasadore mira. Ambasadori mira treba da ugledom koji posjeduju među najširoom populacijom budu zagovornici ideja mira koje promoviše UN.

Od uvođenja koncepta preventivne diplomatije nastali su brojni centri za preventivno djelovanje širom svijeta, i to: Ujedinjene nacije, Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju, Interparlamentarna unija, Asocijacija jugoistočnih azijskih zemalja, mnoge američke institucije za prevenciju sukoba (Univerzitet u Jeju, Centar za strateške i međunarodne studije, Karnegi fondacija), Međunarodni institut za demokratiju i podršku izborima u Švedskoj, Šlezvig-Holštajn institut za izučavanje mira u Njemačkoj, Međunarodni institut za izučavanje mira u Brazilu, Abdulahova inicijativa u Saudijskoj Arabiji, Jordanski institut za demokratiju u Jordanu i mnoge druge.

Preventivna diplomatija danas je jedna od najzahtjevnijih diplomatskih aktivnosti. Ona zahtijeva spektar sposobnosti i znanja u oblasti međunarodnih odnosa, vojske, civilno-vojnih odnosa, političkih sistema, ekonomije, ali i psihologije i sociologije – dakle svih nauka i disciplina koje pomažu u tumačenju ljudskog ponašanja i djelovanja organizovanih grupa. Neke od preporuka koje se mogu usvojiti radi bolje anticipacije kriza jesu:

- Efikasno sakupljanje informacija vezanih za kriznu oblast (preko mreže kontakata – medija, nevladinih organizacija, međunarodnih organizacija, civilnih aktivista, članova akademske zajednice i drugih);
- Uspostavljanje trajnih formi *dijaloga* sa stranama od kojih prijeti inicijativa eskalacije krize;
- Vođenje informativne kampanje radi informisanja lokalnog stanovništva o mogućim pravcima razvoja krize, ekonomskoj i političkoj cijeni eventualnog konflikta.

4.2.4. PARADIPLOMATIJA

Paradiplomacija je sasvim nov koncept u diplomatiji. Klasična i moderna diplomatija počivale su na međudržavnim odnosima, pri čemu su države bile glavni nosioci diplomatskih aktivnosti sa svojim predstavnicima i, kasnije, osposobljenim službama za opštenje sa drugim državama. Moderna doba uvelo je u svijet diplomatije i aktere koji nijesu države, ali se nalaze u državnom sistemu kao više ili manje autonomni subjekti. Takvi subjekti su državni regioni, federalne jedinice, provincije unutar država ili gradovi.

Diplomatski leksikon Beridža i Džejmsa paradiplomaciju određuje kao međunarodnu aktivnost (slično lobiranju) regionalnih vlada, kao npr. Kvebeka, i naroda bez država, kao što su Kurdi. Tvorcem pojma paradiplomacije smatra se Panajotis Soldatos, koji je paradiplomaciju objasnio kao spoljne aktivnosti subnacionalnih vlada. Ivo Duhaček je pošao korak naprijed i pojasnio da prefix *para* označava spoljne aktivnosti subnacionalnih nivoa koje mogu biti komplementarne, paralelne ili koordinisane sa spoljnom politikom centralne vlade, ali da isto tako mogu biti u suprotnosti sa politikama centralne vlade. Stoga, ne čudi što je paradiplomacija razvijenija u decentralizovanim političkim uređenjima, kao što su federacije.

Od kraja osamdesetih godina XX vijeka paradiplomacija je naročito dobila na značaju. Pošto subnacionalni nivoi (lokalne vlade, vlade država federacija i konfederacija i ostali) nijesu priznati subjekt međunarodnog prava, oni nemaju kapacitet da sklapaju međunarodne ugovore i ne mogu da otvaraju svoje ambasade i/ili konzulate. Subnacionalne vlade u okviru paradiplomacije šalju misije za utvrđivanje činjenica (istraživačke misije) i misije za pridobijanje informacija u inostranstvo, učestvuju na sajmovima i određenim međunarodnim forumima, poput Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu, ostvaruju paradiplomatske veze radi povećanja izvoza iz regije, privlačenja investicija, kao i promocije i unapređenja turizma. Subnacionalnim nivoima vlasti je često lakše da budu dosljedni idealističkim pogledima na razne aspekte politike, kao što je npr. politika ljudskih prava, ali i da snažno reaguju ukoliko se u nekom dijelu svijeta sistematski krše ljudska prava, dok centralne vlasti često moraju sa ustezanjem i diplomatskom odmjerenošću voditi računa da ne naruše diplomatske odnose sa zemljom u kojoj se krše prava. Nadalje, niz sredstava stoji na raspolaganju saveznom (federalnim) državama za međunarodno djelovanje i u poređenju sa centralnim vlastima jedini izuzetak je upotreba vojne sile. Zapravo, nekoliko subnacionalnih vlada organizovalo je službene posjete drugim regionalnim liderima, ili onima iz suverenih zemalja, poput naizmjeničnih posjeta premijera Francuske i Kvebeka. Imaju predstavništva ili „mini ambasade“ u inostranstvu, uspostavljaju bilateralne i multilateralne odnose sa suverenim zemljama i drugim federativnim državama, stvaraju institucije za regionalnu ili transregionalnu saradnju i mogu potpisati

neke vrste međunarodnih sporazuma. S tim u vezi, vlada Kvebeka potpisala ih je 751, od kojih je 385 i danas na snazi. Preko 80% ovih sporazuma potpisano je sa suverenim zemljama. U nekim slučajevima, kao što su belgijske savezne države, to su stvarni međunarodni ugovori. Belgija spada u izuzetke jer je unutrašnjim pravom određeno da Flandrija, Brisel i Valonija to mogu raditi. Dodatno, perspektiva razvoja paradiplomacije je snažna jer je prisutan trend decentralizacije i, negdje manje a negdje više, federalizacije zemalja. U slučaju kada se identitetska paradiplomacija koristi za pridobijanje podrške za otcjepljenje – nezavisnost, onda govorimo o protodiplomaciji.

Paradiplomaciju koriste i oni regioni koji smatraju da bi tako mogli promovirati sopstveni identitet ili ojačati borbu za nacionalnu nezavisnost. U modernom dobu sve je više takvih primjera, pa se ovakvo korišćena paradiplomacije naziva i paradiplomacija identiteta. Primjeri takve paradiplomacije uključuju Baskiju i Kataloniju u Španiji, Kvebek u Kanadi ili, pak, Kurde. Kurdi su poseban primjer protodiplomacije, jer su narod koji naseljava dominantno geografski prostor četiri suverene zemlje, i to Irana, Iraka, Sirije i Turske. Naročito je Kurdistanski region – autonomna kurdska regija u okviru Iraka, uz odobrenje pozitivnog iračkog prava, ostvario visok stepen paradiplomatskih aktivnosti koje nadilaze paradiplomaciju i imaju konzularni, pa čak i diplomatski karakter. Tako irački Kurdistan može pružati pravnu pomoć sunarodnicima u inostranstvu i otvarati predstavničke kancelarije, što su i uradili u SAD-u, Njemačkoj, Italiji, Rusiji, Švajcarskoj, Švedskoj i drugim zemljama.

4.2.5. DIPLOMATIJA GRADOVA

Krajnji primjer paradiplomacije je i takozvana diplomatija gradova. Diplomacija gradova se razvijala od davnina, a principe funkcionisanja možemo naći i u antičkim gradovima – polisima ili elementima Dubrovačke republike. Ipak, u savremenom shvatanju, diplomatija gradova je fenomen modernog, globalizovanog svijeta. Ona podrazumijeva formalizovanu i sporazumno saradnju gradova, prema pravilu iz dvije ili više država, o konkretnim pitanjima. Lorenzo Grandi diplomatsku djelatnost gradova posmatra kao djelatnost u područjima:

- sprečavanje sukoba i pomirenje;
- razvojna pomoć i solidarnost;
- saradnja u rješavanju globalnih izazova poput klimatskih promjena, migracija, rodne ravnopravnosti, nasilnog ekstremizma i urbanizacije;
- regionalna integracija i solidarnost.

Najčešća forma saradnje gradova je tzv. bratimljenje (eng. twinning – blizancenje, eng. sister/twin city/town, sestriński grad, grad blizanac, grad po-bratim). Sporazumi kojim se dva grada bratime su neobavezni pravni akti, više

govore o raspoloženju i političkoj volji nego što stimulišu odnose dvije lokalne zajednice. Njima se iskazuje želja za saradnjom, objašnjavaju bliske veze dva grada, određuju forme privredne i turističke saradnje kao i razmjene planova, strategija i znanja o pojedinim pitanjima. Gradovi izuzetnog kulturnog, istorijskog ili političkog značaja često imaju vrlo razgranatu mrežu sopstvene diplomatije. Budimpešta je tako član nekoliko globalnih mreža koje okupljaju gradove: Organizacije gradova svjetske baštine, Lige istorijskih gradova, Evrogradova, Savjeta gradova i regiona Dunava i drugih. Budimpešta je sa Bratislavom, Varšavom i Pragom 2019. godine formirala i Pakt slobodnih gradova, koji ima za zadatak da uveže interese ovih gradova kako bi zajedno lobirali pred institucijama EU. Pored toga, Pakt treba da omogući i lobiranje za investicije iz EU, saradnju gradova, podnošenje zajedničkih inicijativa u oblasti klimatskih promjena, socijalne inkluzije, digitalne agende i drugih oblasti.

Značaj gradova (i regiona) umnogome je prepoznala Evropska unija, pa 1994. godine osniva Komitet gradova i regiona. Komitet je skupština regionalnih i lokalnih predstavnika (uključujući gradove, provincije, opštine, regione) i dio institucionalnog mehanizma EU. Razlog za osnivanje Komiteta je činjenica da se najveći broj usvojene legislativne EU primjenjuje upravo na ovim nivoima vlasti i da bi oni trebalo da imaju svoj glas u evropskoj administraciji i mjestu odlučivanja.

4.2.6. HUMANITARNA DIPLOMATIJA

Začetke humanitarne diplomatije nalazimo u ratovima antičke Grčke i Rima. Osim toga, postulate humanitarizma ima i djelo Sun Cua *Umijeće ratovanja*. Uspon humanitarne diplomatije desiće se u drugoj polovini XX vijeka osnivanjem Ujedinjenih nacija, koje su humanitarno djelovanje propisale i kao jedan od svojih ciljeva. Humanitarni naponi UN-a usmjereni su na četiri grupe ciljeva:

- Pomaganje izbjeglicama kroz agenciju Ujedinjenih nacija za izbjeglice, čija je aktivnost usmjerena na koordinaciju napora različitih zemalja kako bi se osiguralo humano postupanje sa sve većim brojem izbjeglica i migranata.
- Pomaganje djeci kroz napore Unicefa da ohrabri vlade i zaraćene strane da djecu zaštite od nedaća.
- Hranjenje gladnih radom Svjetskog programa za hranu, kroz prikupljanje i mobilizaciju hrane i prevoza za velike operacije hranjenja izbjeglica pri agenciji UN za izbjeglice.
- Pomaganje oboljelima kroz rad Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), u koordinaciji međunarodnog odgovora na hitne zdravstvene slučajeve, utičući na napore u zdravstvenim istraživanjima i u razvoju i provođenju zdravstvenih politika utemeljenih na nauci.

Prema Međunarodnoj federaciji društava Crvenog krsta i Crvenog polumjeseca, humanitarna diplomatija je proces uticanja na donosiocima odluka u politici da u svakom trenutku djeluju u interesu ranjivih kategorija ljudi i uz puno poštovanje temeljnih humanitarnih principa. Ovako shvaćenu humanitarnu diplomatiju Međunarodne federacije društava Crvenog krsta i Crvenog polumjeseca karakterišu četiri svojstva.

- Čini je široka mreža kontakata, uključujući i nedežavne aktere. Mrežu kontakata čine države i organizovane oružane grupe, ali i međuvladine i nevladine organizacije, ekonomski, politički, vjerski i drugi stejkholderi i uopšte svi pripadnici civilnog društva;
- Ograničena je na humanitarnu sferu, stoga promocija mira nije njen primarni cilj;
- Nezavisna je od humanitarne diplomatije **država**. Međunarodna federacija udruženja Crvenog krsta i Crvenog polumjeseca ima veću slobodu djelovanja u trenucima humanitarnih kriza, jer ne mora da strahuje od toga da će njena pomoć ka nepriznatoj grupi voditi legitimizaciji te grupe u međunarodnoj politici, za razliku od država.
- Manifestacija humanitarne diplomatije često zahtijeva i slanje specifičnih misija sa većim ili manjim stepenom povjerljivosti.

Humanitarna diplomatija je veza između diplomatije i ljudskih prava. Zadatak humanitarne diplomatije je da pokuša da riješi potencijalne probleme pregovorima, istovremeno nalazeći načine za pružanje pomoći onima koji su pogođeni krizom. Cilj je djelovati ka ranjivim i posebno ugroženim kategorijama, kao i motivisanje donosilaca odluka da posebnu pažnju obrate na ove grupe. Humanitarna diplomatija se razlikuje od klasične diplomatije jer se ostvaruje bez upotrebe vojne ili političke moći jedne države. No, to ne znači da države ne mogu biti promoteri humanitarne diplomatije. Naročito su regionalne i velike sile počele da koriste humanitarnu diplomatiju, ali iza takvih angažmana nerijetko stoje politički, geopolitički i ekonomski interesi, kao i interes *poboljšanja imidža* neke zemlje. Humanitarna diplomatija je, opšteuzevši, dio koncepta meke moći.

Primjere humanitarne diplomatije država u modernom dobu, sa različitim motivima pružanja pomoći, možemo naći u slučaju Turske, Japana, Kine i ostalih zemalja. Turska je danas prepoznata kao značajan pružalac humanitarne pomoći – srazmjerno nacionalnom dohotku, smatra se četvrtim najvećim donatorom na svijetu. Osim što je dom više od tri miliona sirijskih izbjeglica zbog sirijskog građanskog rata, Turska je aktivna i u pružanju pomoći zemljama poput Somalije, Pakistana ili Mijanmara. Danas, humanitarna diplomatija nije samo jedan segment državne politike, već i važan instrument i sredstvo spoljne politike većeg broja država. U tom smislu, nekadašnji ministar vanjskih poslova Turske Ahmet Davutoglu koncipirao je humanitarnu diplomatiju kao jedno od sredstava spoljne

politike koja će Turskoj pomoći da se prilagodi savremenim međunarodnim odnosima i da ostvari globalni uticaj, ali i ojača položaj Turske u posebnim regionima poput Balkana i Bliskog istoka.

Kina je, sa druge strane, takođe jedna od država koje u savremenoj diplomatiji sve češće pribjegavaju humanitarnoj diplomatiji. Tako se Kina istakla 2015. godine, kada je razorni zemljotres pogodio Nepal, kao zemlja iz koje su brojna humanitarna udruženja organizovala dopremanje pomoći Nepal. Isto tako, svega dva dana nakon kolapsa velike brane u južnom Laosu u julu 2018. godine – posljedičnog izlivanja rijeke Mekong i jedne od najgorih poplava u historiji Laosa – pripadnici vojske Kine i kineski medicinski timovi stigli su na mjesto elementarne nepogode kako bi pružili pomoć. U septembru iste godine, zemljotres i cunami pogodili su Indoneziju, a kineske telekomunikacione kompanije organizovale su timove ljudi koji su upućeni na pogođena područja, da pomognu obnavljanje komunikacione infrastrukture.

4.2.7. ZDRAVSTVENA I KOVID DIPLOMATIJA

Zdravstvena ili medicinska diplomatija obuhvata pružanje zdravstvene, materijalne i tehničke pomoći, uključujući i vakcine, kao i pružanje pomoći u medicinskom kadru radi postizanja nekog nacionalnog interesa države pružaoca pomoći. Nacionalni interes uključuje jačanje meke moći, poboljšanje imidža donora medicinske pomoći u zemlji primateljici pomoći ili ostvarenje drugih političkih, ekonomskih ili strateških interesa. Ipak, prevashodni rezultat zdravstvene diplomatije jeste u osnovi human – pomoć zdravlju i zdravstvu druge države.

Jedan od najpoznatijih primjera zdravstvene diplomatije je Globalni fond za borbu protiv side, tuberkuloze i malarije. Ova međunarodna finansijska institucija, osnovana 2002. godine, bila je podstrek i forum saradnje vlada, civilnog društva i neprofitnih organizacija u borbi protiv ove tri bolesti. Ipak, najpoznatiji slučaj zdravstvene diplomatije kao spoljnopolitičkog sredstva ostala je do danas diplomatija Kube, razvijena do te mjere da se često naziva *kubanskim medicinskim internacionalizmom*.

Zdravstvena diplomatija je jedan od osnovnih pravaca spoljne politike Kube još od Kubanske revolucije 1959. godine, kada je zemlja usvojila socijalističku doktrinu političko-ekonomskog organizovanja države i društva. U nekoliko sljedećih godina, Kuba je često slala pomoć zemljama širom svijeta u vidu medicinskog osoblja – Čileu 1960. godine nakon tamošnjeg zemljotresa, ili, pak, Alžiru 1963. godine, gdje su timovi kubanskih medicinara otišli na četrnaestomjesečni zadatak pružanja pomoći. U osnovi medicinskog internacionalizma Kube stoji, prije svega, politička volja i vizija režima da stavi fokus na zdravlje kao osnovno ljudsko pravo, pa je i u dugom periodu nakon revolucije jedan od osnovnih zadataka vlasti bio razvoj indikatora *zdravlja ljudi* u državi. Tome je doprinijelo

uvođenje univerzalnog, besplatnog zdravstvenog sistema u zemlji. Pomenuti faktori, zajedno sa željom da se pruži pomoć siromašnim društvima širom svijeta u vidu socijalističke solidarnosti, doveli su do snažnog razvoja medicinske diplomatije Kube. Desetine hiljada ljekara i drugog medicinskog i nemedicinskog osoblja tokom decenija su upućivane u više od sedamdeset zemalja svijeta, a naročito u zemlje Afrike i Latinske Amerike. Kuba je vremenom razvila i programe pružanja hirurških usluga za državljane zemalja Latinske Amerike i karijskih zemalja, te su takve usluge dosad iskoristile desetine hiljada stranaca. Čak je i bolivijski vojnik koji je usmrtio Če Gevaru bio primalac ovakvih usluga. Nakon nuklearne katastrofe u Černobilju, hiljade Rusa i Ukrajinaca su besplatno liječeni na Kubi od posljedica izlaganja zračenju.

Medicinska diplomatija je Kubi doprinijela kao sredstvo olakšavanja međunarodne izolovanosti, u koju je zapala nakon Kubanske revolucije. Na primjer, zdravstvena misija Kube u Hondurasu bila je jedan od faktora koji su doprinijeli ponovnom uspostavljanju diplomatskih odnosa te dvije države. Takođe, imidž Kube je značajno unaprijeđen tokom decenija humanitarnog rada u inostranstvu – što je doprinijelo turizmu ove izolovane zemlje, izazivanju simpatija dijela svjetske javnosti, ali i i daljem razvoju medicine ove zemlje. Osamdesetih godina kubanski naučnici razvili su vakcinu protiv soja meningitisa B, a kasnije i nimo-tuzumabe – antitijela koja se koriste u liječenju kancera. Naročito su u novije vrijeme kubanski naučnici doprinijeli borbi protiv kancera pluća, što je ovoj zemlji donijelo brend jednog od medicinskih centara svijeta.

Humanitarna diplomatija je došla do izražaja naročito tokom pandemije *koronavirusne bolesti 2019* (kovid 19), proglašene 2020. godine. Najvažniji segment u svjetskoj borbi protiv pandemije i posljedica pandemije bila je brza i efikasna nabavka medicinske opreme, sa jedne, i vakcina, sa druge strane. Tako je pandemija kovida 19 poslužila kao još jedno polje društvene zbilje na koje su se diplomatija, meka moć i politika prenijele. Naročito su otkriće i masovna proizvodnja vakcina u toku 2020. godine poslužili da distribucija i donacija vakcina budu istovremeno i jedan od instrumenata širenja uticaja donora na zemlje kojima su vakcine donirane.

Kineska kovid diplomatija započela je sredinom 2020. godine, kada je u Brazilu počelo prvo ispitivanje kineske vakcine van područja Kine. Već u novembru 2020. godine, kineske kompanije za proizvodnju vakcina potpisale su ugovore sa desetinama zemalja, uglavnom zemljama u razvoju i srednje razvijenim zemljama, o snabdijevanju vakcinama kineske proizvodnje. Egipat je tako krajem 2020. godine postao jedna od prvih zemalja koje su prihvatile vakcine Sinopharma, kineskog državnog proizvođača. Naredne dvije godine, određena donacija kineskih vakcina postali su Avganistan, Alžir, Argentina, Bjelorusija, Bolivija, Kambodža, Egipat, Laos, Liban, Mongolija, Crna Gora, Srbija, Pakistan, Nepal, Namibija, Mađarska i mnoge druge države. Uporedo sa vakcina-diplo-

matijom, Kina je sredinom 2020. godine, nakon uspješne kontrole prvog talasa pandemije u svojoj zemlji, otpočela sa diplomatskom kampanjom brendiranja Kine kao globalnog lidera u zdravstvu – slanjem maski, medicinskih timova i opremom za testiranje na kovid 19 širom svijeta u vidu donacija. Kineska kovid diplomatija nije nužno zasnovana na reciprocitetu političkih odnosa Kine i drugih zemalja, već i na političkim i strateškim kalkulacijama s ciljem unapređenja imidža Kine u svijetu. Takođe, za razliku od američkih donacija vakcina, kroz program COVX (globalne inicijative za jednak pristup vakcinama) koji je uglavnom multilateralan, kineske donacije su se oslanjale na bilateralnu saradnju. Kovid diplomatiji, na sličnim osnovama kao i Kina, pristupila je i Rusija vakcinom Sputnik V i medicinskom pomoći koju je slala brojnim zemljama, a naročito zemljama postsovjetskog prostora, Afrike i nekim zemljama Evropske unije kao što je Italija. Timovi medicinskog osoblja koje je Rusija poslala Italiji radi pomoći italijanskom zdravstvenom sistemom u borbi protiv pandemije bili su dio misije koja je nazvana *Iz Rusije sa ljubavlju*. Čak ni naziv ruske vakcine nije slučajan: Sputnik je bio prvi svjetski satelit, lansiran iz Sovjetskog Saveza 4. oktobra 1957, a značio je veliki napredak Sovjetskog Saveza u hladnoratovskoj borbi sa SAD-om.

4.2.8. DIPLOMATIJA SILE

Diplomatija sile je jedna od najsloženijih vrsta diplomatije. Objašnjenje primjene diplomatije sile nalazimo još u drevnoj Kini, u djelu Sun Cua *Umijeće ratovanja*, u kome on objašnjava da je cilj diplomatije sile da bez upotrebe vojnih snaga prisili neprijatelja da prekine ili povuče neprijateljski potez. Takva prisila, prvenstveno, znači prijetnju kaznom ukoliko neprijatelj ne postupi onako kako je od njega traženo. Isto tako, druga strana se može istom strategijom prisiliti da uradi nešto što, inače, ne bi uradila.

Diplomatija sile predstavlja alternativu vojnoj akciji i zasnovana je prije svega na prijetnji silom, a ne na upotrebi sile. Tom prilikom, država koja koristi diplomatiju sile može pristupiti simboličnoj upotrebi vojnih snaga, ali to čini isključivo kao prikaz ozbiljnosti situacije i dometa do kojih je spremna da ide u odvratanju neprijateljskih radnji. Uporedo sa vojnom komponentom diplomatije sile, prisutna je i komunikacija dvije strane u okviru koje se mogu voditi pregovori radi spuštanja tenzija, ili pokušati doći do kompromisnog rješenja različitim formama ustupaka obje strane u različitim sferama, često van oblasti konfliktne situacije. Razlika između odvratanja (eng. deterrence) i diplomatije sile je u karakteru radnje koju preuzima neprijateljska strana – i jedna i druga diplomatska strategija imaju za cilj neprijateljske radnje protivnika, ali se diplomatija sile koristi onda kada je neprijateljska radnja već preduzeta, a odvratanje onda kada je djelovanje protivnika najavljeno ili se očekuje, ali do njega (još) nije došlo.

Okvir strategije diplomatije sile ima dvije glavne taktičke forme, u zavisnosti od prirode neprijateljske akcije i sredstava koja stoje na raspolaganju drugoj strani. U slučaju kada država koja upotrebljava diplomatiju sile ne želi naglu eskalaciju sukoba, ona preduzima postepene prijetnje, obično od manjih ka većim, kako ne bi izvršila preveliki pritisak na neprijateljsku stranu. S druge strane, taktika ultimatumu podrazumijeva iznošenje seta zahtjeva neprijateljskoj strani, uz davanje vremenskog roka za ispunjenje zahtjeva. Ukoliko ne dođe do ispunjenja zahtjeva, država koja se koristila diplomatijom sile je prinuđena na preduzimanje konkretnih kontraofanzivnih dejstava, jer bi u suprotnom značilo da je koristila blef u diplomatiji sile. Obje taktike podrazumijevaju stavljanje u izgled korišćenje vojnih snaga države koja koristi diplomatiju sile. Diplomatska istorija pokazuje da velike sile češće pribjegavaju diplomatiji sile, očito zbog vojne moći kojom raspolažu i disparitetom u snazi između njih i neprijateljskih snaga, najčešće neuporedivo slabijeg protivnika, koji se iz različitih pobuda odluči na neprijateljske korake.

Za uspješnost diplomatije sile je od najvećeg značaja dostupnost informacija državi koja želi da prijeti silom o neprijateljskim radnjama druge strane. Diplomacija sile je jeftin način države da omogući povlačenje neprijateljskih radnji. Ipak, neprijateljska strana neće bezuslovno pristati na zahtjeve koji se diplomatijom sile iskazuju, svjesna da bi povlačenje bio poraz. Pored objektivnih okolnosti, kao što su ekonomija i vojska dvije države, na uspješnost diplomatije sile utiču i subjektivne okolnosti kao što su motivisanost i karakter državnog civilnog i vojnog vođstva, hitnost radnji, unutrašnja i spoljnopolićka situacija obje zemlje, kao i percepcija cijene poraza obje strane ukoliko diplomatija sile bude, odnosno ne bude uspješna.

4.2.9. ODVRAĆANJE (DETERRENCE)

Za razliku od diplomatije sile, koja se koristi kada je neprijateljski akt već započet ili se druga strana prisiljava da nešto uradi ili ne uradi, diplomatija odvracanja se preduzima onda kada neprijateljska strana ima namjeru da započne neprijateljsko djelovanje, ali to još nije učinila. Diplomacija odvracanja jeste djelovanje zarad obeshrabrivanja neprijateljske strane da preduzima neželjene radnje, a naročito vojnu agresiju. Stoga, odvracanje određujemo kao politiku statusa kvo, tj. politiku usmjerenu ka održavanju trenutne raspodjele moći među državama.

RAND korporacija daje dva shvatanja odvracanja. Prvo shvatanje je tzv. *odvracanje uskraćivanjem*. Ono obuhvata napore države u sprečavanju neprijateljske radnje tako što će takvu radnju učiniti neizvodljivom ili teško ostvarivom, čime uskraćuje *uvjerenje agresora* da se radnja isplati. To se postiže nizom strategija, kao što je npr. okupljanje jakih lokalnih snaga na jednom mjestu kako bi se umanjile šanse za uspjeh neprijateljskog napada. Drugo shvatanje je *odvracanje kažnjavanjem*, kada se prijeti teškim sankcijama (npr. ekonomskim sankcijama,

nuklearnom ili konvencionalnom vojnom eskalacijom) ukoliko se desi neprijateljski napad.

Pored toga, odvracanje može biti korišćeno radi odbrane sopstvene teritorije države koja ga koristi, ili odbrane saveznika države koja koristi odvracanje. Odvracanje neprijateljskih radnji usmjerenih ka savezničkim zemljama je često korišćeno u periodu Hladnog rata i uključivalo je strategije Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza kako bi odbranili svako svoje saveznike – zemlje članice NATO-a ili Varšavskog pakta. Najpoznatiji primjer primjene odvracanja je strategija nuklearnog odvracanja koju su Sjedinjene Države primijenile u odnosu na nuklearne snage Sovjetskog Saveza.

4.2.10. DIPLOMATIJA TOPOVNJAČE (GUN-BOAT DIPLOMACY)

Diplomatija topovnjače je, načelno, jedna od vrsta diplomatije sile, uz izvjesne razlike. Podrazumijeva demonstraciju, prijetnju ili *korišćenje* ograničene pomorske sile za političke ciljeve. Izvorno, ova vrsta diplomatije se javljala kao sredstvo prinude čijom upotrebom su, prema pravilu, evropska kolonijalna carstva težila ostvarenju političkih i drugih ciljeva, a kako bi, u konačnom, izbjegla direktnu konfrontaciju sa drugom stranom koju su prisiljavala na ustupke. U tom smislu, diplomatija topovnjače može biti i ofanzivna i defanzivna strategija, zavisno od toga da li se koristi u sklopu diplomatije sile ili diplomatije odvracanja. Učestalost korišćenja diplomatije topovnjače kretala se sa rastućom važnošću strateških pomorskih puteva koji su bili ključna komunikaciona i tranzitna zona za imperijalne vojne i trgovačke brodove. Imperijalna carstva su diplomatiju topovnjače koristili onda kada bi konvencionalna diplomatija doživjela fijasko – tada bi se flota ratne mornarice carstava pojavila na obalama manje zemlje koja bi bila u tom trenutku suparnik.

Najčešće, sam dolazak ratne mornarice bio bi dovoljan za *promjenu mišljenja* manje zemlje i pristajanje na uslove koje je do tada odbijala. Jedan od najpoznatijih primjera upotrebe vodenih snaga u diplomatske svrhe je dolazak flote tzv. „Crnih brodova“ američkog zapovjednika komodora Metjua Perija, jula 1853. godine, u Tokijski zaliv. Svrha dolaska mornarice bila je prisiljavanje Japana da otvori svoje luke za trgovinu sa zapadnim zemljama, na što je Japan, koji tada nije imao ratnu mornaricu, morao pristati. Sjedinjene Američke Države će ovu vrstu diplomatije često koristiti i početkom dvadesetog vijeka. Tako je američki predsjednik Teodor Ruzvelt, 1903. godine, poslao flotilu vojnih brodova da podrži panamske pobunjenike u borbi za nezavisnost od Kolumbije. Tada su Sjedinjene Države, uz pokazivanje vojne moći bez ispaljenog metka, dobile i pravo izgradnje i kontrolu nad Panamskim kanalom. Evropske države su u XIX i XX vijeku koristile pomorsku silu da primoraju, podstaknu ili odvrte druge države od činjenja ili nečinjenja.

Diplomatija topovnjače se počela ponovo javljati osamdesetih godina XX vijeka sa remilitarizacijom međunarodnih odnosa, naročito u slučajevima upotrebe prisile kao ostvarenja političkih ciljeva u sukobima oko Folklanda, Libana, Nikaragve, Grenade, Irana, Iraka i kasnije bivše Jugoslavije. U savremenom dobu, korišćenje pomorskih snaga u diplomatske svrhe često je u oblasti jugoistočne Azije. Jedan od posljednjih primjera diplomatije topovnjače je i spor u Južnom kineskom moru povodom suvereniteta nad arhipelagom Spretli, između nekoliko azijskih država, i to Vijetnama, Kine, Tajvana, Malezije, Filipina i Bruneja.

4.2.11. SPORTSKA DIPLOMATIJA

Veza sporta, politike i diplomatije potiče iz vremena antičke Grčke. Za vrijeme održavanja antičkih Olimpijskih igara, među grčkim polisima su prestajala vojna neprijateljstva, a takmičarima i gledaocima Olimpijskih igara bio je obezbijeđen nesmetan i siguran prolaz kroz neprijateljsku teritoriju. Antičke olimpijade bile su i svojevrsna promocija panhelenizma, jer su svi veći i manji polisi poput Sparte, Atine ili Argosa, i pored suprotstavljenih političkih stavova, imali Olimpijske igre kao zajednički interes i imenilac. Kultura sporta je bila vrlo poštovana u antičkoj Grčkoj, pa je postala i dio grčke antičke mitologije – tako je Nika, grčka boginja pobjede, prikazivana kao pobjednica atletskih takmičenja sa krilima i pobjedničkim vijencem na glavi. Spartanska kultura ju je prikazivala sa lancima, jer su vjerovali da će tako *okovati* pobjedu, kako bi pobjeda uvijek bila uz njih.

Stare Olimpijske igre održavane su sve do 394. godine p.n.e. kada su ih Rimljani ukinuli, u borbi sa paganskim idejama. U vrijeme Rimskog carstva, sport je imao posve drugi karakter nego u vrijeme grčkih polisa – za Rimljane sport je bio sredstvo iskazivanja moći carstva, kao i sredstvo zabave širokih narodnih masa. Rimski car Trajan je tako iskoristio sport i igre kao simbol dominacije poslije pokoravanja Dakije i organizovao borbe sa više od deset hiljada gladijatora, koje su trajale više od stotinu dana.

Korišćenje sporta u svrhu slanja diplomatskih i političkih poruka naročito je dobilo na značaju i intenzitetu u XX i XXI vijeku. Obnavljanje Olimpijskih igara 1896. godine Pjera de Kubertena pružilo je mogućnost državama da odaberu Igre kao još jedno od polja nadmetanja. Najpoznatiji slučaj su Olimpijske igre koje su 1936. godine održane u Berlinu – svega tri godine nakon što su Adolf Hitler i njegova Nacistička partija ostvarili kontrolu u njemačkom Bundestagu i došli na vlast. To su ujedno bile i prve olimpijske igre prikazane na televiziji, a hiljadu i pet stotina pjevača pjevalo je Betovenovu Odu radosti na otvaranju igara – sve to je trebalo da pošalje svijetu poruku o naprednosti njemačke države. Na tim olimpijskim igrama bilo je zabranjeno učešće nekim jevrejskim sportistima.

Slanje političkih poruka korišćenjem sportskih događaja naročito je bila česta slika hladnoratovskog perioda međunarodnih odnosa. Narodna Republika

Kina bila je izostavljena iz svih zimskih i ljetnjih olimpijskih igara od 1956. do 1980. godine, dok je na Igrama istovremeno učestvovala Republika Kina, poznatija kao Tajvan. Da se hladnoratovska ideološka suprotstavljenost prelamala na sport svjedoči i bojkot Olimpijskih igara u Moskvi 1980. godine od strane Zapada usljed invazije koju je Sovjetski Savez pokrenuo na Avganistan godinu ranije, pa je i Sovjetski Savez bojkotovao Olimpijske igre u Los Angelesu 1984. godine. Uopšte sporta u politici može biti i pozitivna. Njemačka je, kao domaćin Svjetskog prvenstva u fudbalu FIFA 2006. godine, iskoristila takmičenje za unapređenje njemačkog imidža u inostranstvu i dalju borbu protiv stereotipa koji su se o njoj razvili tokom Drugog svjetskog rata

Slikovit primjer korišćenja sporta u diplomatske svrhe je i poznata fudbalska utakmica Jermenije i Turske 2008. godine. Teško istorijsko nasljeđe, uključujući genocid koji se u Prvom svjetsku ratu dogodio nad Jermenima, opterećuje dvije zemlje do te mjere da one nemaju uspostavljene diplomatske odnose još od obnove jermenske nezavisnosti 1991. godine. Predsjednik Jermenije Serž Sargasjan je 2008. godine pozvao turskog kolegu Abdulaha Gula da zajedno gledaju fudbalski meč reprezentacija dviju zemalja. Ovo je bio i prvi put da neki turski predsjednik posjeti Jermeniju. Uprkos velikim protestima jermenskih nacionalista i protivnika posjete, Jermenija je poslala poruku da je spremna za dijalog, pa makar i kroz simboličke gestove – tako su fudbaleri jermenske reprezentacije kratkotrajno, dok traje utakmica, uklonili ilustraciju planine Ararat sa svog logoa, jer Ararat – sveto mjesto jermenskog nacionalnog mita, pripada Turskoj. Fudbalska diplomatija je tako doprinijela kratkotrajnom, ali ipak proboju u odnosima dvije zemlje.

Veza tradicionalne diplomatije i sporta je u elitizmu i ekskluzivitetu koji prati oba pojma. Na isti način kao što su diplomate (diplomatski i politički) predstavnici svoje države, obavezne da rade u njenom interesu, tako su i sportisti (sportski, pa čak i politički) predstavnici svoje države na takmičenjima na kojima se trude da obezbijede što bolji rezultat i plasman – na taj način boreći se za sportski interes svoje države. Razvojem modernih nacija nakon Francuske buržoaske revolucije, osjećaj nacionalnog ponosa i patriotizma, u sportu ili diplomatiji, postao je mobilizatorska snaga čitavih naroda. Značaj sporta i njegova sprega sa politikom i diplomatijom će samo rasti, naročito razvojem tehnologije koja će omogućiti i trenutni audio-vizuelni prenos sportskih takmičenja putem radija, a kasnije i televizije i interneta.

Pored navedenog, sport može biti iskorišćen i na druge načine u diplomatiji. Snažno političko i statusno značenje ima i organizovanje sportskih takmičenja, kada se država domaćin trudi da pokaže svoju snagu, ekonomski napredak ili uradi dobar marketing u turističke svrhe organizovanjem što boljih i skupljih utakmica. Olimpijske igre održane u Pekingu 2008. godine, imale su za cilj da poprave imidž Kine u svijetu – kruna tog pokušaja je bila izgradnja čuvenog stadiona Ptičije gnijezdo, koji je služio kao centralno mjesto otvaranja i zatvaranja igara.

4.2.12. REGIONALNA DIPLOMATIJA

Regionalna diplomatija je relativno nov koncept udruživanja geografski susjednih ili bliskih država kroz regionalne političke, ekonomske i druge inicijative, a sve radi unapređenja svog političkog, ekonomskog ili, pak, strateškog statusa i položaja. Faktor geografske blizine ili pripadnost kontinentu ili geografskoj oblasti (poput Balkana, Sredozemlja...) opredjeljuje regionalno udruživanje zemalja. Regionalnu diplomatiju i regionalne integracije/saradnje mogu inicirati:

- Politička saradnja zemalja;
- Ekonomska saradnja zemalja;
- Bezbjednosna saradnja zemalja;
- Geopolitička saradnja zemalja;
- Repliciranje drugih uspješnih modela regionalne diplomatije.

Politička saradnja zemalja je danas, uz ekonomsku saradnju, najčešći pokretač regionalne diplomatije. Primjer ovakve saradnje je OEBS, koji je uspio da nakon Hladnog rata dio svojih aktivnosti prenese i u druge regione svijeta, poput Centralne Azije. Regionalna politička diplomatija često ima i stratešku i ideološku dimenziju, poput Zajednice nezavisnih država (ZND) koja je nakon kraha Sovjetskog Saveza zamišljena kao mehanizam političkog okupljanja zemalja bivšeg SSSR-a, iako dominantnu poziciju u toj organizaciji ima Rusija. Ovakve organizacije i njima slične inicijative, poput Jadransko-jonske inicijative, osnovane 2000. godine s ciljem povezivanja i unapređenja saradnje deset zemalja jadransko-jonske regije (Grčka, Hrvatska, Slovenija, Italija, Albanija, BiH, Crna Gora, Srbija, Sjeverna Makedonija i San Marino), najčešće su rezultat i ekonomske regionalne diplomatije, s obzirom na međupovezanost ekonomije i politike. Višegradska grupa (Višegradska četvorka ili V4) takođe je primjer ekonomsko-političke diplomatije, koja je, inicirana potrebom zbližavanja četiri zemlje srednje Evrope: Mađarske, Poljske, Slovačke i Češke, rezultirala snažnim udruženjem, veoma uticajnim u Evropskoj uniji. Koncept regionalne diplomatije je naročito pogodan za male zemlje, koje kroz takve inicijative žele da unaprijede svoj status u regionu i svijetu.

Regionalna diplomatija se vodi i zbog povećanja sigurnosti u nekom regionu. Tako su nastajale organizacije poput Asocijacije nacija jugoistočne Azije ili ASEAN (eng. ASEAN), koja je 1961. godine formirana kako bi se udruženim naporima Filipina, Malezije, Tajlanda, Singapura i Indonezije spriječilo širenje komunizma u ovom dijelu svijeta, a organizaciji su se vremenom priključili i Vijetnam, Mjanmar, Laos, Kambodža i Brunej. Regionalna diplomatija inicirana bezbjednošću, koja je vodila i stvaranju međunarodnih organizacija, bio je i NATO, ali i bivši Varšavski pakt, iako je geopolitički motiv i ideološki neizostavan, jer su obje formirane u hladnoratovskom kontekstu. Jedna od najpoznatijih regionalnih inicijativa, koja je prerasla u bezbjednosni, politički i ekonomski savez zema-

lja Evroazije jeste Šangajska organizacija za saradnju, čije članice (Rusija, Kina, Indija, Kazahstan, Kirgistan, Pakistan, Tadžikistan i Uzbekistan) čine tri petine Evroazije i 40% svjetskog stanovništva. Opšteuzevši, regionalna diplomatija može da rezultira snažnim integracionim procesima, poput formalne, međuvladine organizacije kao što je Evropska unija, do onih inicijativa kojima nedostaje istinska organizovanost i uticaj, kao što je G15, forum koji okuplja petnaest država Afrike, Azije, Latinske Amerike i Kariba, bez širih nadležnosti ili integracionog impulsa. Neke regionalne inicijative i organizacije, recimo Afrička unija, nastale su kao pokušaj repliciranja sličnih regionalnih inicijativa, poput Evropske unije.

Više prepreka se javlja u regionalnoj diplomatiji. Najčešće se radi o nedostatku vizije zemalja koje pokreću regionalne inicijative, nejasno se definišu stvarni ciljevi i interesi regiona, te izostaje međusobno povjerenje članica. Takođe, zemlje u geostrateški nekonsolidovanim regionima, u kojima se nalaze države sa otvorenim pitanjima državnih granica ili države među kojima vlada politički rivalitet, manje su sklone vođenju regionalne diplomatije. S tim u vezi, regionalna diplomatija često nije dobar okvir za razrješenje političkih, ekonomskih ili sigurnosnih sporova koji postoje u nekom regionu. Regionalna diplomatija je, stoga, nadogradnja uređenih odnosa država nekog regiona – država koje imaju komplementarne geostrateške, političke i ekonomske ciljeve i interese. Konačno, regionalna diplomatija često može da bude protumačena kao jedno od sredstava neke države da *predvodi* i da bude ključni donosilac odluka u procesu saradnje i/ili integracije zemalja regiona, čime se ruši pretpostavka dobre namjere neke inicijative.

4.2.13. DUŽNIČKA DIPLOMATIJA

Koncept dužničke diplomatije je samo djelimično politički koncept – on je, prije svega, amalgam finansijskog poduhvata zaduživanja jedne države kod davalca kredita, države ili organizacije i političke namjere koja stoji iza zaduživanja, a to je ostvarenje određenih političkih ciljeva ili dobijanje političke moći nad državom koja se zadužila. Da bi finansijsko zaduživanje bilo i dužnička diplomatija, mora se ostvariti neophodan uslov namjere kreditora da, dajući prekomjerene kredite zemlji dužniku, izvuče političke ili ekonomske ustupke onog trenutka kad primalac kredita ne bude u mogućnosti da otplaćuje svoj dug.

Koncept dužničke diplomatije je posve nov i vezujemo ga za savremene međunarodne odnose. Pojam dužničke diplomatije najčešće se vezuje za savremenu Kinu, koja je kreditor brojnim, manjim državama širom svijeta, koje finansiraju, uglavnom, infrastrukturne projekte od pozajmljenog novca. Kina je posljednjih godina postala predvodnik međunarodnih finansija za razvoj, i upravo zbog toga se pojavio narativ *diplomacije dužničkog ropstva*, kako bi se opisalo kinesko pozajmljivanje zemljama u razvoju. Narativ dužničkog ropstva promovisale su najviše SAD, tvrdeći da Kina nastoji da zarobi manje zemlje visokim nivoima duga, kako

bi ostvarila svoje političke ciljeve u tim zemljama u vidu uticaja na političke ili ekonomske elite, ili kroz preuzimanje ključnih nacionalnih resursa, ukoliko države ne mogu vraćati dug.

4.2.14. DIPLOMATIJA DIJASPORE

Pojam dijaspore potiče od grčke kovanice diaspeito (grč. διασπειρω), koja se prevodi kao *rasuti širom* i označava dio stanovništva jedne države čija je matična država ili država porijekla neka druga država, koju to stanovništvo smatra svojom otadžbinom ili maticom. Švajcarski ljekar Johanes Hofer je 1688. godine pokrenuo medicinsku debatu o bolesti koja je tih godina pogađala veliki broj vojnih službenika Švajcarske koji su obavljali dužnosti širom Evrope. Primijetio je da vojnici pate od nesаницe, odbijali su hranu i nerijetko napuštali vojne položaje svjesni kazne za to – pogubljenje. Hofer je ovu bolest nazvao nostalgija, (od grčke riječi za *povratak kući i bol*).

Do postojanja dijaspora dolazi zbog velikog broja faktora, a među njima su najzastupljenije iseljavanje usljed ratnih okolnosti, sistemskog kršenja ljudskih prava, nastanka novih država – naročito u periodu dekolonizacije ili razlozi ekonomske prirode. Posebno su ratna dejstva i totalitarni režimi bili uzrok brojnih, organizovanih i grupnih raseljavanja ljudi iz jedne u drugu ili druge države. To potvrđuju i najeklatantniji primjeri iz XX vijeka kao što su Prvi i Drugi svjetski rat i sa njima povezani događaji poput genocida nad Jermenima u toku Prvog svjetskog rata, Holokausta – sistemskog državnog progona i genocida nad Jevrejima u toku Drugog svjetskog rata, zločina nad slovenskim narodima i Romima u toku Drugog svjetskog rata, progona političkih neistomišljenika sovjetskog režima nakon Oktobarske revolucije 1917. godine, interna raseljavanja velikih etničkih grupa unutar Sovjetskog Saveza – kada su se brojni narodi, Poljaci, Finci, Tatari, Čečeni i mnogi drugi ili premještali u druge države ili slali u tzv. gulage. Primjera ima mnogo. Pored ratom uzrokovanih raseljavanja, do nastanka brojnih dijaspora dolazilo je i usljed formiranja novih država, kada bi se van granica novonastalih nacionalnih država našlo stanovništvo te nacionalnosti – poput podjele indijskog subkontinenta 1947. godine na Indiju i Pakistan i kasnije, 1971. Bangladeš.

Danas se dijaspore smatraju *nedržavnim akterima međunarodnih odnosa i diplomatije, jer komuniciraju sa drugim državama – najčešće svojom matičnom državom*. Imajući u vidu **brojnost** pojedinih dijaspora (poput indijske dijaspore koju čini više od petnaest miliona ljudi, albanske koja prelazi pet miliona ljudi, jermenske dijaspore – više od dvije trećine Jermena živi van Jermenije, ruske – procjenjuje se da između deset i trideset miliona Rusa živi van teritorije današnje Rusije, ili poput jevrejske dijaspore koja broji više od četrnaest miliona Jevreja izvan Izraela) i **razvijen osjećaj identitetske pripadnosti** (osjećaj snažne identitetske pripadnosti se naročito razvija van matične države), dijaspore su vrlo brzo

našle svoje mjesto u diplomatskoj zbilji, u okviru spoljnopolitičkih strategija država ili u širem konceptu javne diplomatije.

U okviru javne diplomatije, matična država diplomatiju dijaspore može koristiti radi:

- Lobiranja kod države u kojoj dijaspora živi putem formalnih i neformalnih kontakata sa donosiocima odluka u državi koju nastanjuju, ili formiranjem tzv. *grupa za pritisak* kao mehanizma uticaja na članove parlamenta, političke partije i druge aktere politike;
- Razvoja tzv. kulturne diplomatije, pri čemu predstavnici dijaspore imaju ulogu kulturnih ambasadora svoje zemlje;
- Stvaranja *pozitivne slike* o matičnoj državi, na čemu predstavnici dijaspore prema pravilu rade u sprezi sa formalnim predstavništvima svoje države u inostranstvu – ambasadama i konzulatima;
- Organizovanje i pružanje materijalne i nematerijalne pomoći, posredno ili neposredno, od dijaspore ili države u kojoj dijaspora izbora tu pomoć, za matičnu državu dijaspore.

Dijaspare nijesu uvijek organizovane i nivo organizovanosti varira od neza interesovanosti dijaspore za događanja u matičnoj državi do snažnog, (de)centralizovanog organizovanja. Za razvoj diplomatije dijaspore neophodno je da postoji makar i minimalni nivo umreženosti članova dijaspore sa organima matične države, ali i mnogo važnije – da matična država prepozna dijasporu kao diplomatski resurs koji može kao spoljnopolitičko sredstvo da iskoristi u svrhe ostvarenja nacionalnog interesa. Neke od najorganizovanijih dijaspora danas su jevrejska, jermenska, kurdska (s tim da u slučaju Kurda ne možemo govoriti o matičnoj državi – državi svih Kurda), albanska. Do danas, najeklatantniji primjer dijaspore i djelovanja dijaspore u diplomatiji ostaje irska dijaspora, koja se vjekovima stvarala – iseljavanja uzrokovana siromaštvom ili ratovima i osvajanjima Irske dovela su do toga da danas van Irske živi više ljudi nego u samoj Irskoj. Najveći dio Iraca svoj drugi dom našao je u Sjedinjenim Državama, Latinskoj Americi, Australiji, ali i širom svijeta. Procjenjuje se da je nešto više od 9% ukupne američke populacije irskog porijekla, odnosno oko 32 miliona Amerikanaca. Irska dijaspora u Sjedinjenim Državama je bila od velikog značaja tokom šezdesetih godina XX vijeka, u sklopu obezbjeđivanja diplomatske pomoći pri rješavanju irskog pitanja.

Jermenska dijaspora je oduvijek bila jedan od centralnih diplomatskih mehanizama Jermenije. Najveći dio humanitarne pomoći, koja je upućivana Jermeniji, došla je preko jermenskih organizacija širom svijeta. Na polju politike, jermenska dijaspora je odigrala veoma bitnu ulogu u promociji jermenskih nacionalnih interesa, naročito u Sjedinjenim Državama, gdje živi oko dva miliona Jermena. Jermensko-američka zajednica je veoma politički aktivna i raspoređena je u nekoliko saveznih američkih država koje su od velikog značaja za unutrašnje

izborne i političke procese u Sjedinjenim Državama, poput Kalifornije, Floride, Mičigena ili Njujorka. Danas se jermenski lobi u Sjedinjenim Državama smatra najuticajnijim lobijem dijaspore poslije jevrejskog lobija. Jermeni su preko svojih institucija u Sjedinjenim Državama uspjeli da ostvare značajne rezultate, od kojih je najznačajniji onaj iz 1992. godine, kada su jermensko-američke grupe za pritisak uticale na američke zakonodavce da isključe Azerbejdžan sa liste zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza kojima su Sjedinjene Države slale pomoć – a sa kojim je Jermenija decenijama u političkom, a nekada i vojnom konfliktu. Drugo, jermensko-američke grupe za pritisak su 2006. godine izdejstvovale da Ričard Hoagland ne bude ambasador Sjedinjenih Država u Jermeniji, jer nije okarakterisao masovne zločine nad Jermenima u Prvom svjetskom ratu kao genocid.

4.2.15. TAJNA I OTVORENA DIPLOMATIJA

Diplomatija često funkcioniše prema principu crne kutije – mnogi njeni aspekti, naročito dio koji se tiče dugoročnih diplomatskih ciljeva – namjera, strategija i djelovanja, nedostupni su za javnost, ograničeni na veoma mali krug ljudi, donosiocje političkih odluka u nekoj državi. Čak ni međunarodni pregovori nijesu u potpunosti otvoreni za javnost – najčešće imaju dva dijela, otvoreni i zatvoreni dio pregovora, a u okviru zatvorenog dijela pregovora dešava se i najveća dinamika između aktera diplomatskih pregovora. Javni dio pregovaranja je, uglavnom, dio koji je vezan za iznošenje formalnih stavova, unaprijed pripremljenih zaključaka, ili je dio ceremonijala i forme – potpisivanja ispregovaranog sporazuma i slično.

U periodu tradicionalne diplomatije, ukupan proces pregovaranja i diplomatski angažman je bio u potpunosti tajan, rezervisan za uzak krug ljudi odanih vladaru, sporazumi bi bili sakriveni i najčešće bi krojili karte regiona i svijeta deliberativno. Upravo iz ovog perioda diplomatska profesija vuče imidž ekskluzivne, tajne i elitističke profesije. Sveukupna tajnost diplomatske djelatnosti održala se sve do 1917. godine u Rusiji, odnosno do 1918. godine u Sjedinjenim Državama i ostatku Evrope. Jedna od ideja vođstva ruske revolucije 1917. godine sa Lenjinom na čelu bila je okončanje tajne diplomatije i uvođenje nove, javne ili otvorene diplomatije. Raskid sa prošlošću je načinjen tako što su objavljeni i poništeni svi tajni sporazumi koje je prethodna, caristička vlast zaključila. U Sjedinjenim Državama, predsjednik Vudro Vilson je u svom poznatom konceptu poslijeratnog uređenja svijeta – Četrnaest tačaka – iznio tezu o okončanju tajnih ugovora i tajne diplomatije i najavio da se ubuduće do javnih ugovora dolazi javnim putem. Ovaj Vilsonov koncept nije zaživio u stvarnosti u potpunosti – iako su pregovori ostali rezervisani samo za učesnike i diplomatija zadržala taj segment tradicionalističkog nasljeđa, ishod pregovora je postao otvoren za javnost.

4.2.16. DIPLOMATIJA UPRAVLJANJA KRIZNOM SITUACIJOM (CRISIS MANAGEMENT)

Diplomatija upravljanja krizom je jedna od najtežih i najzahtjevnijih diplomatskih operacija, jer traži najviši nivo senzibiliteta, kako u djelovanju, tako i u izjavama i ocjenama. Izvorno, koncept upravljanja krizom diplomatska profesija preuzela je iz bankarstva, u kome su krize striktno finansijske prirode, ali sa potencijalno jednako razornim posljedicama ukoliko se njima ne upravlja na pravi način.

Upravljanje krizom može se definisati kao sredstvo države ili međunarodnih organizacija da, preko civilnog osoblja ili oružanih jedinica, obezbijedi mir i stabilnost u nekom kriznom regionu. Sredstva koja stoje na raspolaganju upravljanju krizom su brojna, a jedno od njih je i preventivna diplomatija. U trenutku kada se država ili međunarodna organizacija suočava sa krizom, postoji set principa koji im pomažu u adekvatnom upravljanju situacijom, iako ovo nijesu konačna uputstva, zbog složene prirode svjetske politike i konfliktnih situacija. Prvi princip se odnosi na donosiocima odluka u aparatusu koji odgovara na krizu i želi da upravlja njom. Donosioci odluka – izvršna i/ili zakonodavna vlast u državi ili, pak, kolektivna tijela i/ili sekretarijati međunarodnih organizacija – moraju imati široku mrežu adresa od kojih dobijaju informacije, savjete i prognoze vezane za krizu. U ovom stadijumu, oprečna mišljenja su dobrodošla, ukoliko su zasnovana na fakticitetu i stvarnom stanju na terenu. Te adrese ili agenti mogu biti raznovrsni: unutar države/organizacije ili van nje, razne međunarodne, državne ili privatne organizacije, konsultantske kuće, ekspertska tijela, nezavisni eksperti, akademska zajednica i drugi relevantni akteri. Korpus znanja koja su donosiocima odluka potrebna prevazilaze međunarodne odnose, iako oni ostaju glavna disciplina – vrijede ekspertska znanja i iskustva iz sociologije, psihologije, političke psihologije, vojske, ekonomije, istorije, dok sve više na cijeni dobijaju matematički modeli predviđanja ponašanja prije i tokom konflikta. U posljednjem slučaju, radi se o širenju uticaja vještačke inteligencija na proces donošenja odluka u spoljnoj politici i diplomatiji. Jedan od najsvježijih primjera takvih inovacija je algoritam koji je razvila Kineska akademija nauka i umjetnosti za potrebe kineskog Ministarstva spoljnih poslova, u periodu nakon 2017. godine. Ovakvi i slični algoritmi dobijaju na značaju, dok je za njihovo funkcionisanje i što preciznije predviđanje od velike važnosti unos svih ili što većeg broja varijabli – informacija. Stoga i informacija dobija na značaju, naročito u vremenu digitalne transformacije svijeta. Osim toga, donosioci odluka treba da održe striktnu kontrolu nad izvršenjem naređenja koja daju, kako bi se izbjeglo da se naređenja pogrešno primjenjuju u toku krize.

Tokom upravljanja krizom, važno je biti direktan i precizan u komunikaciji sa protivnikom, iako i tu postoje ograničenja. Kada se protivniku navode alternative konfliktu i izazivanju krize, ili kad se želi staviti do znanja da će izazivanje

konflikta ili njegova eskalacija biti praćene odgovorom druge strane, onda je poželjnije biti direktan i ne ostavljati prostor za nejasnoće i dvosmislenosti. No, tzv. *korisne dvosmislenosti* u komunikaciji znaju biti od velike pomoći. U diplomatskom jeziku, bez obzira na to da li kriza postoji ili ne, prividne protivrječnosti, nejasnoće i dvosmislenosti u govoru koriste se kako se kod druge strane ne bi izazvala neželjena reakcija ili uvreda, ali i da bi se sopstvenoj strani ostavio manevarski prostor u budućnosti – *korisne nejasnoće i dvosmislenosti su izjave kojima se ne zatvaraju vrata za sobom*. Diplomatske dvosmislenosti i nejasnoće najčešće se koriste u veoma napetim situacijama, kada se želi postići sporazum – u vidu primirja, mira, ustavnog rješenja i sličnih, pisanih odredbi.

U upravljanju krizom, država i/ili međunarodna organizacija mora činiti napor da se stavi u tuđu kožu, odnosno da razumije cilj, motiv, taktike ili želje strane koja izaziva krizu. Ovaj aspekt se često prenebregava, zato što se kriza shvata kao situacija nultog zbira – u kojoj neko mora biti poražen, a neko pobjednik. Upravo suprotno, efikasno upravljanje krizom često znači i pretvaranje krize iz situacije nultog zbira u situaciju nenultog zbira – obostranim ustupcima i očuvanjem mira u konačnom mogu biti svi pobjednici ili neporaženi.

U upravljanju krizom, strana koja čini diplomatski angažman upravljanja može krizi pristupiti sa deduktivnog ili induktivnog nivoa, odnosno može se ići od manjih rješenja, lokalnih i ciljanih, ka širem diplomatskom dogovoru koji se odnosi na cjelokupnu krizu. Ovaj pristup je u praksi pokazao i najveći potencijal za rješenje krize. S druge strane, diplomatski naponi mogu ići i direktno ka širem diplomatskom rješenju krize, što je znatno teže postići. Država ili međunarodna organizacija koja pristupa kontroli krize na raspolaganju ima niz sredstava, od kojih je o nekima bilo riječi, kao što su diplomatija sile, posredovanje ili preventivna diplomatija, a ostale su i sankcije i embargo kao najčešća sredstva, pored pomenutih diplomatskih sredstava.

Sankcije su kaznene mjere jedne ili više zemalja usmjerene ka pojedincima, preduzećima, različitim unutardržavnim grupama poput vladajuće elite ili cijelim državama. Sankcije ekonomske prirode uključuju najčešće djelimičnu ili potpunu zabranu trgovine (u slučaju zabrane trgovine radi se o embargu i on može biti izvozni ili uvozni), kao i ograničenja finansijskih transakcija. Ostale sankcije se mogu odnositi na zabranu putovanja određenim licima u zemlju/e koje nameću sankcije, zamrzavanje imovine ciljanih lica koja se nalazi u bankama ili državi koja nameće sankcije, ograničenje prenosa tehnologije, poslovanja državnih preduzeća, suspenziju članstva u nekoj organizaciji, isključenje iz sistema bankarskog plaćanja, isključenje iz kulturnih ili sportskih događaja i slično. Sankcije su vrlo raznorodne, između ostalog i zbog sve kompleksnije prirode ekonomsko-političkih odnosa. Sankcije se uvode kako bi se meta sankcija primorala na drugačije ponašanje. Međutim, iako najčešće treba da naštetite donosiocima političkih ili vojnih odluka u nekoj državi, sankcije se uglavnom odraze na najširi sloj stanovništva,

koji najednom počinje da siromaši, a u vremenima krize i sankcija domicilno stanovništvo često još čvršće stane uz donosioce političkih i vojnih odluka u zemlji.

Harlan Klivlend, američki diplomata koji je u administracijama Lindona Džonsona i Ričarda Niksona bio stalni predstavnik Sjedinjenih Država pri NATO-u, u jednom članku iz 1963. godine ponudio je set zaključaka američkoj diplomatiji o diplomatiji upravljanja krizom:

- Ciljevi moraju biti ograničeni dovoljno striktno određenim dometom kako bi bili ostvarivi. Međunarodna politika, podsjeća Klivlend, umjetnost je mogućeg, a cijena prenapregnuća je previsoka za državu;
- Donosioci spoljnopoličkih odluka moraju unaprijed odlučiti koliko daleko su spremni da idu – naročito u upotrebi sile;
- Sredstva moraju biti pažljivo odabrana, naročito upotreba sile. Cilj upotrebe sile nije ubijanje ljudi, niti da se oslobode frustracije onoga koji silu koristi – sila se upotrebljava isključivo u svrhu ograničenih ciljeva i u pojedinačnim slučajevima koji nose najmanje rizika za još veću eskalaciju nasilja;
- Treba proširiti zajednicu onih koji brinu o krizi. Klivlend naročito ističe Ujedinjene nacije kao forum u kom treba iznositi pitanja i probleme vezane za krizu.
- Zakon koji upravljač krizom usvaja može postati njegov, sopstveni, drugim riječima presedan koji upravljač krizom napravi lako može postati pravilo koje će se nekad upotrijebiti i nad njime, u bliskoj ili dalekoj budućnosti.

Do danas najupečatljiviji i do detalja istražen slučaj upravljanja krizom desio se 1962. godine, kada je svijet bio na ivici nuklearnog sukoba Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država zbog Kubanske raketne krize. Sjedinjene Države su 1959. godine razmjestile svoje rakete srednjeg dometa u Turskoj, koja je od 1955. godine članica NATO-a. Kao odgovor na to, Sovjetski Savez je 1962. godine odlučio da instalira sopstvene nuklearne rakete na Kubi – državi u sjevernim Karibima, svega 144 kilometra udaljenoj od Floride, odnosno veoma blizu Sjedinjenim Državama. Sovjetski Savez je na raspored raketa bio motivisan i strahom od američke invazije na Kubu, kojom bi bio srušen Kastrov režim i socijalistički poredak.

Kada je Kenedi, američki predsjednik u to vrijeme, obaviješten da na Kubi postoje sovjetski projektili, osnovao je Odbor za nacionalnu bezbjednost – sastavljen od 15 čelnih ljudi diplomatske službe, obavještajne službe i vojske. Upravo je ovo tijelo sačinilo predlog o tome kako Sjedinjene Države treba da reaguju na sovjetsku prijetnju. Predlozi su varirali od preporuke da se ne čini ništa, da se putem diplomatije Sovjetski Savez primora na povlačenje sa Kube, da se izvede vazdušni napad na lansirne rampe koje nose nuklearno oružje, izvrši faktička invazija na Kubu ili morska blokada ostrva radi onemogućavanja daljeg dopremanja

sovjetskog vojnog materijala. Američka diplomatija opredijelila se za pomorsku blokadu, odnosno uvođenje *karantina* Kubi u odnosu na dotok preostale vojne opreme sovjetskim brodovima. Efikasno liderstvo Kenedija, osim njegove bogate i sadržajne ličnosti kao diplomate i političara, obezbijedila je i odluka Spoljnopolitičkog odbora Senata Sjedinjenih Država da predsjedniku da svu moć i slobodu djelovanja tokom Kubanske krize.

U međuvremenu, sovjetski i američki lideri su radili na kompromisnom predlogu o okončanju krize.

Hruščov je 26. oktobra uveče lično poslao Kenediju predlog o *okončanju slanja novog oružja, uništavanju ili povlačenju već dopremljenog sovjetskog oružja ukoliko Sjedinjene Države povuku blokadu i obavežu se da neće izvršiti invaziju na Kubu*. Kenedi je, dan kasnije, odgovorio Hruščovu, ne odbijajući niti prihvatajući predlog, već ga mijenjajući – Sovjetski Savez je prvo trebalo da obustavi sve dalje radove na bazama na Kubi, nakon čega bi uslijedio sporazum po kome bi se Sovjetski Savez obavezao da će ukloniti rakete sa Kube, neće instalirati nove, a da će Sjedinjene Države prekinuti *karantin* Kube i obavezati se da neće napadati ostrvo – što je faktički značilo garanciju da komunistički režim na Kubi neće biti srušen, makar ne silom. Veo tajne se ticao *nezvaničnog saopštenja* sovjetskom ambasadoru u Sjedinjenim Državama da će američke rakete u Turskoj biti deinstalirane po okončanju Kubanske krize. Prihvatanjem sporazuma, riješena je Kubanska kriza.

Glavna odlika upravljanja Kubanskom krizom bila je personalizovanost i centralizovanost i jedne i druge strane u odlučivanju – Hruščov je imao odriježne ruke u djelovanju, shodno hijerarhizovanom sovjetskom modelu vladanja, dok je Kenedi dobio slobodu odlučivanja od Senata – dakle oba lidera su mogla da ignorišu svoje savjetnike u donošenju odluka. Za uspješno razrješenje krize bilo je značajno i to što Kenedi nije bio pod uticajem konzervativnih krugova u Sjedinjenim Državama, pa čak ni savjetnika u okviru Odbora za nacionalnu bezbjednost. Pritom, oba lidera su se oslanjala i na komunikaciju kroz nezvanične kanale, kako jedni drugima ne bi bili crne kutije. Tako su kroz tzv. Kanal povjerenja, koji su činili službenik KGB-a Georgij Boljšakov, sovjetski ambasador u Vašingtonu Anatolij Dobrinjin i Robert Bobi Kenedi, predsjednikov brat i osoba zaslužna što nije usvojen neki razorniji predlog od karantina i blokade Kube, oba lidera, ipak, mogla da komuniciraju. Pored toga, u vještom izbjegavanju nuklearnog rata, obje strane su bile spremne da od rješenja *nultog zbira* dogovorom dođu do rješenja *nenultog zbira*.

5. AKTERI U DIPLOMATIJI

5.1. DRŽAVE – UNUTRAŠNJI ORGANI DRŽAVE ZA SPOLJNO PREDSTAVLJANJE

U užem značenju, unutrašnji organi države za spoljno predstavljanje su oni čije *izjave* obavezuju državu u ime koje nastupaju na određeno činjenje ili nečinjenje. Ti organi, prema međunarodnom pravu, jesu šef države, predsjednik vlade i ministar spoljnih poslova. U širem značenju, unutrašnji organi države koji se bave diplomatskim poslovima su znatno širi i obuhvataju, pored navedenih, i ostale organe, poput drugih ministara, zakonodavne vlasti i spektra unutardržavnih aktera, čije djelovanje potpada pod paradiplomatiju. Zbog sve veće aktivnosti, posebno se naglašava diplomatska uloga nacionalnih parlamenata u okviru tzv. *parlamentarne diplomatije*.

5.1.1. ŠEF DRŽAVE

U savremenim političkim sistemima, šef države je nosilac izvršne vlasti. Različiti politički sistemi različito tretiraju ulogu i institucionalnu snagu šefa države. U predsjedničkim sistemima, poput onog u Sjedinjenim Državama, šef države je predsjednik koji se bira na izborima i koji je i formalni i stvarni nosilac izvršnih ovlašćenja. S druge strane, pozicija šefa države – monarha u Velikoj Britaniji pretežno je ceremonijalne prirode. Kao recidiv prošlih vremena, nasljedna je funkcija unutar britanske kraljevske porodice i prije označava nekadašnju snagu Velike Britanije tokom kolonijalnih vremena i jedinstvo naroda Ujedinjenog Kraljevstva i Sjeverne Irske. Između ova dva uređenja su različite varijante odnosa zakonodavne i izvršne vlasti, poput predsjedničko-parlamentarnog uređenja u Francuskoj i drugim zemljama. Šef države, zavisno od ustavnog uređenja države, može biti predsjednik ili monarh različitog naziva ili čak, iako rijetko, kolektivni organ.

Ipak, i pored očite razlike u političkoj moći, uloga šefa države u diplomatskim odnosima je uravnotežena, sa stanovišta protokola i ceremonijala, kao i ovlašćenja. U tom smislu, šef države zastupa državu u međunarodnim odnosima i predstavlja je u zemlji i inostranstvu, formalno postavlja i opoziva šefove diplomatskih misija vani, prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika i izdaje isprave o ratifikaciji međunarodnih ugovora i ostalih dokumenata, koje prethodno ratifikuju odgovarajući unutrašnji organi države. Detaljnije se nadležnosti šefa države u međunarodnim odnosima regulišu pozitivnim zakonodavstvom. Tako je u

slučaju Crne Gore najveći dio diplomatskih djelatnosti šefa države – predsjednika Crne Gore, određen Ustavom Crne Gore i Zakonom o vanjskim poslovima Crne Gore. Ustav iz 2007. godine predviđa da Crnu Goru u zemlji i inostranstvu predstavlja predsjednik Crne Gore, da postavlja i opoziva ambasadore i šefove drugih diplomatskih predstavništava Crne Gore u inostranstvu, na predlog Vlade i uz mišljenje odbora Skupštine nadležnog za međunarodne odnose, da prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika, da dodjeljuje odlikovanja i priznanja Crne Gore. Predsjednik Crne Gore može tražiti od Ministarstva vanjskih poslova mišljenje ili predloge u vezi sa međunarodnim aktivnostima predsjednika.

5.1.2. MINISTARSTVO SPOLJNIH POSLOVA I VLADA

Centralno mjesto diplomatskih aktivnosti svake vlade i državnog sistema je ministarstvo spoljnih poslova u okviru vlade. Ovo ministarstvo je vladin departman zadužen za vođenje spoljne politike države i koordinaciju međunarodne aktivnosti države, uključujući sve suštinske aktivnosti vezane za kontrolu i usmjerenje rada diplomatsko-konzularnih predstavništava u inostranstvu, specijalnih misija, misija akreditovanih pri međunarodnim organizacijama i druge diplomatske aktivnosti stalnog ili ad hoc karaktera. Pored toga, svako ministarstvo je i centar analitike dešavanja u međunarodnoj zajednici. Zbog svega toga, ministarstva spoljnih poslova su diplomatske crne kutije svake države.

Naziv ministarstva je u praksi najvećeg broja savremenih država ustaljen kao ministarstvo, a kao varijacije imena pojavljuju se i *ministarstvo vanjskih/spoljnih/inostranih poslova* i pridružene nadležnosti, kao npr. spoljnih poslova, spoljne trgovine i međunarodnog biznisa (Barbados), spoljnih poslova i afričkih integracija (Benin), spoljnih poslova i iseljenika (Jordan), spoljnih poslova i emigranata (Liban), spoljnih poslova i evropskih integracija (Moldavija) i mnogi drugi. Kao ekvivalenti *ministarstva* pojavljuje se i *departmani spoljnih poslova* (Irska), *državni sekretarijat* (SAD), ili nazivi kao *sekretarijat*, *odjeljenje*, *kancelarija* i drugi. Zajedničko svima su osnovne nadležnosti, ali i minimum identične organizacije.

Sve do XVII vijeka evropske države nijesu imale institucije koje bi bile profesionalizovane za vođenje spoljne politike i međunarodno opštenje. Domen diplomatije bio je rezervisan za vladare, prema pravilu se radilo o visoko personalizovanoj diplomatiji, a u stvaranju i vođenju spoljne politike vladar bi se eventualno konsultovao sa nekoliko ljudi. Tek će se u XVII vijeku, usljed kombinovanih pritiska usložnjavajućih međudržavnih i međunarodnih okolnosti i stvaranja sve šire mreže rezidentnih ambasada, javiti potreba i za institucionalizacijom ministarstava spoljnih poslova. Prvo ministarstvo spoljnih poslova biće osnovano u Francuskoj, 1626. godine, po ideji kardinala Rišeljea. To ministarstvo nije bilo ni nalik današnjim, sačinjavale su ga do kraja XVII vijeka tek dvije do tri kancelarije, ali su one imale *geografski* podijeljene nadležnosti. Vremenom, usljed snažne po-

trebe Francuske za sve zahtjevnijom diplomatijom, javljaju se i arhiva, prevodioci, pravni konsultanti i biro za finansije. Do kraja XVIII vijeka i druge evropske sile i Sjedinjene Države uspostaviće ministarstva spoljnih poslova.

Prema Beridžu, nekoliko je osnovnih zadataka koje svako ministarstvo spoljnih poslova ima u djelokrugu svog rada:

I. Kadriranje i pružanje podrške poslanstvima države u inostranstvu

Zadatak svakog ministarstva je briga o osoblju u diplomatskim i konzularnim predstavništvima u inostranstvu, ali i briga o diplomatama koje su zaposlene u samom ministarstvu. Briga podrazumijeva i planiranje budućeg diplomatskog kadra, te u skladu sa tim i školovanje diplomata na posebnim *diplomatskim akademijama*, koje najveći broj ministarstava ima, ili finansiranje obuke i formalnog školovanja u zemlji i inostranstvu. Funkcija kadriranja je od naročite važnosti jer omogućava nesmetanu *smjenu generacija* u diplomatskom i konzularnom karijernom kadru. Pružanje podrške poslanstvima u inostranstvu obuhvata komunikaciju poslanstava i ministarstva, konačno, i nadzor i kontrolu diplomatsko-konzularnog rada, kao i kadrovskih ili finansijskih pitanja tih poslanstava.

II. Stvaranje, provođenje i koordinacija politika

U stvaranju i provođenju politika, najveću ulogu ima odnos ministarstva sa diplomatskim i konzularnim predstavništvima. Radi lakše koordinacije i davanja uputstava, svako ministarstvo podijeljeno je u odjeljenja, organizovana po geografskom ili funkcionalnom principu. Ukoliko je ministarstvo organizovano po geografskom principu, obično se prati podjela na kontinente, te se javljaju posebna odjeljenja za Evropu, Aziju i druga. Ukoliko govorimo o većim zemljama, finansijski i organizaciono sposobnim za bolju kontrolu i kompleksniju diplomatiju, onda podjela može biti i na osnovu manjih cjelina, poput regiona. Dodatno, zavisno od spoljnopolitičkih prioriteta zemalja, osnivaju se i posebna odjeljenja, kao npr. za evropske poslove ili evropske integracije, ukoliko se radi o zemlji članu, kandidatu za članstvo ili aspirantu za članstvo u Evropskoj uniji. Podjela po funkcionalnim odjeljenjima prisutnija je u slabo razvijenim i siromašnijim zemljama, jer je onda fokus na određenim poljima djelatnosti, poput kontrole naoružanja, droge, trgovine i druga. Nerijetko se dešava i kombinacija podjele odjeljenja po geografskom i dodatnom, funkcionalnom principu.

U domenu stvaranja politika ministarstvo ima važnu analitičku funkciju. Stoga često u organizaciji ministarstva postoji i odjeljenje za analitiku ili analizu, specijalizovano za opšte istraživanje dešavanja i procesa i procjenu važnosti informacija prikupljenih od izaslanika ili službenika ministarstva. Nerijetko postoje i odjeljenja za planiranje politika u kojima se odvija planiranje spoljne politike zemlje.

III. Odnos sa stranim diplomatama kod kuće

Ministarstvo je i krunska institucija u održavanju odnosa sa stranim diplomatskim predstavnicima. Izuzev nelagodnih situacija upućivanja protestnih nota ili pozivanja na konsultacije, odnos sa stranim diplomatama, uglavnom, ima ceremonijalan karakter i protokolarnu važnost. U tu svrhu, ali i zbog ostalih ceremonijalnih događaja, u okviru svakog ministarstva uobičajeno je uspostavljanje posebnog odjeljenja za ceremonijal i protokol.

IV. Izgradnja podrške u svojoj zemlji

U periodu tzv. francuske ili klasične diplomatije, tokom „dugog devetnaestog vijeka“, ministarstva spoljnih poslova važila su za centre socijalnog i političkog ekskluziviteta koja se ne libe da finansijski snažno podržavaju svoje zaposlene i diplomatsko-konzularne predstavnike. Uz jačanje medija, tehnoloških inovacija, ali i faktora *javnog mnjenja* u domaćoj i međunarodnoj politici, savremena ministarstva izuzetno vode računa o imidžu institucije, svojih predstavnika, ali i onom najbitnijem – imidžu (i nacionalnom interesu) zemlje koju predstavljaju u međunarodnom opštenju.

Na čelu svakog ministarstva spoljnih poslova nalazi se ministar. Ministar spoljnih poslova je osoba koja funkcijom dobija ovlašćenja za spoljno zastupanje države i može obavezivati državu svojim izjavama. U nekim zemljama naziv *ministar* se razlikuje; tako u Sjedinjenim Državama tu funkciju obavlja državni sekretar, a u drugim zemljama se, takođe, srijeće naziv sekretar.

Države posebnim zakonima uređuju rad i nadležnosti svojih ministarstava. Tako je u Crnoj Gori Zakonom o vanjskim poslovima, kao krunskim aktom kojim se reguliše i rad diplomatskih predstavništava van zemlje, određen način vršenja vanjskih poslova, nadležnosti i organizacija rada Ministarstva vanjskih poslova, osnivanje i rad diplomatskih i konzularnih predstavništava Crne Gore u inostranstvu, diplomatska i konzularna zvanja i uslovi i način njihovog sticanja, prava i dužnosti diplomata i drugih zaposlenih u Ministarstvu vanjskih poslova i diplomatsko-konzularnim predstavništvima, kao i druga pitanja od značaja za rad diplomatsko-konzularnih predstavništava.

Zakonom o vanjskim poslovima, Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore ima spektar nadležnosti, i to: zaštita interesa države Crne Gore, njenih državljanina i pravnih lica u inostranstvu, predstavljanje Crne Gore u njenim odnosima sa drugim državama, međunarodnim organizacijama i drugim međunarodnim institucijama, kao i sa njihovim predstavništvima u Crnoj Gori, ostvarivanje komunikacije i koordinacija komunikacije drugih organa sa diplomatskim i drugim predstavništvima drugih država i misijama međunarodnih organizacija u Crnoj Gori, diplomatsko-konzularne poslove i druge stručne poslove koji se odnose na ostvarivanje političkih, ekonomskih, kulturno-informativnih i drugih odnosa

sa drugim državama i međunarodnim organizacijama, izdavanje diplomatskih i službenih pasoša i vođenje propisane evidencije o izdatim diplomatskim i službenim pasošima, u skladu sa zakonom kojim se uređuju putne isprave, razvijanje saradnje sa iseljenicima iz Crne Gore i organizacijama iseljenika, analiziranje i procjenjivanje razvoja regionalnih i međunarodnih odnosa i dešavanja, naročito u oblasti vanjske i bezbjednosne politike, analiziranje međunarodnog položaja Crne Gore, njenih bilateralnih odnosa sa drugim državama, informacija inostranih medija koje se odnose na Crnu Goru i aktivnosti u međunarodnim organizacijama, kao i informacija i analiza specijalizovanih institucija i instituta, zaštita i promocija ekonomskih interesa Crne Gore u inostranstvu, koordinacija međunarodne razvojne i humanitarne pomoći, unapređivanje međukulturalnog dijaloga i saradnje u oblasti kulture, obrazovanja i sporta u međunarodnim odnosima. Takođe, istim zakonom se predviđa da Ministarstvo vanjskih poslova predlaže Vladi: vanjsku politiku, priznavanje država i uspostavljanje i prekid diplomatskih i konzularnih odnosa sa drugim državama, učlanjenje i učešće Crne Gore u međunarodnim organizacijama, integracijama i drugim oblicima multilateralne saradnje, postavljenje i opoziv šefova diplomatsko-konzularnih predstavništava. Ministarstvo vanjskih poslova priprema predloge zakona, drugih propisa i opštih akata iz oblasti vanjskih poslova i daje mišljenje o predlozima zakona i drugih propisa u vezi sa ostvarivanjem vanjske politike i međunarodne saradnje, kao i prava i obaveza diplomata, a obavlja i poslove u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaključivanje i izvršavanje međunarodnih ugovora i drugih propisa.

Zakonom o vanjskim poslovima predviđeno je i da Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore učestvuje u poslovima vezanim za akreditaciju zvaničnih predstavnika država i međunarodnih organizacija u Crnoj Gori, učestvuje u organizaciji i realizaciji zvaničnih i drugih međunarodnih posjeta na državnom nivou, uključujući i međunarodne posjete delegacija i poslanika Skupštine, učestvuje u pripremama za učešće crnogorskih predstavnika na međunarodnim pregovorima i sastancima, priprema i daje pravna mišljenja o pitanjima iz međunarodnog prava, u saradnji sa drugim nadležnim organima obavlja poslove razgraničenja Crne Gore sa susjednim državama, priprema i čuva dokumentaciju o državnoj granici u skladu sa zakonom kojim se uređuje granična kontrola, provodi postupak sticanja, održavanja i raspolaganja pokretnom i nepokretnom imovinom u inostranstvu koja je neophodna za rad diplomatsko-konzularnih predstavništava, prikuplja i čuva dokumentaciju o vanjskoj politici Crne Gore, podstiče naučno-istraživački rad i obrazovanje u oblasti vanjske politike i međunarodnih odnosa, u saradnji sa drugim nadležnim organima organizuje, održava i štiti sisteme informatičkih, telekomunikacionih, kurirskih i drugih veza sa diplomatsko-konzularnim predstavništvima i drugim informacionim sistemima, a u saradnji sa drugim nadležnim organima obavlja poslove bezbjednosne i fizičko-tehničke zaštite službenih prostorija Ministarstva i diplomatsko-konzularnih predstavništava i zaposlenih.

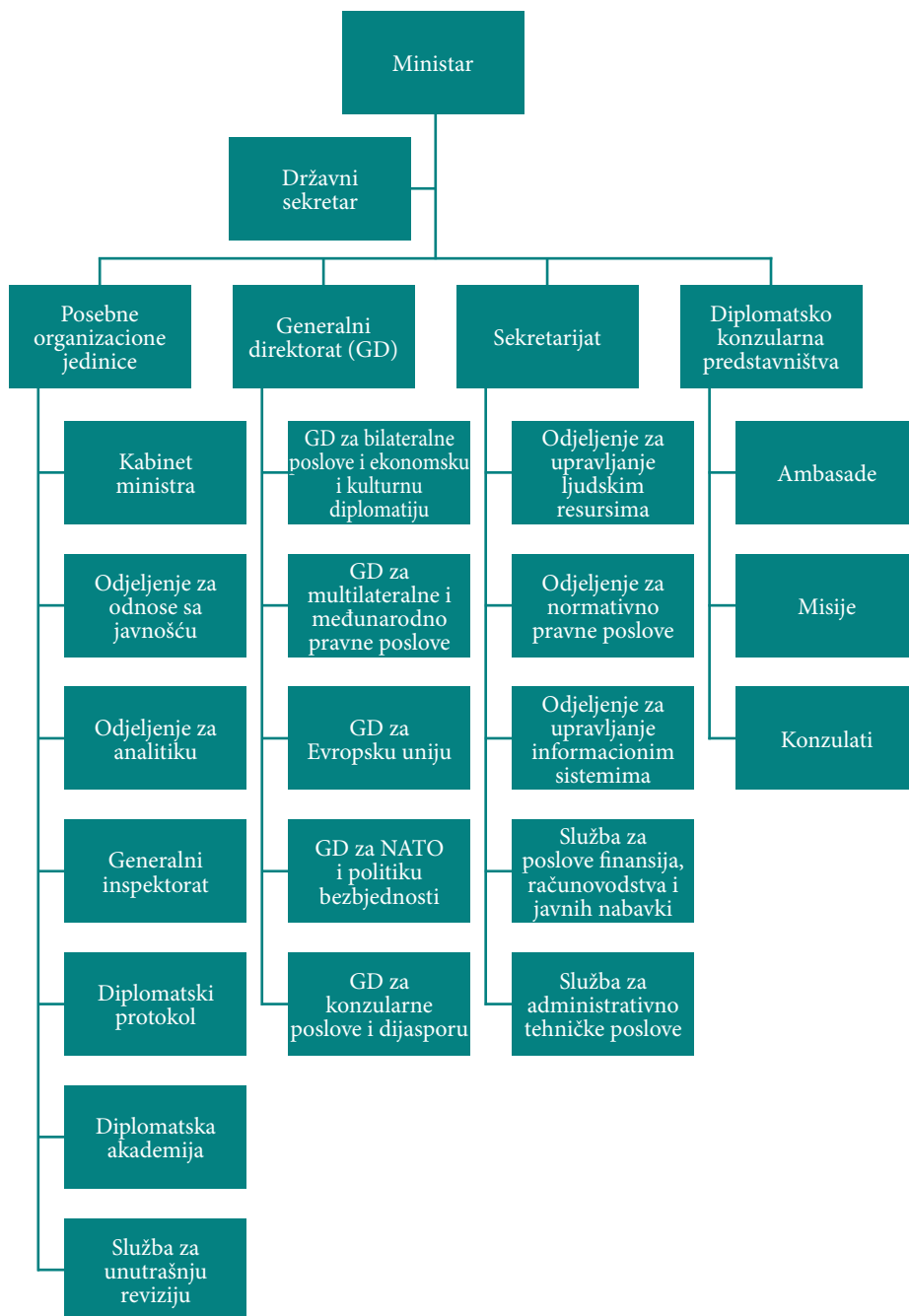
U savremenom dobu, usljed proliferacije vrsta i prirode djelatnosti države, i druga ministarstva mogu učestvovati u diplomatskim aktivnostima države, poput ministarstva odbrane, trgovine, ekonomije, turizma i slično, iako ministarstvo vanjskih poslova ostaje centralni akter službene diplomatije.

5.1.3. PARLAMENT

Parlamentarna diplomatija posve je savremen vid diplomatskog djelovanja. Aktivnost parlamenta u diplomatiji može biti shvaćena u užem i širem smislu. U užem smislu parlament posmatramo sa stanovišta uloge zakonodavnog tijela u diplomatskoj aktivnosti države bez reprezentativne funkcije, a u širem smislu, kroz djelatnosti parlamenta van granica matične države i povezivanje sa drugim parlamentima. Parlamenti nijesu diplomatske ustanove, ali mogu voditi dijaloge sa parlamentima drugih država. Tako savremeni parlamenti mogu učestvovati u bilateralnim i multilateralnim – regionalnim inicijativama saradnje. Dodatno, brojne međunarodne političke organizacije, poput OEBS-a, NATO-a, Savjeta Evrope i mnogih drugih, imaju parlamentarne skupštine na čijim zasjedanjima učestvuju predstavnici parlamenta zemalja članica, kandidata ili posmatrača.

Skupština Crne Gore ima veoma razvijenu parlamentarnu saradnju i diplomatiju u okviru brojnih inicijativa. Skupština je članica Jadransko-jonske inicijative, Konferencije parlamentaraca dunavskog regiona, Konferencije odbora za spoljne poslove Republike Srbije, Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i Crne Gore, Igmanske inicijative, Konferencije parlamentarnih odbora za evropske integracije zemalja obuhvaćenih Procesom stabilizacija i pridruživanju Jugoistočne Evrope, ima stalne delegacije pri Parlamentarnoj skupštini NATO-a, Parlamentarnoj skupštini OEBS-a, Interparlamentarnoj uniji, Centralnoevropskoj inicijativi i drugim inicijativama. Jedan od mehanizama za povezivanje parlamenta je i tzv. mehanizam grupe prijateljstava, koji posebnu pažnju usmjerava na bilateralnu, ali svestranu saradnju dva parlamenta, dvije kulture i dva naroda. Skupština Crne Gore tako ima više grupa prijateljstava sa parlamentima više od dvadeset država: Albanije, Irana, Islanda, Italije, Belgije, Rumunije, Rusije, Turske, Srbije i drugih. Autohtonu inicijativu regionalne parlamentarne saradnje predstavlja Cetinjski parlamentarni forum - inicijativa saradnje parlamenta zemalja jugoistočne Evrope koje su dio evropskih integracija. Cetinjski parlamentarni forum se održava od 2004. godine, a saradnja parlamenta regiona je ojačana sastancima predsjednika i članova pojedinih skupštinskih odbora parlamenta država koje učestvuju.

Organogram Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore prema Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva vanjskih poslova iz 2021. godine

U okviru svakog parlamenta, danas postoji poseban skupštinski odbor koji se bavi međunarodnim odnosima. U Crnoj Gori tu ulogu ima primarno Odbor za međunarodne odnose i iseljenike, a zatim i Odbor za evropske integracije. Odbor za međunarodne odnose i iseljenike ima funkciju mjesta razmatranja svih pitanja o vanjskoj politici i međunarodnim odnosima, u onom obimu u kom skupština ima nadležnosti o njima. Osim toga, Odbor razmatra i predloge zakona iz oblasti vanjske politike, dijaspore i međunarodnih odnosa, kao i zakone o potvrđivanju međunarodnih ugovora. Odbor daje mišljenja o postavljanju i opozivu kandidata za ambasadore Crne Gore u inostranstvu. Politički sistem Crne Gore upravo ovom odboru daje funkciju ostvarivanja kontakata i saradnje sa organizacijama iseljenika iz Crne Gore. S druge strane, Odbor za evropske integracije prati pregovore o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji, nadgleda tok pregovora, daje mišljenja, ocjene i smjernice o pripremljenim pregovaračkim pozicijama, razmatra i ocjenjuje djelovanje pregovaračkog tima i obavlja druge nadležnosti iz spektra nadležnosti koje prepoznaje Poslovnik o radu Skupštine Crne Gore

5.2. MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE

Prve institucionalizovane međunarodne organizacije pojavile su se relativno kasno, tek u drugoj polovini XIX vijeka. Motivi za njihovo nastajanje bili su tehničke, komunikacione, pa tek onda privredne prirode. Političke organizacije osnovane su posljednje. Prve političke međunarodne organizacije, univerzalnog i regionalnog članstva, javljaju se u XX vijeku. Prva takva organizacija bila je Liga naroda, projekat američkog predsjednika Vudroa Wilsona. Liga naroda, osnovana nakon Prvog svjetskog rata, kao projekat nije preživjela Drugi svjetski rat, ali njen politički nasljednik, Ujedinjene nacije, i danas su jedna od najznačajnijih političkih međunarodnih organizacija univerzalnog karaktera i sjedište multilateralne diplomatije na svjetskom nivou.

Međunarodnu organizaciju, za potrebe diplomatske djelatnosti, definišemo kao udruživanje država na osnovu ugovora i organizovane saradnje na različitim poljima ljudske djelatnosti. Međunarodne organizacije su prepoznate, pored država, kao subjekti međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i diplomatske djelatnosti. To što su prepoznate kao subjekti međunarodnog prava, između ostalog, znači i da mogu da stupaju u ugovorne odnose kao jedinstvena ugovorna strana.

Osnovna podjela međunarodnih organizacija je na međudržavne i nevladine međunarodne organizacije, zavisno od toga da li ih čine države ili nevladine i slične nedržavne organizacije.

Broj članica međunarodne organizacije, polje i dinamika djelovanja i proces odlučivanja unutar njih različiti su od organizacije do organizacije, a za diplo-

matsko djelovanje od najvećeg značaja su regionalne i međunarodne organizacije političkog, vojnog, bezbjednosnog i, konačno, ekonomskog karaktera.

Od prvobitne proliferacije međunarodnih organizacija nakon velikih ratova (Prvog, a naročito Drugog svjetskog rata) pa sve do danas, međunarodne organizacije ostaju jedan od najznačajnijih formata diplomatskih foruma država. Diplomacija država unutar međunarodnih organizacija je prema formi multilateralnog karaktera i međunarodne organizacije imaju veliku zaslugu za razvoj multilateralizma, počevši od XIX vijeka do danas. Tokom XIX vijeka formiraju se međunarodne organizacije u vidu međunarodnih riječnih komisija, poput one koja je bila nadležna za administraciju plovidbom rijekom Dunav. Istovremeno, kongresi sazivani tokom postojanja tzv. Evropskog koncerta doprinijeli su diseminaciji ideje multilateralizma. Istinsko vezivanje diplomatije i međunarodnih organizacija uslijediće završetkom Prvog svjetskog rata i formiranjem Lige naroda, odnosno definitivno završetkom Drugog svjetskog rata i formiranjem Ujedinjenih nacija. Njih dvije su istovremeno bile i međunarodne političke organizacije univerzalnog karaktera koje su se bavile i nepolitičkim temama.

Kao diplomatski forumi, međunarodne organizacije imaju nekoliko mogućnosti za diplomatski angažman. U prvom redu, država može zastupati svoje interese u procesu dogovaranja agende sastanka država članica međunarodne organizacije, iznošenjem za nju bitne teme kao agende rasprave. Taj mehanizam je od posebnog značaja za manje države, a u savremenoj diplomatiji, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je adekvatan forum za tu vrstu diplomatskog angažmana. Neposredno nakon Drugog svjetskog rata i osnivanja UN-a, Južna Afrika je iskoristila sjednice Generalne skupštine da afirmiše aparthejd kao kršenje ljudskih prava, dok je Malta 1967. godine afirmisala princip da su otvoreno more i duboko morsko dno djelovi zajedničkog nasljeđa ljudskog roda, što je postao pravni normativ u međunarodnom pravu koji se tiče prava mora. Još jedna mogućnost za diplomatski angažman države u međunarodnim organizacijama je i građenje tzv. koalicija, odnosno traženje partnera ili saveznika unutar organizacije kako bi se, u najboljem slučaju, ostvarila većina glasova za odlučivanje o nekoj temi. U ovom slučaju, države pristupaju i korišćenju bilateralne i multilateralne diplomatije u komunikaciji sa jednom ili više država, ali to obavezno čine u okvirima međunarodne organizacije. Naročito su pitanja od ekonomskog značaja privlačna za građenje koalicija. U toku Hladnog rata, u okviru Konferencije o trgovini i razvoju Ujedinjenih nacija (UNCTAD), 1964. godine oformljena je koalicija G77, koja je okupljala države Latinske Amerike, Azije i Afrike, a koje su bile zemlje u razvoju. Na ovaj način, koalicija G77 bila je snažan glasački blok za donošenje odluka unutar sistema Ujedinjenih nacija.

Uloga međunarodnih organizacija u diplomatiji ima i druge pojavne forme. Osobe koje se nalaze na čelu organizacija mogu biti veoma uticajne – unutar samih organizacija, ali i izvan njih, jer se očekuje da je glas vodećih ljudi međunarodne

organizacije i glas međunarodne organizacije per se, iako to uvijek ne mora biti slučaj. Tako veliki uticaj imaju generalni sekretari Ujedinjenih nacija. Dag Hamaršeld, generalni sekretar Ujedinjenih nacija u periodu 1953-1961. godine, iskoristio je svoj uticaj da ispregovara oslobađanje američkih pilota zarobljenih u Kini nakon Korejskog rata. Uticaj čelnih ljudi međunarodnih organizacija, iako u osnovi zavisi od snage međunarodne organizacije, jednako zavisi i od agilnosti, sposobnosti i pregovaračkog umijeća osobe koja tu funkciju obavlja.

Osim univerzalnih organizacija kao što su Ujedinjene nacije i njene specijalizovane agencije, postoje i brojne regionalne organizacije, poput onih koje okupljaju države određenog geografskog regiona, kao što je Organizacija američkih država ili Organizacija afričkog jedinstva, danas Afrička unija. Za multilateralnu diplomatiju od posebnog su značaja organizacije koje svoj *raison d'être* nalaze u principu kolektivne bezbjednosti. Najpoznatiji je Sjevernoatlantski savez, ali tu su i druge organizacije koje su postojale ili i dalje postoje: Organizacija kolektivne bezbjednosti (ODKB), Organizacija centralnog sporazuma ili Bagdadski pakt, Varšavski pakt ili Šangajska organizacija sa saradnju.

6. DIPLOMATSKI I KONZULARNI ODNOSI

6.1. BILATERALNI DIPLOMATSKI ODNOSI

Bilateralni diplomatski odnosi su osnovni gradivni blok savremenih odnosa među državama. Glavni kanali bilateralne diplomatije su ambasade, odnosno diplomatska predstavništva, koja se obično nalaze u glavnom gradu države. Ambasade u ovom slučaju djeluju kao crna kutija koja prima inpute od ministarstva spoljnih poslova zemlje koju predstavljaju i na taj način akumuliraju interese svoje zemlje, te ih predstavljaju, štite i realizuju u stranoj državi u kojoj se nalaze. Pored ambasada, bilateralna diplomatija u širem smislu obuhvata sve kontakte dvije zemlje na političkom nivou kao što su posjete, pregovori, ali i dinamiku zahlađenja odnosa kada to zahtijevaju uslovi, nerazumijevanje i sukobljavanje o spornim pitanjima. Opseg bilateralnih odnosa dvije zemlje se kreće od odnosa koje karakteriše saradnja i prijateljski ton posjeta, do neprijateljskih odnosa.

Odnose dvije države diktira više faktora – neki od njih su: kulturna i jezička bliskost, odnosi u prošlosti, etnička bliskost, kompatibilnost geopolitičkih ciljeva, ciljevi spoljne politike u domenu regionalnih i međunarodnih integracija, a nerijetko i zajednički neprijatelji. Bilateralne odnose saradnje karakterišu bliske diplomatske veze, saradnja u ekonomiji i javnim poslovima, zajedničko članstvo u savezima ili sistemima bezbjednosne saradnje, što najčešće znači da dvije zemlje dijele i strateške ciljeve. Kao primjeri takvih odnosa navode se japansko-australijski odnosi, tursko-azerbejdžanski, američko-izraelski, rusko-jermenski i mnogi drugi. Na drugom polu bilateralnih odnosa su neprijateljski odnosi dvije zemlje. Takvih primjera je mnogo, a karakteriše ih visok stepen neprijateljstva zasnovan na suprotstavljenim spoljnopoličkim ciljevima, geopolitičkim pozicijama, nerijetko i jasno ispoljenoj etničkoj, vjerskoj, rasnoj ili kulturnoj mržnji i istoriji sukobljavanja. Takvi su danas izraelsko-palestinski odnosi, indijsko-pakistanski, američko-iranski. No, neprijateljski odnosi dvije zemlje ne znače i vječno neprijateljstvo. Tako su Francuska i Njemačka, suparnice u nekoliko regionalnih i oba svjetska rata, u okviru Evropske zajednice za uglj i čelik i kasnije Evropske unije, ali i NATO-a, pronašle model saradnje i unapređenja odnosa.

Proliferacijom država nakon procesa dekolonizacije poslije Drugog svjetskog rata i disolucije socijalističkih sistema početkom devedesetih godina XX vijeka, razvoj diplomatskih odnosa je doživio vrhunac. Pored država, u diplomatskim odnosima danas učestvuju i međunarodne organizacije, čiji značaj

za države konstantno raste. Diplomatski odnosi mogu biti bilateralnog i multilateralnog karaktera, a u okviru bilateralnih diplomatskih odnosa razlikuju se stalne i specijalne misije ad hoc karaktera. Kodifikacija diplomatskog prava, kao važnog dijela međunarodnog javnog prava, bila je stvarna potreba međunarodnih odnosa i njoj se pristupilo relativno rano. Bečkim pravilnikom 1815. godine i sporazumom u Ahenu 1818. godine, prvi put je određen rang diplomatskih predstavnika. Do tada, pravila diplomatskog predstavljanja uređivalo je međunarodno običajno pravo. Sveobuhvatna kodifikacija diplomatskog prava desiće se 1961. godine, kada u okviru djelatnosti Ujedinjenih nacija u Beču bude usvojena Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, koja danas čini osnov diplomatskog prava i uređuje diplomatsko opštenje država. Pun kapacitet za uspostavljanje diplomatskih odnosa imaju nezavisne i međunarodno priznate države, jer samo te države uživaju aktivno i pasivno pravo poslanstva, odnosno pravo da šalju svoje i da primaju diplomatske predstavnike drugih država.

6.1.1. USPOSTAVLJANJE, ODRŽAVANJE I PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA

Ustanova koja predstavlja jednu državu u drugoj najčešće se naziva ambasada, a srijeću se i nazivi poput visokih komisija (u zemljama Komonvelta) ili nekadašnjih poslanstava. Otvaranju ambasade prethodi postignuta obostrana saglasnost vlada dviju država o uspostavljanju diplomatskih odnosa. Forma takvog sporazuma može biti različita i obuhvata kako usmenu saglasnost, tako i zajedničko saopštenje, međunarodni ugovor ili razmjenu nota. Istorija međudržavnih odnosa poznaje primjere svake od navedenih formi saglasnosti o uspostavljanju diplomatskih odnosa. Tako se Crna Gora obavezala na uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Osmanskim carstvom Berlinskim ugovorom 1878. godine, kojim je Crna Gora međunarodno priznata kao nezavisna država. Zajedničkim saopštenjem 1978. godine, Sjedinjene Američke Države i Narodna Republika Kina su usaglasile uspostavljanje diplomatskih odnosa.

Nakon obostrane saglasnosti, diplomatsko predstavništvo se otvara u glavnom gradu, tj. gradu u kome je sjedište vlade strane države. Zvaničnom slanju diplomatske misije prethodi postupak imenovanja šefa diplomatske misije. Priprijetna je praksa da ministarstvo spoljnih poslova predlaže vladi kandidate za šefove diplomatskih misija, a vlada u konačnom utvrđuje kandidata za šefa misije. Nakon predloga vlade države imenovanja, od države prijema se traži *agreman* odnosno saglasnost da prihvata da primi predloženo lice za šefa diplomatske misije države imenovanja. *Agreman* je uslov za dolazak šefa diplomatske misije u državu prijema. Država prijema može odbiti da izda *agreman* za predloženog šefa diplomatske misije i nema obavezu da saopšti razloge odbijanja. Na *agreman* se često čeka i do nekoliko mjeseci. U konačnom, *agreman* daje šef države prijema diplomatske misije.

Šef diplomatske misije svoj identitet u državi prijema potvrđuje posebnim dokumentom, akreditivnim pismom, kojim se potvrđuje i njegovo imenovanje od države imenovanja. Šef diplomatske misije, obično, u zemlju prijema odlazi sa porodicom, diplomatskim osobljem i/ili privatnom poslugom, osim ukoliko osoblje ili posluga već nije u ambasadi u državi prijema. Listu diplomatskog i drugog osoblja ministarstvo spoljnih poslova države imenovanja notifikacijom utvrđuje i obavještava državu prijema. Šef misije može biti akreditovan i kod više država istovremeno.

Prijem šefa diplomatske misije zemlje imenovanja obično se obavlja kod šefa države prijema u formi svečane audijencije, kada se i predaju akreditivna pisma.

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima prepoznaje tri klase šefova diplomatske misije, i to:

- Ambasadore ili nuncije akreditovane kod šefova država;
- Poslanike, ministre ili internuncije akreditovane kod šefova država;
- Otppravnike poslova akreditovane kod ministarstva spoljnih poslova.

Nuncij ili apostolski nuncij je stalni diplomatski predstavnik Svete stolice pri nekoj zemlji, a internuncij izvanredni izaslanik Svete stolice u rangju poslanika.

Između klasa šefova diplomatskih misija, izuzev prvenstva i etikecije, ne pravi se razlika. Ipak, imenovanje otpravnika poslova kao šefa diplomatske misije često je simbolički potez države imenovanja ukoliko su odnosi dvije zemlje pogoršani. Danom i časom predaje akreditivnih pisama šefu diplomatske misije počinje diplomatski angažman, a prezeans, odnosno red prvenstva šefova diplomatskih misija svih država imenovanja u jednoj državi prijema, određuje se prema klasi šefova diplomatskih predstavnika, a unutar svake klase danom i časom preuzimanja funkcije u državi prijema.

Važan institut diplomatskih odnosa je i diplomatski kor. Svi šefovi diplomatskih misija akreditovani u jednoj državi sačinjavaju diplomatski kor. Diplomatski kor ima svoje aktivnosti na razvijanju veza među njegovim članovima, a nekad nastupa i kao cjelina, ukoliko ima potrebe da reaguje na neka dešavanja u državi prijema, a da ta reakcija ne predstavlja miješanje u unutrašnje poslove države prijema. Na čelu diplomatskog kora nalazi se doajen i on je prema pravilu prvi po prezeansu od svih diplomatskih predstavnika. Izuzetak su najčešće katoličke zemlje u kojima je doajen kora uvijek papski nuncije, tj. predstavnik Svete stolice.

Ukoliko je šef diplomatske misije spriječen da obavlja svoje funkcije, ili je njegovo mjesto upražnjeno iz bilo kog razloga, njegove poslove preuzima privremeni šef misije, otpravnik poslova *ad interim*. Ime otpravnika poslova *ad interim* saopštava ministarstvo spoljnih poslova države imenovanja ili šef diplomatske misije.

Do poremećaja u diplomatskim odnosima može doći naglo ili postepeno. Nagli slučajevi pogoršanja diplomatskih odnosa se obično javljaju nakon radikalnih i revolucionarnih promjena u nekoj od država – prijema ili imenovanja diplomatske misije, ili usljed iznenadnih ratnih odnosa dvije zemlje. Prilikom prestanka diplomatskih odnosa dvije zemlje dolazi i do kraja diplomatske misije u državi prijema. Međutim, moguće je da dođe do zatvaranja diplomatske misije a da diplomatski odnosi ne budu prije toga prekinuti. To se dešava prilikom zahlađivanja odnosa dvije države, nedostatka finansijskih sredstava i drugih razloga. Kad je riječ o prestanku funkcije šefa ili članova diplomatske misije, razloga može biti više. Prije svega, zbog bolesti ili smrti može doći do kraja angažovanja diplomatskog službenika. Država prijema, takođe, može u bilo koje vrijeme proglasiti službenika države imenovanja personom non grata, ne navodeći razloge proglašenja.

No, ukoliko se radi o postepenom pogoršanju odnosa, obično se pribjegava povlačenju ambasadora na konsultacije, koje se najčešće vode u ministarstvu spoljnih poslova države imenovanja, što znači da se ambasador vraća u svoju zemlju. Konsultacijama prethode pogoršani politički odnosi dvije zemlje, te povratku u zemlju imenovanja prethodi uručivanje protestne verbalne note ili demarša, koje povučeni ambasador uručuje ministarstvu spoljnih poslova države prijema. Od tog trenutka, otpavnik poslova ad interim preuzima poslove šefa diplomatske misije. Istovremeno, moguće je i da ministarstvo spoljnih poslova države prijema pozove stranog ambasadora na razgovor u prostorije ministarstva kako bi se dijalogom pokušali izgladiti narušeni odnosi, do kojih dolazi ili ličnim djelovanjem ambasadora ili djelovanjem države imenovanja.

Još jedan od poteza koji ukazuju na pogoršanje diplomatskih odnosa, ali ne i njihov prekid, jeste snižavanje nivoa diplomatskog predstavljanja na neki od nižih rangova, što je signal da su diplomatski odnosi dvije zemlje na minimumu.

Domaćim zakonodavstvom države bliže određuju procedure pri djelovanju u situacijama otvaranja, rada i zatvaranja diplomatskih predstavništava. Zakonom o vanjskim poslovima Crne Gore predviđeno je da odluku o otvaranju, zatvaranju ili privremenom zatvaranju diplomatskih predstavništava, na predlog Ministarstva, donosi Vlada Crne Gore.

Poseban institut diplomatskih odnosa je diplomatski azil. Diplomatski azil je institut pomaganja licima koja iz različitih razloga, najčešće političkih ili bezbjednosnih, bježe od organa vlasti države prijema ili trećih država, i to na način što se fizički nađu na teritoriji ambasade ili dvorišta ambasade države imenovanja. Usljed principa *eksteritorijalnosti* ambasade, zakoni države prijema ili drugih država ne mogu važiti na toj teritoriji. Diplomatski azil je prepoznat kao pravni institut u zemljama Latinske Amerike.

6.1.2. DIPLOMATSKE FUNKCIJE I DIPLOMATSKE PRIVILEGIJE I IMUNITETI

Funkcije diplomatske misije se nerijetko poistovjećuju sa funkcijama diplomatije uopšte. Prema Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima, funkcije diplomatske misije obuhvataju:

1. Predstavljanje države koja akredituje diplomatsku misiju kod države kod koje se misija akredituje;
2. Zaštitu interesa države i građana koja akredituje misiju u državi kod koje se misija akredituje, u mjeri u kojoj to dopuštaju Bečka konvencija o diplomatskim odnosima i međunarodno pravo;
3. Pregovaranje vlada država koja akredituje i kod koje se diplomatska misija akredituje;
4. Obavještavanje, svim dozvoljenim sredstvima, o uslovima i razvoju događaja u državi kod koje se akredituje i podnošenje izvještaja o tome vladi države koja akredituje diplomatsku misiju;
5. Unapređivanje odnosa i razvijanje privredne, kulturne i naučne saradnje dvije države.

Svaka država domaćim zakonodavstvom bliže određuje funkcije svojih diplomatskih predstavništava, naglašavajući polja od posebnog značaja za rad diplomatskih predstavnika. Zakonom o vanjskim poslovima Crne Gore navode se sljedeće funkcije diplomatskih predstavništava Crne Gore u inostranstvu:

- Zaštita interesa Crne Gore, njenih državljana i pravnih lica u zemlji prijema;
- Predstavljanje i zastupanje interesa Crne Gore u državi prijema ili međunarodnoj organizaciji pri kojoj se Crna Gora predstavlja;
- Podsticanje i razvoj bilateralnih odnosa, političke, ekonomske, naučno-kulturne i ukupne saradnje Crne Gore i države prijema;
- Izvještavanje Ministarstva vanjskih poslova o unutrašnjim događanjima i vanjsko-političkom položaju države prijema, kao i o aktivnostima države prijema, odnosno međunarodne organizacije pri kojoj se Crna Gora predstavlja;
- Obavještavanje organa, institucija i javnosti države prijema, odnosno međunarodne organizacije o razvoju i aktivnostima Crne Gore;
- Učestvovanje u pregovorima, pripremama za zaključivanje međunarodnih ugovora, kao i u radu međunarodnih konferencija;
- Razvijanje saradnje sa iseljenicima iz Crne Gore na području države prijema i država koje nerezidentno pokriva, rad na očuvanju državnog identiteta i pripadnosti Crnoj Gori kod iseljenika i očuvanje njihovog nacionalnog i kulturnog identiteta;
- Obavljanje i drugih poslova utvrđenih zakonom, drugim propisima, kao i instrukcijama Ministarstva.

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima predviđa privilegije i imunitete koje uživa diplomatsko osoblje, kao i poseban režim zaštite za misiju diplomatskog predstavništva.

Misija diplomatskog predstavništva uživa poseban režim zaštite, kako bi se osigurao nesmetani rad diplomatske misije i ograničila država prijema bilo kakvog uticaja na diplomatsku misiju. Prostorije diplomatske misije u zemlji prijema su nepovredive. Pritom se pod prostorijama podrazumijevaju kako zgrada ili djelovi zgrade gdje je smještena misija, tako i svi oni objekti koji pripadaju sjedištu misije, poput pomoćnih objekata, dvorišta ili vrta, parkinga i sličnog eksterijera. Zbog principa eksteritorijalnosti sjedišta diplomatske misije, vlasti države prijema su ograničene od ulaska u sjedište diplomatske misije, osim ako im to izričito ne dopusti šef diplomatske misije. Čak ni prilikom požara ili vremenskih nepogoda koje ugrožavaju rad misije, službenici države prijema ne smiju ući u prostorije diplomatske misije bez odobrenja šefa misije. Pored ove obaveze, država prijema ima i obavezu čuvanja sjedišta diplomatske misije od nasilnog ulaska, napada ili provale treće strane, naoružanih grupa i svih ostalih lica. Pored prostorija, nepovrediv je i *arhiv* dokumenata diplomatske misije, koji se smatra posebno osjetljivim dijelom rada diplomatske misije. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima predviđa i obavezu države prijema da obezbijedi nesmetan rad i komunikaciju diplomatske misije u svojoj zemlji.

Opšteuzevši, država prijema obezbjeđuje slobodu kretanja i putovanja na svojoj teritoriji svim članovima diplomatske misije, ali ova sloboda može biti ograničena ukoliko razlozi nacionalne bezbjednosti države prijema to nalažu, ili je riječ o zonama u režimu posebne bezbjednosti, kakve su vojne baze i slično.

U vrijeme kad je Konvencija o diplomatskim odnosima nastajala, komunikacija diplomatskog predstavništva i države imenovanja vođena je uglavnom poštanskim putem. Stoga je poseban dio Konvencije posvećen zaštiti *diplomatske prepiske*, koja ne smije biti zadržavana niti otvarana.

Diplomatski predstavnici uživaju najveći stepen zaštite i privilegija od sveg osoblja. Oni su tako u posebnom režimu imuniteta od krivičnog sudstva, što znači da država prijema nema krivičnu jurisdikciju nad njima. Pored krivičnog, diplomatski predstavnik uživa i imunitet od građanskog i upravnog sudstva. Jedini mehanizam uticaja jeste proglašenje za personu non gratu, o čemu je bilo riječi. Diplomatski predstavnici uživaju i poreske i carinske povlastice. Osim diplomatskih predstavnika, i porodica diplomatskog predstavnika, kao i privatno osoblje i poslugu, uživaju određen nivo privilegija i imuniteta. Članovi porodice diplomatskog predstavnika uživaju sve privilegije i imunitete kao i sam diplomatski predstavnik.

Kad je riječ o unutrašnjoj organizaciji diplomatskih predstavništava, s obzirom na zajedničke funkcije koje sva predstavništva imaju prema Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima, predstavništva imaju veoma sličnu organizaciju.

Tako, uglavnom, sva diplomatska predstavništva imaju politički sektor, ekonomski sektor, štampu, kulturu i informisanje, konzularnu službu, nekada i vojnog izaslanika – atašea i administrativno-tehničku službu.

Na čelu diplomatske misije nalazi se šef misije. Šef misije je koordinator rada predstavništva i odgovoran je za cjelokupan rad misije. Pored toga, on mora da obezbijedi prostor za aktivnost svih svojih saradnika. Šef misije ocjenjuje i rad svojih saradnika, broj posjeta, kontakte, napisane izvještaje i ukupni rad misije. Tako sačinjen izvještaj, sa ocjenama rada šalje se u ministarstvo vanjskih poslova.

6.1.3. VRSTE DIPLOMATSKE KORESPONDENCIJE

Redovan vid diplomatskog djelovanja je i korespondencija diplomatskih predstavništava sa organima države imenovanja ili prijema. U procesu korespondencije prenose se informacije, misli, emocije i drugi sadržaji od značaja za rad diplomatskog predstavništva u sklopu diplomatskih odnosa dvije zemlje. Diplomatska korespondencija može biti internog ili eksternog karaktera, zavisno od toga kome je upućena. U interne forme korespondencije ubrajamo depeše, zabilješke o razgovoru, informacije i ostale. Među eksternim formama komunikacije su note, memorandumi, ed memoari, non pejperi, bijele knjige...

Najčešće interne forme komunikacije

1. Depeše

Sa organima države imenovanja – konkretno ministarstvom spoljnih poslova, diplomatsko predstavništvo komunicira putem depeša ili telegrama. Depeša je vid pisane komunikacije i sadrži informacije o zemlji prijema, koje prema odredbama Bečke konvencije o diplomatskim odnosima moraju biti pribavljene zakonitim putem. Te informacije se odnose na spoljnopolitičku i unutrašnjopolitičku situaciju u zemlji prijema, politička, ekonomska, kulturna i druga pitanja. Depeše sadrže i kvalifikacije, ocjene i razmišljanja članova diplomatske misije o nekom događaju ili pojavi u zemlji prijema. Ocjene i razmišljanja se navode obično na kraju, nakon što se izloži situacija, problem ili fenomen u zemlji prijema. Depešu prema pravilu potpisuje šef misije. Elementi koje svaka depeša mora da ima su:

- Naziv i mjesto diplomatske misije koja šalje depešu;
- Datum slanja depeše;
- Naziv ministarstva kom se depeša upućuje;
- Predmet i izvor ili češće izvore depeše;
- Vidljivu oznaku o tome da li se traži odgovor na depešu ili je jednosmjerna komunikacija;
- Kratki sadržaj depeše ili sažetak;

- Detaljni sadržaj depeše;
- Zaključci, komentari, razmišljanje ili preporuke diplomatskog funkcionera koji sastavlja depešu.

Ovakva struktura depeše je uobičajena, ali ne i konačna, naročito zbog razvoja elektronske pošte. Pored depeša koje ambasada šalje ministarstvu spoljnih poslova države imenovanja, i samo ministarstvo može slati depeše ili telegrame ambasadama svoje zemlje u inostranstvu. Takve depeše mogu biti cirkularnog karaktera, odnosno upućene svim ambasadama, ili individualne i namijenjene samo jednoj ambasadi. One sadrže preporuke ili obavještenja ministarstva koje ambasade moraju primijeniti ili prihvatiti, i u skladu sa njima djelovati u zemlji prijema. Posljednje nazivamo *instrukcijama*.

2. Zabilješke o razgovoru

Kao što naziv upućuje, zabilješke o razgovoru su kratke informacije, podsjetnici i smjernice koje su zabilježene na nekom razgovoru, posjeti, susretu, konferenciji, samitu, događaju i sličnom diplomatskom sastanku. Zabilješke vode najčešće diplomate nižeg ranga u okviru diplomatskog predstavništva ili ministarstva spoljnih poslova, ukoliko razgovor vodi neki diplomatski predstavnik iz ministarstva. Zabilješke se potpisuju. Pisanje zabilješki ujedno je i vid obuke nižerangiranih diplomata.

3. Informacije

Informacije su poseban vid diplomatske korespondencije i prema pravilu su povjerljivog karaktera. Informacije su čest vid komunikacije unutar ministarstva spoljnih poslova, unutar diplomatskog predstavništva ili dvosmjerno između ministarstva i diplomatskog predstavništva. Informacije su informativnog karaktera – ne sadrže preporuke za djelovanje, odlikuje ih preciznost i navođenje izvora informacije i od velikog su značaja za pravovremeno, koncizno i tačno informisanje strane koja se informiše.

Eksterne forme komunikacije

Pod eksternim formama komunikacije podrazumijevamo svaki vid diplomatskog opštenja dvije ili više diplomatskih adresa, poput ministarstva spoljnih poslova ili diplomatskih predstavništava.

1. Nota

Note su vrsta formalne i službene komunikacije, najčešće između diplomatskih predstavništava u državi prijema i ministarstva spoljnih poslova države prijema, a koriste se i u formalnoj komunikaciji dva ministarstva spoljnih

poslova, odnosno vlada dvije države. Prema svom karakteru, note mogu biti različite zavisno od toga u koju svrhu se koriste. Notama se, stoga, mogu tražiti ili dati informacije o nekom političkom stavu, predložiti sporazumi, reagovanja, akcije i drugi vidovi državnog i međudržavnog opštenja, ali se notama u konačnom mogu davati upozorenja na ponašanje druge države, ukoliko ga država koja upućuje notu smatra neprijateljskim ili štetnim po nju ili uopšte odnose dvije države. Note se dijele na *potpisane*, *nepotpisane*, *cirkularne*, *kolektivne* i druge.

Potpisane note (službeno pismo, lična nota, nota u prvom licu) su vid direktne komunikacije ministarstva spoljnih poslova, predstavnika diplomatsko-konzularnog predstavništva ili nekog drugog diplomatskog predstavnika sa drugim diplomatskim predstavnikom ili institucijom. Osnovna karakteristika potpisanih nota jeste da se zna pošiljalac, pošto se potpisuje, što nije slučaj sa drugim notama.

Nepotpisane note (češći naziv: verbalne note, note verbale) su najprisutnije u diplomatskoj korespondenciji. One predstavljaju službeno *saopštenje* između ministarstva spoljnih poslova države prijema i diplomatskog predstavništva države odašiljanja, kao i između diplomatskih predstavništava u jednoj državi. Note imaju pravno obavezujuću snagu. Verbalne note se pišu u *trećem licu jednine*, a ustaljena forma note sadrži unaprijed odštampano zaglavlje, obično sa grbom, kao i naznaku broja note. Obavezni su nazivi ustanove koja odašilje notu i institucije kojoj je upućena. Stil izražavanja je strogo diplomatski i profesionalan. Mjesto i datum odašiljanja su, takođe, obavezni elementi verbalne note.

Cirkularne note su note koje se šalju većem broju adresata. Najčešća upotreba cirkularnih nota jeste u *cirkularnom* obavještanju ministarstva spoljnih poslova države prijema diplomatskih predstavništava o značajnoj stvari koja se odnosi na dešavanja unutar države, ili se može raditi o temi protokolarne prirode. Kolektivne note su službena izvještanja ili slanje poruka nekoliko diplomatskih predstavništava država odašiljanja koje se upućuju državi prijema. Najčešće se radi o zajedničkom stavu prema određenom problemu ili pitanju, a česta tema kolektivnih nota su pozivi na poštovanje ljudskih prava ili smirivanja tenzija, ukoliko su to okolnosti u zemlji prijema.

2. Memorandum

Memorandum je sredstvo diplomatskog opštenja u međunarodnim odnosima, čest je u konferencijskoj diplomatiji kao vid isticanja zahtjeva zainteresovanih država prema međunarodnoj zajednici ili učesnicama konferencije. Memorandum sadrži izlaganje činjenica, okolnosti, stavova ili zahtjeva koji su upućeni trećoj strani. Memorandum se ne potpisuje, već se najčešće navodi vlada države koja upućuje memorandum adresatima.

3. Podsjetnik (*pro-memoria, Aide-memoire*)

Diplomatski podsjetnik pismeni je akt u kom je sažeto predstavljen pret hodno obavljen razgovor. Suština podsjetnika je memorisanje izrečenog kako se ne bi u odgovoru ili retrospektivi određen dio razgovora pogrešno protumačio ili izostavio. Ovo je veoma neformalan vid komunikacije i ne potpisuje se. Podsjet-nike obično prave nižerangirane diplomate koje učestvuju na sastanku ili prisu-stvuju razgovoru koji je potrebno naročito ispratiti.

4. *Non peyper*

Non peyper je engleska kovanica koja se kod nas najčešće ne prevodi ili se prevodi kao nepostojeći dokument. Non peyper je neformalni javni dokument o nekom problemu ili pitanju, pri čemu se najčešće navode i moguća rješenja tog problema, nacrt ili skica budućeg dogovora, ili stavovi nekoga od autora non peypera. Tema non peypera je najčešće kontroverzno pitanje o kojem autor non peypera nema formulisan službeni stav, ili ima, ali ga još ne želi implicirati. Svrha non peypera je testiranje reakcije druge strane ili strana kojih se on tiče posredno ili neposredno. Non peyper se ne potpisuje, niti ima formalnu, unaprijed datu formu pisanja, te stoga ne predstavlja formalni vid komunikacije. Non peyperi se prave u tajnom dijelu pregovora, susretima na vrhu, samitima i marginama samita i sličnim događajima. Non peyperi su ostali kao recidiv tajne, ekskluzivističke di-plomatije i često ih prati tajnovitost. Pored toga, non peyperi mogu biti korišćeni i kao *probni balon*, kada se neko rješenje želi predstaviti javnosti da bi se vidjela njena reakcija, ali bez preuzimanja lične ili institucionalne odgovornosti ukoliko reakcija bude negativna.

6.2. KONZULARNI ODNOSI

Konzularni odnosi su povećanjem broja nezavisnih država u svijetu i teh-nološko-infrastrukturnim napretkom postali značajan činilac međunarodnih od-nosa. Konzularni odnosi obuhvataju posebnu vrstu odnosa između država, koji se uspostavljaju konzularnim sporazumom na osnovu zajedničke saglasnosti dr-žava o otvaranju konzulata ili konzularne agencije. Konzularnim sporazumom se, pored toga, dozvoljava svakoj od ugovornih strana – država da otvori konz-ularno predstavništvo na teritoriji druge ugovorne strane. Potreba za uspostavl-ljanjem konzularnih odnosa javila se iz potrebe država da *zaštite interese sopstve-nih građana na teritoriji drugih država*, kao i da se, osim diplomatskim putem, i konzularnim odnosima unapređuje saradnja država u svim sferama, a naročito u ekonomskoj sferi.

Preteče konzula i konzularnih odnosa nalazimo još u antičkoj Grčkoj, kod tadašnjih prostata ili magistrata. Razvoj trgovačke djelatnosti u srednjem vijeku

doveo je do nastanka brojnih trgovačkih kolonija sredozemnih država na Bliskom istoku, pa se javila potreba rješavanja sporova među tamošnjim putnicima i strancima. Uloga pomiritelja i svojevrsnog predstavnika kolonija pripala je konzulima koje je svaka kolonija birala za svoje građane. Tako odabrani konzuli imali su veliki ugled, ali i važnu funkciju u unapređenju ekonomskih odnosa trgovačkih kolonija i drugih zemalja. Konzularni odnosi doživjeće dalji razvoj tokom rješavanja pitanja odnosa evropskih država sa nehrišćanskim državama na Bliskom i Dalekom istoku, koje su bile važni trgovački centri za evropske zemlje i Sjedinjene Države. Iz tog pitanja razviće se institut kapitulacija, kojima su nazivani sporazumi evropskih zemalja sa nehrišćanskim državama Bliskog i Dalekog istoka na osnovu kojih se na građane evropskih zemalja nijesu primjenjivali zakoni tih država. Građani evropskih zemalja, koji bi se našli na teritoriji nehrišćanskih zemalja, odgovarali bi sopstvenom konzulu, a ne vlastima u tim državama.

Razvojem ustanove konzulata i intenziviranjem konzularnih odnosa sredinom XX vijeka, javila se potreba za pravnom kodifikacijom konzularnog prava. Na Konferenciji Ujedinjenih nacija o konzularnim odnosima i imunitetima, održanoj u Beču od 4. do 24. aprila 1963. godine, usvojena je Bečka konvencija o konzularnim odnosima. To je i danas najobuhvatnija kodifikacija konzularnog prava, a njeno poštovanje osnov je za uređeno i uredno funkcionisanje konzularnih odnosa.

6.2.1. USPOSTAVLJANJE, ODRŽAVANJE I PREKID KONZULARNIH ODNOSA

Prema Bečkoj konvenciji o konzularnim odnosima, konzularni odnosi se uspostavljaju na osnovu *obostrane saglasnosti zainteresovanih država*. Saglasnost države ne moraju dati u unaprijed određenoj formi, već ona može biti iskazana u bilo kojoj formi. Važno je napomenuti i da uspostavljanje diplomatskih odnosa, ukoliko drugačije nije određeno, za sobom po automatizmu povlači i pristanak na uspostavljanje konzularnih odnosa dvije države. Uspostavljanje konzularnih odnosa vrši se otvaranjem konzulata. Sjedište konzulata, rang konzulata i konzularno područje (geografska oblast države prijema za koju je nadležan konzulat) određuje država imenovanja, a njen odabir navedenog podliježe *odobrenju* države prijema. S obzirom na to da se unaprijed određuje konzularno područje, to znači da država imenovanja može imati nekoliko konzulata u državi prijema i obrnuto. Ipak, konzulat se ne može otvoriti u glavnom gradu države prijema *gdje već postoji ambasada*, već u nekom drugom gradu ili području. Ovo stoga što u ambasadi države imenovanja već postoji konzularno odjeljenje koje obavlja konzularne funkcije.

Procedura za imenovanje šefa konzulata u državi prijema podrazumijeva proceduru sličnu onoj za postavljanje diplomatskih predstavnika, uz neke poseb-

nosti. Država imenovanja za imenovane šefove konzulata izdaje *patentno pismo* kojim se potvrđuje imenovanje šefa konzulata. Patentno pismo, osim izričitog odobrenja države imenovanja šefu konzulata, sadrži i ime i prezime imenovane osobe, njegovu konzularnu kategoriju i klasu i, konačno, konzularno područje.

Na čelu konzulata nalaze se šefovi konzulata. Bečka konvencija o konzularnim odnosima predviđa četiri klase konzularnih funkcionera, i to: generalni konzul, konzul, vicekonzul i konzularni agent, pri čemu svaka klasa određuje i rang koji konzulat ima. Sljedstveno tome, postoje generalni konzulati, konzulati, vicekonzulati i konzularne agencije. Od četiri klase konzularnih funkcionera, jedino konzularne agente ne nazivamo šefovima konzulata, dok ostale tri klase tako klasifikujemo.

Osim pitanja prestiža, razlike između pojedinih šefova konzulata odnose se na procedure za njihovo imenovanje. Tako generalnog konzula postavlja šef države ili vlada, konzula šef države ili ministar spoljnih poslova, vicekonzula ministar spoljnih poslova, a konzularnog agenta, pak, generalni konzul. Što je niža klasa šefa konzulata, to je i njegovo konzularno područje manjeg opsega.

Na patentno pismo država prijemla odgovara *egzekvaturom* – to je formalni dokument kojim država prijemla odobrava imenovanoj osobi vršenje konzularnih funkcija, u skladu sa predloženim elementima u patentnom pismu. Kad je riječ o osobi koja u ime države prijemla potpisuje egzekvaturu, uobičajeno je da se vodi računa o reciprocitetu funkcije osobe koja potpisuje patentno pismo i osobe koja potpisuje egzekvaturu. Država prijemla zadržava pravo da odbije izdavanje egzekvature, često u formi dugog nepostojanja odgovora, bez navođenja razloga za taj čin državi imenovanja šefa konzulata.

Konzularne poslove može obavljati i diplomatska misija koja, kako je već rečeno, ima i konzularnu službu unutar svoje organizacije u državi prijemla. S druge strane, diplomatske funkcije može obavljati konzularna služba u državi prijemla. Prema Bečkoj konvenciji o konzularnim odnosima, državu imenovanja u državi prijemla može predstavljati konzularna služba, ali je za to potrebno da se ispune dva uslova: potrebno je da država imenovanja u državi prijemla nema diplomatsku misiju i da država prijemla da saglasnost da konzularno predstavništvo države imenovanja može obavljati i poslove diplomatskog predstavljanja.

Kao i u slučaju diplomatskih odnosa, i u konzularnim odnosima postoji prihvaćena ustanova konzularnog kora. Pod konzularnim korom podrazumijevamo konzularne funkcionere (ne samo šefove konzularnih misija) u jednom gradu.

Konzularni funkcioneri u komunikaciji u oblasti svog rada vrše opštenje sa organima države imenovanja, organima i lokalnim vlastima države prijemla, kao i građanima države imenovanja koji se obrate konzulatu svoje zemlje u državi prijemla. Nacionalnim zakonodavstvom države imenovanja precizira se i način

komunikacije konzulata države imenovanja u državi prijema. Tako je Zakonom o vanjskim poslovima Crne Gore definisano da konzularno predstavništvo Crne Gore održava odnose sa državnim organima države prijema, prema pravilu, preko ambasade Crne Gore u toj državi, a kad to izričito dopuštaju međunarodni ugovori ili zakoni i praksa države prijema, odnosi sa državnim organima države prijema mogu se ostvarivati i neposredno, pri čemu ta komunikacija mora biti, prvenstveno, u skladu sa Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima. Istovremeno, da bi konzularno predstavništvo preuzelo određene funkcije diplomatskog predstavništva i u tom svojstvu komuniciralo sa državom prijema, potrebno je posebno ovlaštenje Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore. Uobičajena je praksa da u okviru svakog ministarstva spoljnih poslova postoji i poseban dio ministarstva koji je zadužen za praćenje rada i komunikaciju sa konzularnim predstavništvima svoje države.

U radu konzularnog predstavništva može se desiti da šef konzulata bude spriječen da obavlja tu funkciju i tada šef konzulata ili, ukoliko je on spriječen, ministar spoljnih poslova države imenuje žerana koji obavlja privremeno poslove šefa konzularnog predstavništva.

Prestanak funkcije članu konzulata dešava se zbog unaprijed predviđenih razloga prema Bečkoj konvenciji o konzularnim odnosima i to:

- Saopštenjem države imenovanja državi prijema da su prestale funkcije člana konzulata;
- Povlačenjem egzekvature države prijema;
- Saopštenjem države prijema državi imenovanja da je prestala da smatra člana konzulata članom konzularnog osoblja.

Država prijema zadržava pravo da bilo kada obavijesti državu imenovanja konzularnog funkcionera da je bilo ko od funkcionera *persona non grata*, ili da neki drugi član konzularnog osoblja nije prihvatljiv. Država imenovanja tada opoziva člana konzulata.

Često se dešavalo i da se dvije države koje imaju konzularne odnose nađu u neredovnom, ratnom stanju, ili da se proglašeno ratno stanje na teritoriji jedne od država prijema. U tom slučaju, država prijema ima obavezu da osigura vrijeme i olakšice konzularnim funkcionerima i članovima njihovih porodica za pripremu odlaska i odlazak sa teritorije države prijema *u što kraćem roku*. Ova obaveza se odnosi i na njihovu imovinu.

Iako uspostavljanje diplomatskih odnosa, uglavnom, povlači i uspostavljanje konzularnih odnosa, istovremeno prekid diplomatskih odnosa ne povlači i prekid konzularnih odnosa. Ova praksa postoji kako bi se interes građana stavio iznad političkih odnosa dvije zemlje i osigurao pravedan i pravičan tretman stranih državljana na teritoriji druge države, što treba da garantuje institucija konzulata.

Osim konzularnih funkcionera, postoje i počasni konzuli. Stoga konzularne funkcionere o kojima smo pisali označavamo kao karijerne konzule. Razlika između karijernih i počasnih konzula se odnosi na način njihovog odabira i ciljeve koje službom žele postići. Počasni konzuli su najčešće državljani države prijema, ugledne ličnosti u svojoj zemlji ili profesiji, koji *bez naknade* obavljaju posao počasnog konzula. Njihova djelatnost u načelu podrazumijeva rad na poboljšanju odnosa između države imenovanja i prijema, ali nije ograničena samo na to.

6.2.2. KONZULARNE FUNKCIJE I KONZULARNE PRIVILEGIJE I IMUNITETI

Bečka konvencija o konzularnim odnosima navodi znatan broj funkcija koje konzularna predstavništva mogu obavljati:

- Zaštita interesa države imenovanja i interesa njenih državljana (fizičkih i pravnih lica);
- Rad na unapređenju trgovinskih, ekonomskih, kulturnih i naučnih odnosa države imenovanja i prijema;
- Obavješćavanje države imenovanja *svim dopuštenim sredstvima* o uslovima i razvoju trgovinskog, privrednog, kulturnog i naučnog života države prijema;
- Izdavanje pasoša, putnih isprava državljanima države imenovanja, kao i viza i drugih dokumenata za putovanje licima koja žele da borave u državi imenovanja;
- Pružanje pomoći državljanima države imenovanja u državi prijema;
- Djelovanje u svojstvu javnog bilježnika, kao i obavljanje izvjesnih funkcija administrativne prirode, a u skladu sa zakonima države prijema;
- Zaštita interesa državljana države imenovanja u pogledu nasljeđivanja na teritoriji države prijema, a u skladu sa zakonima države prijema;
- Zaštita interesa maloljetnih i poslovno nesposobnih lica, državljana države imenovanja, a naročito u slučajevima kada se za ta lica zahtijeva uspostavljanje starateljstva;
- Zastupanje pred sudskim ili drugim organima države prijema državljana države imenovanja ili preduzimanje mjera za obezbjeđivanje odgovarajućeg zastupanja pred sudovima ili drugim organima države prijema kako bi se tražilo, u skladu sa zakonima i propisima države prijema, usvajanje privremenih mjera radi očuvanja prava i interesa tih državljana u slučajevima kada ti državljani države imenovanja zbog odsutnosti ili iz drugih razloga ne mogu blagovremeno braniti svoja prava i interese;
- Dostavljanje sudskih i vansudskih akata ili izvršavanje zamolnica u skladu sa međunarodnim sporazumima na snazi, ili, ukoliko takvi sporazumi ne postoje, na svaki drugi način koji je u saglasnosti sa zakonima i propisima

- države prijema;
- Vršenje prava kontrole i inspekcije predviđenih zakonima i propisima države imenovanja, nad pomorskim i riječnim brodovima koji imaju državljanstvo države imenovanja nad avionima upisanim u toj državi, kao i nad njihovom posadom;
 - Pružanje pomoći brodovima, lađama i avionima (pomenutim u stavci iznad), kao i njihovoj posadi; primanje izjava o putovanju ovih brodova i lađa, ispitivanje i viziranje brodskih papira ne dirajući u nadležnost organa države prijema u vršenju anketa povodom incidenata nastalih za vrijeme njihovog puta i rješavanju svih sporova između zapovjednika broda, oficira i mornara, ukoliko ih na to ovlašćuju zakoni i propisi države imenovanja;
 - Obavljanje svih drugih funkcija koje država imenovanja povjeri konzulatu, a koje zakoni i propisi države prijema ne zabranjuju, kojima se država prijema ne protivi, ili koje su pomenute u međunarodnim sporazumima na snazi između države imenovanja i države prijema.

Pored navedenih funkcija, koje prepoznaje Bečka konvencija o konzularnim odnosima, djelokrug rada konzulata je znatno širi. Značajna komponenta konzularne djelatnosti su konzularni dani, praksa konzulata da u određenim, ranije dogovorenim danima, primaju stranke u nekom mjestu koje se nalazi **u okviru konzularnog područja**, ali **van sjedišta konzulata**. To u praksi znači da, ukoliko konzularno područje obuhvata nekoliko gradova, ili pak cijelu državu, konzularne dane je moguće organizovati u različitim gradovima tog područja.

U skladu sa posljednjim određenjem funkcija konzularne službe prema Bečkoj konvenciji o konzularnim odnosima, svaka država može domaćim zakonodavstvom bliže odrediti, pojasniti ili dodati drugu funkciju konzularne službe koja se ne protivi odredbama Konvencije. Tako je Crna Gora kroz Zakon o vanjskim poslovima bliže odredila zadatke konzularnih predstavništva, naglašavajući značaj koji za Crnu Goru ima crnogorska dijaspora. Stoga su zadaci konzularnih predstavništava određeni kao:

- 1) Zaštita interesa Crne Gore, njenih državljana i pravnih lica i vršenje konzularno-pravnih poslova;
- 2) Podsticanje razvoja ekonomskih, privrednih, kulturnih, naučnih, obrazovnih i drugih odnosa;
- 3) Održavanje kontakta sa državnim i lokalnim organima na svom konzularnom području od interesa za unapređivanje bilateralne saradnje;
- 4) Staranje o zaštiti prava iz radnog odnosa i socijalnoj zaštiti crnogorskih državljana na radu u državi prijema;
- 5) Izvještavanje Ministarstva o privrednim, kulturnim i naučnim prilikama na svom konzularnom području;

- 6) Razvijanje saradnje sa iseljenicima iz Crne Gore na svom konzularnom području, rad na očuvanju državnog identiteta i pripadnosti Crnoj Gori kod iseljenika i očuvanje njihovog nacionalnog i kulturnog identiteta.

Kad je riječ o privilegijama konzularnih predstavništava, Bečka konvencija o konzularnim odnosima jasno definiše da su konzularne prostorije nepovredive, i to dvojako: država prijema treba da zaštiti konzularne prostorije od svakog napada, a da istovremeno organi države prijema ne mogu ući u konzularne prostorije bez odobrenja šefa misije, izuzev u slučaju požara ili slične nepogode koja zahtijeva hitnu i neodložnu intervenciju. Osim prostorija, i konzularna arhiva uživa zaštitu u pogledu nepovredivosti arhive.

Konzularni funkcioneri uživaju konzularne privilegije i imunitete, iako je obim privilegija i imuniteta manji od privilegija i imuniteta diplomatskih predstavnika. Konzularni funkcioneri mogu biti pritvoreni samo u slučaju teškog krivičnog djela i opšteuzevši ne mogu biti hapšeni po bilo kom drugom osnovu sem pomenutog, ukoliko se ne radi o pravosnažnoj sudskoj presudi. Konzularni funkcioneri i konzularni službenici ne podliježu nadležnosti sudskih i upravnih organa države prijema za djela izvršena u obavljanju konzularnih funkcija, osim u posebnim slučajevima koje Konvencija predviđa članom 43. Članovi konzulata i članovi njihovih porodica oslobođeni su režima socijalnog osiguranja, većine fiskalnih dažbina, carina i carinskog pregleda, kao i većine ličnih davanja.

6.3. MULTILATERALNA DIPLOMATIJA

Multilateralna diplomatija, često nazivana *konferencijska diplomatija*, jedan je od diplomatskih instituta koji su se razvili veoma rano, praktično sa prvim pregovorima u grčkim polisima koji su uključivali tri i više zainteresovanih strana. U početku, to su najčešće bili konferencijski pregovori o miru, ali su se kasnije diversifikovale teme multilateralizma i počele su obuhvatati i pitanja saradnje. Klasična konferencijska diplomatija svoje zlatno vrijeme doživjela je u XIX i XX vijeku, da bi danas bila opšteprihvaćen model saradnje nezavisnih država.

Diplomatski priručnik SAGE definiše konferencijsku diplomatiju kao *više-strane diplomatske pregovore*, u okviru čega pod diplomatskim pregovorima podrazumijevamo razmjenu ustupaka i kompenzacija u okviru međunarodnog poretka uspostavljenog od strane suverenih entiteta. Višestranost znači kompleksnost pregovaračkog procesa, sa svim negativnim i pozitivnim aspektima uključenosti više strana. Konferencijska diplomatija može biti privremenog, ad hoc karaktera i kontinuirana, zavisno od redovnosti održavanja. Privremene konferencije sazivaju se radi raspravljanja o konkretnim pitanjima jednokratno. Za razliku od njih, kontinuirane konferencije se održavaju prema unaprijed određenom rasporedu u

kontinuitetu, a teme kontinuiranih konferencija mogu biti razne, iz spektra svih pitanja bilateralnog i multilateralnog karaktera. Primjere ad hoc konferencija nalazimo u konferencijama koje su održavane nakon okončanja ratova ili radi rješavanja političkih, teritorijalnih ili ekonomskih problema, poput Bečkog kongresa iz 1815. godine nakon Napoleonovih ratova, Pariske konferencije mira iz 1919. godine nakon okončanja Prvog svjetskog rata, Berlinske konferencije iz 1884. godine, na kojoj su evropske zemlje sastale da bi riješile sukob između kolonijalnih sila povodom podjele basena rijeke Kongo, Međunarodne konferencije o Černobilju, koja je održana 1996. godine u Beču kako bi se razmatrale posljedice nuklearne katastrofe i mnoge druge. Konferencije u kontinuitetu sriječemo često u savremenoj diplomatiji i najčešće se radi o pregovorima o zaštiti životne sredine. Recimo, pregovori o zaštiti od zagađenja vazduha počeli su 1978. godine, a rezultirali su nizom sporazuma osamdesetih i devedesetih godina, poput Helsinškog protokola 1985. godine ili Protokola o teškim metalima 1998. godine.

Pozitivne strane konferencijske diplomatije su uključenost zainteresovanih strana, i to u najvećem obimu. Pod zainteresovanim stranama, moderna konferencijska diplomatija podrazumijeva i nedržavne, unutardržavne, vandržavne ili naddržavne aktere poput: de facto ili nepriznate države ili terorističke grupe, nevladine organizacije, međunarodne nevladine organizacije ili međunarodne i međuvladine organizacije, ali i brojne druge aktere. Uključenje većeg broja aktera osigurava i reprezentativnost zainteresovanih strana, ali i najčešće povećava vjerovatnoću za uspješnost diplomatije. Svakako, inkluzivnost ima i svoje nedostatke – tzv. nezadovoljni akteri kojima je u interesu da do dogovora ne dođe mogu se ponašati kao blokatori pregovora, ili oslabiti pregovore kroz slabljenje konačnog sporazuma, te se na njihov nagovor u sporazumu čine razni izuzeci, ali i apstrahuju odredbe kako bi se dobile tzv. korisne nejasnoće.

Korisne nejasnoće su apstrahovane ili dvosmislene odredbe sporazuma koje ostavljaju prostor za odviše široka ili dvojaka tumačenja značenja tih odredbi, te sprečavaju samu suštinu ugovornih odredbi – regulisanje određenog načina ponašanja ugovorne strane.

Najraniji primjer konferencijske ili multilateralne diplomatije je kongres održan u Vestfaliji nakon Tridesetogodišnjeg rata. Usložnjavanjem međunarodnih odnosa, konferencijska diplomatija je naročiti uspon doživjela u XIX vijeku, kada je uporedo sa samitima činila okosnicu regulisanja međunarodnih odnosa i, često, prekranja državnih granica.

Konferencijska diplomatija je znatno kompleksniji vid diplomatskih odnosa, jer podrazumijeva više pravila i procedura, koji često variraju od konferencije do konferencije, ali najčešće govorimo o pripremnom dijelu konferencije, radnom dijelu ili pregovorima, i, konačno, postpregovaračkom postupku, u kom se najčešće odvija potpisivanje sporazuma, ratifikacija u nacionalnim parlamentima gdje je to pravilo i primjena odredbi sporazuma.

Pripremni dio konferencija obuhvata odabir i dovođenje učesnika u pregovorima na pregovore i utvrđivanje dnevnog reda pregovora ili *agende*. Kad je riječ o učesnicima konferencija, razlikujemo države-domaćine, odnosno organizatora konferencija. To mogu biti neutralne države, velike ili regionalne sile, a najčešće su to države koje imaju poseban interes za predmet konferencije. Reprezentativan primjer odnosa domaćina prema predmetu konferencije je Berlinski kongres 1878. godine, koji je sazvala Njemačka i personalno Oto fon Bizmark, kako bi se regulisali narušeni odnosi evropskih sila i manjih država u okviru rusko-turskog rata 1875. godine. Njemačkoj tada nije odgovaralo da se remeti postojeća ravnoteža snaga u Evropi, jer nije željela rat, a sama je isplela mrežu saveza kako bi se održao mir u Evropi. Stoga, najzainteresovanija za očuvanje mira bila je upravo Njemačka, koja je predsjedavala kongresom.

Uobičajeno je da domaćin-organizator konferencije ima ustaljen princip po kome se odlučuje ko će biti pozvan na multilateralni skup. Opšte je pravilo da su to sve zainteresovane strane u predmetu o kom se raspravlja. Ukoliko je pitanje regionalne prirode, onda će učesnici posljedično biti države regiona. Isti princip važi i ukoliko se raspravlja o regionu koji se definiše prema nazivu neke vodene površine – crnomorski region će obuhvatati zemlje čije obale zapljuskuje Crno more i neposredne susjede, a jadransko područje sve zemlje koje imaju izlaz na Jadransko more. U slučaju kada je konferenciju sazvala neka međunarodna organizacija i raspravlja o pitanju koje je *erga omnes* karaktera, kao što je to slučaj sa konferencijama koje sazivaju Ujedinjene nacije, onda će zainteresovane strane biti sve zemlje članice. No, konferencije se sazivaju i zbog osjetljivih političkih, bezbjednosnih ili šire, geopolitičkih pitanja. Tako se često dešava da je upitno da li neku stranu u sukobu koja teži nezavisnosti pozvati na konferenciju, ili, na primjer, da li pozvati predstavnike neke borbene frakcije koje druge učesnice smatraju terorističkom organizacijom. To su osjetljiva pitanja i na organizatoru je da pronađe modus operandi za okupljanje zainteresovanih strana bez izazivanja diplomatskih ekscesa i skandala. Tokom Hladnog rata, dok Sjedinjene Države i Ujedinjene nacije nijesu priznale Narodnu Republiku Kinu, već Republiku Kinu (Tajvan) za legitimnog predstavnika kineskog naroda, odabir pozivanja Tajvana ili NR Kine bio je izrazito težak i često opterećen ideološkim pretpostavkama. U radu nekih organa međunarodnih organizacija, koje su žila multilateralizma, učesnici su unaprijed određeni. Takav je slučaj sa Savjetom bezbjednosti Ujedinjenih nacija u kom su stalne članice Sjedinjene Države, Rusija (ranije SSSR), NR Kina, Velika Britanija i Francuska, dok se jedino mijenjaju nestalne članice.

Dnevni red ili agenda rada konferencije unaprijed je utvrđen raspored tema o kojima se raspravlja na konferenciji. Između ad hoc i kontinuiranih konferencija postoji razlika u dnevnom redu, jer stalne međunarodne konferencije imaju unaprijed utvrđen okvirni plan rada u vidu statuta ili povelje. U slučaju ad hoc konferencija, utvrđivanje agende znači i naporan rad na uspostavljanju same

suštine konferencije – uspostavljanju dnevnog reda problema. U tim prilikama, politički korektne definicije i nazivi, vođenje računa o unaprijed izrečenim političkim stavovima učesnika, kao i korišćenje pogodnih formulacija, pitanja su za koja je potreban najviši stepen senzibiliteta.

Dio konferencijske diplomatije koji se odnosi na same pregovore čini suštinu multilateralizma. Praksa pregovora je u toj mjeri raznolika da je teško izdvojiti elemente koji bi bili zajednički svim konferencijama. Prije se može kazati da u formalnom dijelu konferencija – pregovorima, do izražaja dolaze sve karakteristike diplomatije o kojima je bilo riječi. Sve aktivnosti od početka do kraja ili kraha pregovora karakterišu javni i tajni dio, odnosno javne debate i sastanci zatvoreni za javnost. Vođenje javnih debata, naročito na najvišim nivoima multilateralizma, poput onog u Savjetu bezbjednosti UN, čini se radi utiska u javnosti, opravdavanja pregovaračkih i političkih pozicija pred sopstvenim ili svjetskim javnim mnjenjem. U okviru tajnih pregovora, uobičajeni su i sasvim iskreni razgovori, otvorene prijetnje i pritisci, nagodbe i pogodbe političkim, ekonomskim ili teritorijalnim interesima. Upravo zbog eksplicitnosti, otvorenosti, ali i straha od uticaja medija i javnog mnjenja, tajni pregovori su najčešće trenutak postizanja konačnog dogovora ili konačnog kraha pregovora.

Suštinu multilateralizma predstavljaju međunarodne organizacije. Naročito je u nekoliko proteklih decenija značaj multilateralne diplomatije porastao. Privlačnost multilateralizma išla je uporedo sa procesom proliferacije novih nezavisnih država u svijetu, posebno nakon Drugog svjetskog rata. Proliferacijom su nastajele uglavnom manje i srednje države, stoga su multilateralnu diplomatiju u okviru međunarodnih i regionalnih organizacija vidjele kao adekvatan instrument za artikulaciju sopstvenih interesa i njihovo ostvarenje, u saradnji sa drugim državama. Godišnja zasjedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, koja počinju treće sedmice svakog septembra, postala su globalni forum koji privlači veliki broj šefova država i vlada, mahom manjih i srednjih država, ali i velikih sila.

6.4. SPECIJALNE MISIJE I DIPLOMATIJA AD HOC KARAKTERA

Institut specijalnih misija star je koliko i diplomatski odnosi prvobitnih državnih entiteta. Prvi diplomatski odnosi uspostavljeni su na ad hoc, privremenoj osnovi, i rad tih misija bi se završavao čim bi cilj bio dostignut. Ta karakteristika održavala se do savremenog doba i danas čini poseban dio diplomatskih odnosa, pravno uređen i kodifikovan Bečkom konvencijom o specijalnim misijama iz 1969. godine. Specijalne misije ne znače da u misiju idu diplomatski kolektivi – specijalnim misijama nazivaju se i posebni, specijalni izaslanici, koje neka zemlja može imenovati za određenu regiju, problem ili pitanje.

Diplomatski izaslanici (eng. special envoy) su osobe ovlaštene od svoje države ili neke međunarodne organizacije da idu u specijalnu misiju, najčešće u ulozi medijatora. Diplomatski izaslanici često se nazivaju i specijalnim predstavnicima ili izaslanicima. Uloga specijalnih izaslanika naročito je bila istaknuta devedesetih godina XX vijeka, prilikom pokušaja pojedinih država i međunarodnih organizacija da utiču na deeskalaciju u etničkim konfliktima na području bivše Jugoslavije, bivšeg Sovjetskog Saveza ili Bliskog istoka.

Diplomatske ili specijalne izaslanike treba razlikovati od ličnih izaslanika. Lični izaslanici su osobe koje imenuje šef države, a ne država ili međunarodna organizacija u punom kapacitetu. Ustanova ličnih izaslanika je najrazvijenija u Sjedinjenim Državama, u kojima američki predsjednici često koriste izaslanike. Razloga za ovo je više – pored želje da zaobiđu miješanje Kongresa u svoja postavljanja, nameće se i razlog lične i političke prirode i želja za personalizacijom politike, naročito kada je cilj misije rješavanje konflikta. Praksa slanja izaslanika prisutna je i u diplomatiji Velike Britanije. Tako je, na primjer, šezdesetih godina XX vijeka britanski premijer Harold Wilson poslao Harolda Dejvisa, bliskog političkog saveznika, u mirovnu misiju u Sjeverni Vijetnam. Nezvanični, personalni, izaslanici imaju veliku prednost u vidu fleksibilnosti diplomatskog djelovanja i češći su odabir u slučajevima misija osjetljivog političkog karaktera. Specijalne izaslanike može da imenuje i generalni sekretar Ujedinjenih nacija.

Specijalna misija je delegacija koju jedna država odašilje u drugu državu ili međunarodnu organizaciju radi diplomatske djelatnosti privremenog karaktera. Opseg djelatnosti specijalne misije se kreće od pregovora i zaključenja međunarodnog sporazuma, učešća na međunarodnim ili regionalnim konferencijama ili događajima ceremonijalnog karaktera i slično.

Država upućuje specijalnu misiju u neku drugu državu isključivo uz pristanak države prijema specijalne misije. Bečka konvencija o specijalnim misijama ne predviđa funkcije specijalnih misija, već određuje da će se funkcije utvrditi uzajamnom saglasnošću zainteresovanih strana. Funkcije nijesu unaprijed određene, upravo zbog raznovrsnosti karaktera specijalnih misija. Prije nego što budu obrađene procedure za imenovanje specijalne misije, važno je reći da postojanje diplomatsko-konzularnih odnosa nije preduslov za slanje specijalne misije. Ovo je rješenje naročito korisno u slučajevima obostranog ili jednostranog nepriznavanja država, ili u slučajevima nepostojanja ili prekida diplomatskih odnosa usljed neprijateljskih ili ratnih okolnosti. Iako su takve okolnosti štetne za diplomatske odnose, specijalne misije osiguravaju da se diplomatija može nastaviti, pa makar i drugim kanalima.

Država odašiljanja specijalne misije imenuje članove specijalne misije, a detaljne informacije o broju i sastavu misije, kao i tačnom datumu njenog dolaska i odlaska unaprijed daje državi prijema. Država prijema može te osobe prihvatiti ili ih bez objašnjenja odbiti. Čest razlog za odbijanje su, ukoliko su neprihvatljivi

za državu prijema, lični politički stavovi nekog od odabranih članova specijalne misije, vojna ili obavještajna karijerna pozadina tih ličnosti i druge. Takođe, država koja odbija predloženi sastav diplomatske misije može se na to odlučiti kako bi sabotirala eventualne pregovore sa specijalnom misijom. Svaka specijalna misija ima šefa misije.

Kao i u slučaju bilateralnih diplomatskih odnosa, država prijema može *u bilo kom trenutku* nekog od člana misije proglasiti za personu non grata, bez obaveze da daje objašnjenje za takav postupak. No, ukoliko specijalna misija bude primljena u državu prijema, ona mora imati sjedište misije, koje je takođe predmet obostranog dogovora dvije strane. Kad je riječ o zaštiti prostorija specijalne misije, za nju važi isti stepen zaštite kao i za sjedište diplomatskog predstavništva, izuzev u pogledu elementarne nepogode i ugroženosti ljudskih života posljedično, u kom slučaju se pristanak šefa specijalne misije za ulazak organa države prijema u sjedište misije smatra dobijenim. Imunitet članova specijalne misije je jednak imunitetu članova diplomatske misije.

Bečka konvencija o specijalnim misijama predviđa posebne uslove za određivanje prestanka funkcija specijalne misije. To je moguće:

- Sporazumom države odašiljanja i države prijema specijalne misije;
- Ispunjenjem zadatka misije;
- Istekom vremenskog roka trajanja specijalne misije (ukoliko je određen);
- Saopštenjem države odašiljanja da smatra misiju okončanom;
- Saopštenjem države prijema da smatra specijalnu misiju završenom.

LEKSIKON DIPLOMATSKE PROFESIJE

- 1. Ad hoc – lat.** u tu svrhu. U diplomatiji: 1. tijelo, poput komisije ili radne grupe, formirano s određenim ciljem; 2. djelatnost usmjerena na obavljanje posebnog zadatka, izvan redovnih diplomatskih djelatnosti, koja je povjerena jednoj ličnosti ili grupi i koja je privremenog karaktera.
- 2. Ad interim – lat.** privremen.
- 3. Administrativni sporazum** – Sporazum kojim se olakšava ili razrađuje primjena nekog međunarodnog sporazuma.
- 4. Administrativno osoblje diplomatske misije** – Članovi diplomatske misije koji su zaduženi za obavljanje administrativnih i tehničkih poslova u sklopu diplomatske misije.
- 5. Agreman** – Akt kojim država prijema daje pristanak osobi koju je država odašiljanja predložila kao šefa diplomatske misije.
- 6. Aide memoire** – Pismeni akt u kome je zapisano prethodno usmeno saopštenje, odnosno sadržaj vođenog razgovora. Piše se na papiru bez zaglavlja, nema službenih oznaka ni pečata i ne potpisuje se.
- 7. Akreditivno pismo** – Dokument kojim šef države odašiljanja preporučuje i opunomoćava osobu za obavljanje posla šefa diplomatske misije državi prijema.
- 8. Amandman** – Dopuna ili izmjena međunarodnog sporazuma ili drugih zvaničnih akata.
- 9. Ambasada** – Diplomatsko predstavništvo zemlje odašiljanja u zemlji prijema najvišeg ranga. Takođe naziv i za fizički objekat – zgradu predstavništva. Prema pravilu se nalazi u glavnom gradu zemlje prijema, ali to nije obaveza.
- 10. Ambasador** – Šef diplomatskog predstavništva najvišeg ranga.

11. **Ambasador at large** – Ambasador koji je akreditovan u više zemalja.
12. **Arbitraža** – Mirno rješavanje spora u kome presuđuje treća strana po pret-hodnom sporazumu strana u sporu.
13. **Ataše** – Najniže zvanje u diplomatskoj hijerarhiji. Od atašea treba razlikovati članove diplomatske misije koji imaju posebnu spremu i kao takvi pomažu djelatnost diplomatske misije u određenoj oblasti, poput kulturnih, vojnih, ekonomskih, trgovinskih i drugih atašea.
14. **Audijencija** – Oficijelni prijem kod neke istaknute ličnosti ili državnika.
15. **Bijela knjiga** – Službeni dokument i stav vlade neke države, kojeg sačinjavaju dokumenta i podaci o određenom pitanju, sporu ili događaju.
16. **Bilateralizam** – diplomatska, politička, ekonomska i svaka druga aktivnost koja se odvija isključivo u odnosima dvije zemlje
17. **Cirkularna nota** – Diplomatska nota upućena svim misijama akreditovanim u jednoj zemlji.
18. **Demarš** – Diplomatska intervencija jedne države prema drugoj od koje se nešto zahtijeva ili joj se podnosi neki prijedlog. Demarš može biti usmeno ili pismeno saopšten. Demarši koji imaju karakter prijeteće silom ili upotrebe sile zabranjeni su pravilima međunarodnog prava, osim ukoliko se donose na osnovu kolektivnog djelovanja Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija.
19. **Demilitarizovana zona** – Dio teritorije države koja je demilitarizovana.
20. **Depeša** – Svaka poruka koja u diplomatsko ili konzularno predstavništvo stigne iz ministarstva vanjskih poslova države odašiljanja ili koja iz diplomatskog ili konzularnog predstavništva stigne u ministarstvo vanjskih poslova države odašiljanja.
21. **Diplomata** – Službeni predstavnik države koji ima diplomatski status.
22. **Diplomatska lista** – Službena lista ministarstva vanjskih poslova države prijema u kojoj su abecednim redom navedena diplomatska (najčešće i konzularna) predstavništva svih zemalja sa kojima država prijema ima uspostavljenje diplomatske odnose

- 23. Diplomatska pošta** – Ukupnost korespondencije između ministarstva vanjskih poslova države odašiljanja i njenih diplomatskih i konzularnih predstavništava, kao i korespondencija između samih diplomatsko-konzularnih predstavništava jedne zemlje. Diplomatska pošta ili valiza je zaštićena prema međunarodnom pravu od otvaranja i smije je nositi samo diplomatski kurir.
- 24. Diplomatske isprave** – Službena dokumenta koja država prijema izdaje svima koji imaju diplomatski status u toj zemlji u svrhu legitimacije.
- 25. Diplomatski azil** – Zaštita koju država daje na području svoje teritorije (teritorijalni azil) ili izvan njega, u zgradi svoje diplomatske misije (diplomatski azil) osobama sa državljanstvom druge države ili bez njega koje su izbjegle iz druge države.
- 26. Diplomatski kor** – Skup svih diplomatskih predstavnika akreditovanih u jednoj zemlji.
- 27. Doajen diplomatskog kora** – Diplomatski predstavnik koji je na čelu diplomatskog kora. Doajen diplomatskog kora je prema pravilu šef diplomatske misije najvišeg ranga koji je najranije predao svoja akreditivna pisma. U pretežno katoličkim zemljama doajen diplomatskog kora je prema pravilu papski nuncije.
- 28. Doajen konzularnog kora** – Šef konzularnog predstavništva u jednom gradu države prijema najvišeg ranga kojemu je najranije izdata egzekvatura.
- 29. Država odašiljanja** – Država koja šalje diplomatsku ili konzularnu misiju.
- 30. Država prijema** – Država koja prihvata diplomatski ili konzularnu misiju.
- 31. Egzekvatura** – Službeni akt kojim država prijema odobrava djelovanje konzula na konzularnom području određenom patentnim pismom.
- 32. Generalni konzul** – Šef konzularne misije najvišeg ranga.
- 33. Generalni konzulat** – Konzularna misija kojom rukovodi generalni konzul.
- 34. Konsantman** – Formalno odobrenje države prijema (ministarstva odbrane) da predloženi kandidat zemlje odašiljanja za vojnog izaslanika može obavljati tu funkciju.

35. **Konzul** – Zvanični predstavnik vlade države odašiljanja u nekom gradu u državi prijema, koji je ovlašćen da obavlja konzularne funkcije.
36. **Konzularne prostorije** – Zgrada, zgrade ili djelovi zgrade koji se upotrebljavaju isključivo za obavljanje konzularnih poslova.
37. **Konzularni brak** – Brak između državljanina države odašiljanja koje sklapa konzularni predstavnik države odašiljanja. Izuzetno, to mogu biti i državljani države odašiljanja i državljani trećih država. U oba slučaja, mora postojati sporazum ili dozvola dvije države čiji državljani sklapaju brak.
38. **Konzularni dani** – Obavljanje konzularnih funkcija van konzularnog područja u kojem konzulat ima sjedište, u unaprijed određenim danima za to.
39. **Konzularni funkcioner** – Svaka osoba koja je u tom svojstvu ovlašćena da obavlja konzularne funkcije.
40. **Konzularni kor** – Skup svih konzularnih predstavnika koji imaju sjedište u jednom gradu.
41. **Konzulat** – U širem značenju, naziv za bilo koje konzularno predstavništvo. U užem značenju, konzularno predstavništvo kojim rukovodi šef u rangu konzula.
42. **Konzularna intervencija** – Djelovanje konzula u državi prijema prema organima države prijema radi zaštite interesa građanina države odašiljanja. Djelovanje može biti usmjereno prema lokalnim vlastima grada, regionalnim ili nacionalnim vlastima, bilo da se radi o upravnim ili sudskim vlastima.
43. **Multilateralan** – Višestran.
44. **Nekarijerni diplomata** – Pojedinaac koji je angažovan za diplomatsku službu iz nediplomatskih profesionalnih krugova.
45. **Nota** – Formalni oblik diplomatske korespondencije. Upućuje je ministarstvo vanjskih poslova jedne države istom ministarstvu druge države, ili misija u zemlji prijema ministarstvu države prijema ili diplomatske misije u jednoj zemlji jedna drugoj.
46. **Nuncij** – Šef diplomatske misije Svete stolice najvišeg ranga tj. u rangu ambasadora.

47. **Nuncijatura** – Stalno diplomatsko predstavništvo Svete stolice u trećoj državi.
48. **Otpravnik poslova** – Privremeni šef diplomatske misije.
49. **Otpravnik poslova ad interim** – Službenik ambasade kojeg postavlja ambasador pred svoj kraći ili duži odlazak sa dužnosti.
50. **Paralelna diplomatija** – Dvije ili više istovremenih diplomatskih aktivnosti na istoj adresi koje nijesu međusobno koordinisane.
51. **Patentno pismo** – Isprava kojom država odašiljanja imenuje šefa svog konzularnog predstavništva u inostranstvu.
52. **Persona non grata** – *lat.* nepoželjna osoba. Država prijema može nekog stranog diplomatskog ili konzularnog predstavnika proglasiti nepoželjnom osobom, pri čemu mu daje određeni rok da napusti teritoriju zemlje prijema.
53. **Počasni konzul** – Osoba koja obavlja konzularne funkcije države odašiljanja, ali nije njen državljanin već državljanin države prijema. Funkcije počasnog konzula su uže od funkcija karijernog konzula.
54. **Prezeans** – Red prvenstva među šefovima diplomatskih ili konzularnih misija. Prezeans se utvrđuje prema rangu misije, a unutar svakog ranga prema danu i satu pružimanja diplomatske ili konzularne funkcije.
55. **Promemorija** – Podsjetnik.
56. **Prostorije diplomatske misije** – Prostorije i/ili zgrada, uključujući i rezidenciju šefa misije, koji se koriste za diplomatsku misiju. Ovi prostori uživaju posebnu zaštitu.
57. **Razredi šefova konzularnih misija** – Prema Bečkoj konvenciji o konzularnim odnosima iz 1963. godine, postoje četiri razreda šefova konzularnih misija, i to: generalni konzuli, konzuli, vicekonzuli i konzularni agenti.
58. **Razredi šefova diplomatskih misija** – Prema Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, postoje tri razreda diplomatskih misija, i to: a) ambasadori, nunciji akreditovani kod šefova država i drugi šefovi diplomatskih predstavništava istog ranga; b) poslanici, ministri i internunciji akreditovani kod šefova država; c) otpravnici poslova akreditovani kod ministra vanjskih poslova.

- 59. Šef diplomatske misije** – Osoba koja je ovlaštena da djeluje u tom svojstvu od države odašiljanja.
- 60. Šef konzularne misije** – Osoba koja je ovlaštena da djeluje u tom svojstvu od države odašiljanja.
- 61. Specijalni izaslanik** – Posebni predstavnik države koji, u svojstvu diplomate, ide u drugu državu radi razmatranja nekog pitanja ili problema.
- 62. Stalni otpravnik poslova** – Šef diplomatske misije trećeg razreda, nakon ambasadora i poslanika, kojeg akredituje ministar vanjskih poslova zemlje odašiljanja kod ministra vanjskih poslova zemlje prijema.

APPENDIX

BEČKA KONVENCIJA O DIPLOMATSKIM ODNOSIMA¹⁾

Države ugovornice ove konvencije, podsjećajući da, od najstarijih vremena, narodi svih zemalja priznaju status diplomatskih agenata, svjesne ciljeva i načela Povelje Ujedinjenih nacija u pogledu suverene jednakosti država, održanja međunarodnog mira i bezbjednosti i razvoja prijateljskih odnosa među narodima, uvjerenе da bi međunarodna konvencija o diplomatskim odnosima, privilegijama i imunitetima doprinijela unapređenju prijateljskih odnosa među zemljama, ma kakva bila razlika između njihovih ustavnih i društvenih sistema, ubijedene da je cilj navedenih privilegija i imuniteta ne da se daje prednost pojedincima već da se obezbijedi uspješno izvršenje funkcija diplomatskih misija kao predstavnika država, potvrđujući da se u pitanjima koja nisu bila izričito regulisana odredbama ove konvencije treba i dalje upravljati prema pravilima običajnog međunarodnog prava, složile su se u sljedećem:

ČLAN 1

U smislu ove konvencije, sljedeći izrazi označavaju kao što je niže utvrđeno:

- Izraz „šef misije“ označava lice koje je država koja akredituje ovlastila da djela u tom svojstvu;
- Izraz „član misije“ označava šefa misije i članove osoblja misije;
- Izraz „članovi osoblja misije“ označava članove diplomatskog osoblja, administrativnog i tehničkog osoblja i članove poslužnog osoblja misije;
- Izraz „član diplomatskog osoblja“ označava člana osoblja misije koji imaju diplomatsko svojstvo;
- Izraz „diplomatski agent“ označava šefa misije ili člana diplomatskog osoblja misije;
- Izraz „član administrativnog i tehničkog osoblja“ označava članove osoblja misija koji su zapošljeni u administrativnoj i tehničkoj službi misije;
- Izraz „član poslužnog osoblja“ označava članove osoblja misije koji su zapošljeni na poslužnim dužnostima u misiji;

1) Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (Vienna Convention on Diplomatic Relations), potpisana u Beču 18. aprila 1961. godine, United Nations Treaty Series, vol. 500, p.95, stupila na snagu 24. aprila 1964. godine, ratifikovana i objavljena u Sl. listu SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 2/64.

- Izraz „privatna posluga“ označava lica u privatnoj službi nekog člana misije, koja nijesu službenici države koja akredituje;
- Izraz „prostorije misije“ označava zgrade ili djelove zgrada i okolno zemljište koji se, ma ko bio njihov vlasnik, koriste za potrebe misije, uključujući i rezidenciju šefa misije.

ČLAN 2

Uspostavljanje diplomatskih odnosa između država i odašiljanje stalnih diplomatskih misija vrše se na osnovu obostrane saglasnosti.

ČLAN 3

Funkcije diplomatske misije se sastoje naročito u:

- Predstavljanju države koja akredituje kod države kod koje se akredituje;
- Zaštiti u državi kod koje se akredituje interesa države koja akredituje i njenih državljana, u granicama koje dozvoljava međunarodno pravo;
- Pregovaranju s vladom države kod koje se akredituje;
- Obavještavanju, svim dozvoljenim sredstvima, o uslovima i razvoju događaja u državi kod koje se akredituje i podnošenju izvještaja o tome vladi države koja akredituje;
- Unapređivanju prijateljskih odnosa i razvijanju privrednih, kulturnih i naučnih odnosa između države koja akredituje i države kod koje se akredituje.

Nijedna odredba ove konvencije ne može se tumačiti kao zabrana za neku diplomatsku misiju da vrši konzularne funkcije.

ČLAN 4

Država koja akredituje treba da se uvjeri da je lice koje namjerava akreditovati kao šefa misije u državi kod koje se akredituje dobilo agremen te države.

Država kod koje se akredituje nije dužna da državi koja akredituje iznese razloge odbijanja agremana.

ČLAN 5

Država koja akredituje može, poslije notifikacije koju je dužna dati zainteresovanim državama kod kojih se akredituje, akreditovati šefa misije ili imenovati nekog člana diplomatskog osoblja, prema slučaju, kod više država, osim ako se tome izričito ne suprotstavi neka od država kod kojih se akredituje.

Ako država koja akredituje, šefa misije akredituje kod jedne ili više drugih država, ona može otvoriti diplomatsku misiju pod rukovodstvom otpravnika poslova ad interim u svakoj od država u kojoj šef misije nema stalno prebivalište.

Šef misije ili član diplomatskog osoblja misije može predstavljati državu koja akredituje kod svake međunarodne organizacije.

ČLAN 6

Više država mogu akreditovati isto lice u svojstvu šefa misije u nekoj drugoj državi, osim ako se tome ne protivi država kod koje se akredituje.

ČLAN 7

Pod rezervom odredaba čl. 5, 8, 9 i 11, država koja akredituje imenuje prema svom izboru članove osoblja misije. Što se tiče vojnih, pomorskih ili vazduhoplovnih atašea, država kod koje se akredituje može zahtijevati da joj se njihova imena unaprijed saopšte radi saglasnosti.

ČLAN 8

Članovi diplomatskog osoblja misije moraju imati u načelu državljanstvo države koja akredituje.

Članovi diplomatskog osoblja misije mogu se birati među državljanima države kod koje se akredituje samo uz saglasnost te države, koja može u svako doba povući svoju saglasnost.

Država kod koje se akredituje može sebi pridržati isto pravo i u pogledu državljana neke treće države koji nijesu državljanima i države koja akredituje.

ČLAN 9

Država kod koje se akredituje može u svako doba, i bez obaveze da obrazloži svoju odluku, obavijestiti državu koja akredituje da je šef ili ma koji član diplomatskog osoblja misije persona non grata ili da ma koji drugi član osoblja misije nije prihvatljiv. Država koja akredituje će tada opozvati lice u pitanju ili će okončati njegove funkcije u toj misiji, prema slučaju. Neko lice može biti oglašeno kao persona non grata ili kao neprihvatljivo prije nego što dođe na teritoriju države kod koje se akredituje.

Ako država koja akredituje odbije da izvrši ili ne izvrši u razumnom roku obaveze koje preuzima shodno tački 1 ovog člana, država kod koje se akredituje može odbiti da licu o kome se radi prizna svojstvo člana misije.

ČLAN 10

Notifikovaće se ministarstvu inostranih poslova države kod koje se akredituje ili nekom drugom ministarstvu koje bude ugovoreno:

- Imenovanje članova misije, njihov dolazak i konačni odlazak ili prestanak njihovih funkcija u misiji;
- Dolazak i konačni odlazak lica koje pripada porodici nekog člana misije ili, ako je potrebno, činjenica da je neko lice postalo ili prestalo da bude član porodice nekog člana misije;
- Dolazak ili konačni odlazak privatne posluge u službi lica o kojima je riječ u gornjem stavu a) i, ako je potrebno, činjenica da oni napuštaju službu kod tih lica;
- Uzimanje u službu ili otpuštanje lica koja prebivaju u državi kod koje se akredituje u svojstvu članova misije ili u svojstvu privatne posluge s pravom na privilegije i imunitet.

Kad god je to moguće, treba, isto tako, prethodno notifikovati dolazak i konačni odlazak.

ČLAN 11

Ako ne postoji izričiti sporazum o broju osoblja misije, država kod koje se akredituje može zahtijevati da se taj broj kreće u granicama onoga što ona smatra razumnim i normalnim s obzirom na okolnosti i uslove koji vladaju u toj državi i na potrebe misije o kojoj se radi.

Država kod koje se akredituje može, takođe, u istim granicama i bez diskriminacije, odbiti da primi službenike pojedine kategorije.

ČLAN 12

Država koja akredituje ne može prije nego što dobije prethodno izričiti pristanak države kod koje se akredituje, otvarati urede koji čine dio misije van mjesta u kome je uspostavljena sama misija.

ČLAN 13

Smatra se da je šef misije preuzeo svoje funkcije u državi kod koje se akredituje čim podnese akreditovana pisma ili čim notifikuje svoj dolazak i podnese prepis svojih akreditivnih pisama ministarstvu inostranih poslova države kod koje se akredituje, ili nekom drugom ministarstvu o kome bude dogovoreno, prema važećoj praksi u državi kod koje se akredituje, koja se mora primjenjivati na jedinstven način.

Redosljed podnošenja akreditivnih pisama ili prepisa tih pisama određuje se prema danu i času dolaska šefa misije.

ČLAN 14

Šefovi misije dijele se na tri klase, i to:

- Ambasadore ili nuncije akreditovane kod šefova država i druge šefove misija odgovarajućeg ranga;
- Poslanike, ministre ili internuncije akreditovane kod šefova država;
- Otppravnike poslova akreditovane kod ministarstva inostranih poslova.

Nikakva razlika ne može se praviti između šefova misija na osnovu njihove klase, osim u pogledu prezeanse i etikcije.

ČLAN 15

Države se sporazumijevaju o klasi kojoj treba da pripadaju šefovi njihovih misija.

ČLAN 16

Šefovi misija dobijaju rang u svakoj klasi prema danu i času preuzimanja funkcija shodno članu 13.

Razmjene akreditivnih pisama šefa misije koje ne povlače promjene u klasi ne diraju u njegov rang prezeanse.

Ovaj član ne dira u običaje koje su ili koje će usvojiti država kod koje se akredituje u pogledu prezeanse predstavnika Svete stolice.

ČLAN 17

Šef misije saopštava ministarstvu inostranih poslova ili nekom drugom ministarstvu o kome bude dogovoreno red prezeanse članova diplomatskog osoblja misije.

ČLAN 18

U svakoj državi postupak u pogledu prijema šefova misija treba da bude jednoobrazan za svaku klasu.

ČLAN 19

Ako je mjesto šefa misije upražnjeno, ili ako je šef misije spriječen da vrši svoje funkcije, otpravnik poslova ad interim djela privremeno kao šef misije. Ime otpravnika poslova ad interim saopštiće bilo šef misije bilo, u slučaju da je ovaj spriječen da to učini, ministarstvo inostranih poslova države koja akredituje - ministarstvu inostranih poslova države kod koje se akredituje ili nekom drugom ministarstvu koje bude ugovoreno.

U slučaju da u državi kod koje se akredituje nema nijednog člana diplomatskog osoblja, država koja akredituje može, uz saglasnost države kod koje se akredituje, odrediti nekog člana administrativnog i tehničkog osoblja da upravlja tekućim administrativnim poslovima misije.

ČLAN 20

Misija i njen šef imaju pravo da ističu zastavu i grb države koja akredituje na prostorije misije, uključujući i rezidenciju šefa misije, i na prevozna sredstva šefa misije.

ČLAN 21

Država kod koje se akredituje mora ili olakšati državi koja akredituje da na njenoj teritoriji, u okviru njenog zakonodavstva, stiče prostorije potrebne za njenu misiju, ili pomoći državi koja akredituje da dođe do prostorija na neki drugi način.

Ona, takođe, mora, ako je potrebno, pomoći misijama da dobiju pristojne stanove za svoje članove.

ČLAN 22

Prostorije misije su nepovredive. Organima države je dozvoljeno da u njih uđu samo uz pristanak šefa misije.

Država kod koje se akredituje ima specijalnu obavezu da preduzme sve potrebne mjere da bi spriječila nasilan ulazak u prostorije misije ili njihovo oštećenje, narušavanje mira misije ili povredu njenog dostojanstva.

Prostorije misije, namještaj i drugi predmeti koji se u njima nalaze, kao ni prevozna sredstva misije ne mogu biti predmet nikakvog pretresa, rekvizicije, zapljene ili mjere izvršenja.

ČLAN 23

Država koja akredituje i šef misije oslobođeni su svakog državnog, regionalnog ili komunalnog poreza i taksi za prostorije misije čiji su oni vlasnici ili zakupci, pod uslovom da se ne radi o porezima ili taksama koji se ubiraju kao naknada za posebno učinjene usluge.

Fiskalno oslobođenje predviđeno u ovom članu ne primjenjuje se na takve poreze i takse ako, prema zakonodavstvu države kod koje se akredituje, one padaju na teret lica koje je saugovarač države koja akredituje ili šefa misije.

ČLAN 24

Arhiva i dokumenti misije nepovredivi su u svako doba i ma gdje se nalazili.

ČLAN 25

Država kod koje se akredituje daje sve olakšice za obavljanje funkcija misije.

ČLAN 26

Pod rezervom zakona i propisa koji se odnose na zone u koje je ulaz zabranjen ili posebno regulisan iz razloga nacionalne bezbjednosti, država kod koje se akredituje obezbjeđuje svim članovima misije slobodu putovanja i kretanja na svojoj teritoriji.

ČLAN 27

Država kod koje se akredituje dozvoljava i štiti slobodno opštenje misije u sve službene svrhe. U opštenju sa vladom i sa drugim misijama i konzulatima države koja akredituje, ma gdje se oni nalazili, misija može upotrebljavati sva odgovarajuća sredstva komunikacija, uključujući diplomatskog kurira i poruke kodeksom ili šifrom. Međutim, misija može postaviti i koristiti otpremnu radio-stanicu samo uz pristanak države kod koje se akredituje.

Službena prepiska misije je nepovrediva. Izraz „službena prepiska“ označava svaku prepisku koja se odnosi na misiju i njene funkcije.

Diplomatska valiza ne smije biti ni otvorena ni zadržana.

Paket koji čine diplomatsku valizu treba da nose vidne spoljne oznake svoje prirode i mogu sadržati samo diplomatske dokumente ili predmete za službenu upotrebu.

Država kod koje se akredituje štiti u vršenju njegovih funkcija diplomatskog kurira, koji mora imati službeni dokument kojim se potvrđuje njegovo

svojstvo i označava broj paketa koji čine diplomatsku valizu. On uživa nepovredivost svoje ličnosti i ne može biti podvrgnut nikakvoj vrsti hapšenja ili pritvaranja.

Država koja akredituje, ili misija, može imenovati diplomatske kurire ad hoc. I u tom slučaju će se primjenjivati odredbe stava 5 ovog člana, pod rezervom da će se imuniteti koji su tamo nabrojani prestati da se primjenjuju čim kurir bude predao primaocu diplomatsku valizu koja mu je bila povjerena.

Diplomatska valiza može se povjeriti zapovjedniku trgovačkog vazduhoplovstva koji treba da aterira na dozvoljeno mjesto ulaska. Taj zapovjednik mora biti snabdjeven službenim dokumentom u kome je označen broj paketa koji čine diplomatsku valizu, ali se on ne smatra diplomatskim kurirom. Misija može poslati nekog svog člana da direktno i slobodno preuzme diplomatsku valizu iz ruku zapovjednika vazduhoplova.

ČLAN 28

Takse i dažbine koje ubira misija za službene radnje oslobođene su svakog poreza i takse.

ČLAN 29

Ličnost diplomatskog agenta je neprikosnovena. On ne može biti podvrgnut nikakvoj vrsti hapšenja ili pritvora. Država kod koje se akredituje tretira ga s dužnim poštovanjem i preduzima sve razumne mjere da bi spriječila nanošenje uvreda njegovoj ličnosti, njegovoj slobodi ili njegovom dostojanstvu.

ČLAN 30

Privatan stan diplomatskog agenta uživa istu nepovredivost i istu zaštitu kao i prostorije misije.

Njegovi dokumenti, njegova prepiska i, pod rezervom stava 3 člana 31, njegova imovina, takođe, uživaju nepovredivost.

ČLAN 31

Diplomatski agent uživa imunitet od krivičnog sudstva države kod koje se akredituje. On, takođe, uživa imunitet od građanskog i upravnog sudstva, osim kad se radi o:

- nekoj stvarnoj tužbi koja se odnosi na privatne nepokretnosti na teritoriji države kod koje se akredituje, osim ako diplomatski agent posjeduje tu nepokretnost za račun države koja akredituje a za potrebe misije;

- tužbi koja se odnosi na nasljeđe, u kojoj se diplomatski agent pojavljuje kao izvršilac testamenta, administrator, nasljednik ili legator po privatnoj osnovi, a ne u ime države koja akredituje;
- tužbi koja se odnosi na slobodne profesije ili trgovačke djelatnosti, ma kakva ona bila, koju vrši diplomatski agent u državi kod koje se akredituje izvan svojih službenih funkcija.

Diplomatski agent nije obavezan da svjedoči.

Nikakva mjera izvršenja ne može se preduzeti protiv diplomatskog agenta, osim u slučajevima predviđenim u st. a), b) i c) tačke 1 ovog člana, i pod uslovom da se izvršenje može sprovesti a da se time ne vrijeđa neprikosnovenost njegove ličnosti ili stana.

Imunitet diplomatskog agenta od sudstva države kod koje se akredituje ne oslobađa tog agenta od sudstva države koja akredituje.

ČLAN 32

Država koja akredituje može se odreći sudskog imuniteta diplomatskih agenata i lica koja uživaju imunitet na osnovu člana 37.

Odricanje mora uvijek biti izrično.

Ako diplomatski agent ili lice koje uživa sudski imunitet na osnovu člana 37 pokrene sudski postupak, ono se više ne može pozivati na sudski imunitet u pogledu protivuzahjteva neposredno vezanog za osnovni zahtjev.

Odricanjem od sudskog imuniteta u pogledu neke građanske tužbe ili zahtjeva u upravnom postupku ne povlači odricanje od imuniteta u pogledu mjera izvršenja presude, za koje je potrebno posebno odricanje.

ČLAN 33

Pod rezervom odredaba stava 3 ovog člana, diplomatski agent se, u pogledu službe državi, oslobađa odredaba socijalnog osiguranja koje mogu biti na snazi u državi kod koje se akredituje.

Oslobođenje predviđeno u stavu 1 ovog člana primjenjuje, se isto tako, na privatnu poslugu koja je u isključivoj službi diplomatskog agenta, pod uslovom:

- da se ne radi o državljanima ili licima koja imaju stalno prebivalište u državi; i
- da podliježu odredbama socijalnog osiguranja koje mogu biti na snazi u državi koja akredituje ili u nekoj trećoj državi.

Diplomatski agent koji ima u svojoj službi osoblje na koje se ne primjenjuje oslobođenje predviđeno u stavu 2 ovog člana treba da poštuje obaveze koje poslodavcu nameću odredbe o socijalnom osiguranju države kod koje se akredituje.

Oslobođenje predviđeno u tač. 1 i 2 ovog člana ne isključuje dobrovoljno učešće u režimu socijalnog osiguranja države kod koje se akredituje, ako ta država dozvoljava takvo učešće.

Odredbe ovog člana ne diraju u ranije zaključene dvostrane ili višestране sporazume o socijalnom osiguranju i ne sprečavaju buduće zaključivanje takvih sporazuma.

ČLAN 34

Diplomatski agent oslobođen je svih poreza i taksi, ličnih ili stvarnih, državnih, regionalnih ili komunalnih, sa izuzetkom:

- posrednih poreza koji su po svojoj prirodi obično uključeni u cijenu robe ili usluga;
- poreza i taksi na privatnu nepokretnu imovinu na teritoriji države kod koje se akredituje, osim ako je diplomatski agent posjeduje za račun države koja akredituje, a za potrebe misije;
- nasljednih taksi koje ubira država kod koje se akredituje, pod rezervom odredaba tačke 4 člana 39;
- poreza i taksi na lične prihode koji potiču iz države kod koje se akredituje i poreza na kapital, koji se naplaćuju na ulaganja izvršena u trgovačka preduzeća čije je sjedište u državi kod koje se akredituje;
- poreza i taksi koji se ubiraju kao naknada za posebne usluge;
- taksi za registraciju, sudskih, hipotekarnih i fiskalnih taksi, kad se radi o nepokretnoj imovini, pod rezervom odredaba člana 23.

ČLAN 35

Država kod koje se akredituje oslobodiće diplomatske agente svih ličnih davanja, svake javne službe, ma kakve prirode ona bila, i vojnih nameta kao što su rekvizicije, kontribucije i vojni smještaj.

ČLAN 36

Prema odredbama svojih zakona i pravilnika koji mogu biti donijeti, država kod koje se akredituje odobrava uvoz i oslobođenje od carina, taksa i drugih dažbina, sem troškova uskladištenja, prevoza i troškova za slične usluge:

- predmete namijenjene za službene potrebe misije;
- predmete namijenjene za ličnu upotrebu diplomatskog agenta ili članova njegove porodice koji čine dio njegovog domaćinstva, uključujući i predmete namijenjene za njegov smještaj.

Diplomatski agent je oslobođen pregleda njegovog ličnog prtljaga, osim ako postoje ozbiljni razlozi da se vjeruje da taj prtljag sadrži predmete koji ne uživaju oslobođenja o kojima je riječ u tački 1 ovog člana, ili predmete čiji je uvoz ili izvoz zabranjen zakonodavstvom ili podliježe karantinskim propisima države kod koje se akredituje. U takvom slučaju, pregled prtljaga se može vršiti samo u prisustvu diplomatskog agenta ili njegovog ovlašćenog predstavnika.

ČLAN 37

Članovi porodice diplomatskog agenta koji čine dio njegovog domaćinstva uživaju privilegije i imunitete pomenute u čl. 29 do 36, pod uslovom da nijesu državljani države kod koje se akredituje.

Članovi administrativnog i tehničkog osoblja misije, kao i članovi njihove porodice koji čine dio njihovih domaćinstava uživaju, pod uslovom da nijesu državljani države kod koje se akredituje, ili da u njoj nemaju svoje stalno prebivalište, privilegije i imunitete pomenute u čl. 29 do 35, s tim da se imunitet od građanskog i upravnog sudstva države kod koje se akredituje, pomenut u tački 1 člana 31, ne primjenjuje na postupke učinjene izvan vršenja njihovih funkcija. Oni takođe uživaju i privilegije pomenute u tački 1 člana 36 u pogledu predmeta uvezenih prilikom njihovog prvog doseljenja.

Članovi poslužnog osoblja misije koji nijesu državljani države kod koje se akredituje ili koji nemaju u njoj stalno prebivalište, uživaju imunitet u pogledu postupaka učinjenih u vršenju svojih funkcija i oslobođenje od poreza i taksi na plate koje primaju za svoju službu, kao i oslobođenje predviđeno u članu 33.

Članovi privatne posluge članova misije koji nijesu državljani države kod koje se akredituje ili koji u njoj nemaju stalno prebivalište oslobođeni su od poreza i taksi na plate koje primaju za svoju službu. U svakom drugom pogledu oni uživaju privilegije i imunitete samo u onoj meri koju dozvoljava država kod koje se akredituje. Međutim, država kod koje se akredituje treba svoju jurisdikciju nad tim licima da vrši tako da pretjerano ne ometa vršenje funkcija misije.

ČLAN 38

Ako država kod koje se akredituje nije dala dopunske privilegije i imunitete, diplomatski agent koji ima državljanstvo te države ili koji ima u njoj stalno prebivalište uživa sudski imunitet i neprikosновенost samo u pogledu službenih radnji učinjenih u vršenju svojih funkcija.

Ostali članovi osoblja misije i privatne posluge koji su državljani države kod koje se akredituje ili koji imaju u njoj stalno prebivalište uživaju privilegije i imunitete samo ako im ih priznaje ta država. Međutim, država kod koje se akredituje

treba svoju jurisdikciju nad tim licima da vrši tako da pretjerano ne ometa vršenje funkcija misije.

ČLAN 39

Svako lice koje ima pravo na privilegije i imunitete koristi se njima čim stupi na teritoriju države kod koje se akredituje radi preuzimanja svoje službe ili, ako se već nalazi na toj teritoriji, čim je njegovo imenovanje notifikovano ministarstvu inostranih poslova ili nekom drugom ministarstvu koje bude ugovoreno.

Kad se funkcije nekog lica koje uživa privilegije i imunitete okončaju, te privilegije i imuniteti, prema pravilu, prestaju u trenutku kad to lice napušta zemlju ili po isteku razumnog roka koji mu je dat u tu svrhu, ali oni važe do tog trenutka čak i u slučaju oružanog sukoba. Međutim, imunitet ostaje za radnje koje to lice učini u vršenju svojih funkcija kao član misije.

U slučaju smrti nekog člana misije, članovi njegove porodice i dalje uživaju privilegije i imunitete na koje imaju pravo do isteka razumnog roka koji im je potreban da napuste teritoriju države kod koje se akredituje.

U slučaju smrti člana misije koji nije državljanin države kod koje se akredituje ili koji u njoj nema stalno prebivalište ili člana njegove porodice koji čini dio njegovog domaćinstva, država kod koje se akredituje odobrava iznošenje pokretne imovine preminulog, osim predmeta koji su stečeni u toj zemlji, a čiji je izvoz zabranjen u trenutku smrti. Neće se naplaćivati nasljedne takse na pokretnu imovinu koja se u državi kod koje se akredituje nalazi jedino zbog toga što se preminuli nalazio u toj državi kao član misije ili kao član porodice člana misije.

ČLAN 40

Ako diplomatski agent prelazi preko teritorije ili se nađe na teritoriji neke treće države koja mu je izdala vizu na pasoš, ako je ta viza potrebna, da bi išao da preuzme svoje funkcije ili da bi se vratio na svoju službu, ili da bi se vratio u svoju zemlju, ta treća država će mu priznati neprikosnovenost i sve druge imunitete koji su potrebni da bi mu omogućila prolaz ili povratak. Ona će, isto tako, postupiti u pogledu članova njegove porodice koji uživaju privilegije i imunitete a koji prate diplomatskog agenta ili koji putuju odvojeno da bi se sastali s njim ili da bi se vratili u svoju zemlju.

U uslovima sličnim onima koji su predviđeni u tački 1 ovog člana, treće države ne treba da ometaju prolaz preko svoje teritorije članovima administrativnog i tehničkog osoblja ili poslužnom osoblju misije i članovima njihovih porodica.

Treće države daju prepisci i drugim službenim saopštenjima koji prelaze preko njihove teritorije, uključujući i poruke u kodeksu ili šifri, istu slobodu i zaštitu koje pruža i država kod koje se akredituje. One priznaju diplomatskim

kuririma kojima je izdata viza, ako je potrebna, i diplomatskoj valizi u tranzitu istu nepovredivost i istu zaštitu koju je dužna da im prizna država kod koje se akredituje.

Obaveze trećih država na osnovu tač. 1, 2 i 3 ovog člana primjenjuju se isto tako i na lica pomenuta u tim tačkama kao i na službena saopštenja i diplomatske valize kad se oni nađu na teritoriji treće države usljed više sile.

ČLAN 41

Ne dirajući u njihove privilegije i imunitete, sva lica koja uživaju te privilegije i imunitete dužna su da poštuju zakone i propise države kod koje se akredituje. Ona su takođe dužna da se ne miješaju u unutrašnje stvari te države.

Svi službeni poslovi sa državom kod koje se akredituje, a koje država koja akredituje povjerava misiji, moraju se voditi sa ministarstvom inostranih poslova države kod koje se akredituje ili njegovim posredstvom, ili sa nekim ministarstvom o kome bude dogovoreno.

Prostorije misije ne smiju se upotrebljavati za ciljeve koji nijesu u skladu sa funkcijama misije onako kako su određene ovom konvencijom ili drugim pravilima opšteg međunarodnog prava ili posebnim sporazumima na snazi između države koja akredituje i države kod koje se akredituje.

ČLAN 42

Diplomatski agent ne smije vršiti u državi kod koje se akredituje profesionalnu ili trgovačku djelatnost radi lične zarade.

ČLAN 43

Funkcije diplomatskog agenta prestaju, između ostalog:

- notifikacijom države koja akredituje državi kod koje se akredituje da su funkcije diplomatskog agenta prestale;
- notifikacijom države kod koje se akredituje državi koja akredituje da, shodno stavu 2 člana 9, ta država odbija da prizna diplomatskog agenta za člana misije.

ČLAN 44

Država kod koje se akredituje treba, čak i u slučaju oružanog sukoba, dati olakšice da bi omogućila licima koja uživaju privilegije i imunitete, osim državljanima države kod koje se akredituje, kao i članovima porodica tih lica, ma kog državljanstva oni bili, da napuste teritoriju u najkraćem mogućem roku. Ona na-

ročito mora, ako je to potrebno, da im stavi na raspolaganje prevozna sredstva neophodna za njih i njihovu imovinu.

ČLAN 45

U slučaju prekida diplomatskih odnosa između dvije države ili ako je neka misija konačno ili privremeno opozvana:

- država kod koje se akredituje dužna je, čak i u slučaju oružanog sukoba, poštovati i štiti prostorije misije, kao i njenu imovinu i arhivu;
- država koja akredituje može povjeriti na čuvanje prostorije misije, sa imovinom koja se u njima nalazi, kao i arhivu, nekoj trećoj državi koju prihvata i država prijema;
- država koja akredituje može povjeriti zaštitu svojih interesa i interesa svojih državljana nekoj trećoj državi koju prihvata i država kod koje se akredituje.

ČLAN 46

Uz prethodni pristanak države kod koje se akredituje i na traženje neke treće države koja nema predstavništvo u toj državi, država koja akredituje može preuzeti privremenu zaštitu interesa te treće države i njenih državljana.

ČLAN 47

Primjenjujući odredbe ove konvencije, država kod koje se akredituje neće prihvatiti diskriminaciju između pojedinih država.

Međutim, neće se smatrati diskriminacijom:

- ako država kod koje se akredituje primjenjuje restriktivno neku odredbu ove konvencije zbog toga što se ona tako primjenjuje na njenu misiju u državi koja akredituje;
- ako pojedine države primjenjuju uzajamno, po običaju ili na osnovu sporazuma, povoljniji postupak nego što to predviđaju odredbe ove konvencije.

ČLAN 48

Ova konvencija biće otvorena za potpisivanje svim državama-članicama Organizacije ujedinjenih nacija ili neke specijalizovane ustanove, kao i svim državama članicama Statuta Međunarodnog suda pravde i svakoj drugoj državi koju Generalna skupština Organizacije ujedinjenih nacija pozove da postane članica konvencije, na sljedeći način: do 31. oktobra 1961. godine u Saveznom ministarstvu inostranih poslova Austrije, a zatim, do 31. marta 1962. godine, u sjedištu Organizacije ujedinjenih nacija u Njujorku.

ČLAN 49

Ova konvencija biće ratifikovana. Ratifikacioni instrumenti će biti deponovani kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija.

ČLAN 50

Ova konvencija ostaće otvorena za pristupanje svim državama koje pripadaju jednoj od četiri kategorije pomenute u članu 48. Instrumenti o pristupanju biće deponovani kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija.

ČLAN 51

Ova konvencija stupiće na snagu tridesetog dana poslije dana deponovanja kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija dvadeset drugog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

Za svaku državu koja bude ratifikovala konvenciju ili joj bude pristupila poslije deponovanja dvadeset drugog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana poslije deponovanja instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju te države.

ČLAN 52

Generalni sekretar Organizacije ujedinjenih nacija notifikovaće svim državama koje pripadaju jednoj od četiri kategorije pomenute u članu 48:

- svako potpisivanje ove konvencije i deponovanje instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, shodno čl. 48, 49 i 50;
- dan stupanja ove konvencije na snagu, shodno članu 51.

ČLAN 53

Original ove konvencije, čiji su engleski, kineski, španski, francuski i ruski tekst podjednako vjerodostojni biće deponovan kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija, koji će dostaviti ovjerene kopije svim državama koje pripadaju jednoj od četiri kategorije pomenute u članu 48.

U potvrdu čega su dolje potpisani punomoćnici, propisno za to ovlašćeni od svojih vlada, potpisali ovu konvenciju.

Sačinjeno u Beču, 18. aprila 1961. godine.

BEČKA KONVENCIJA O KONZULARNIM ODNOSIMA²⁾

Države ugovornice ove konvencije, podsjećajući da su, već u davna vremena, uspostavljeni konzularni odnosi između naroda, svjesne ciljeva i načela Povelje Ujedinjenih nacija o suverenoj jednakosti država, o očuvanju međunarodnog mira i bezbjednosti i o razvoju prijateljskih odnosa među narodima, imajući u vidu da je Konferencija Ujedinjenih nacija o diplomatskim odnosima o imunitetima usvojila Bečku konvenciju o diplomatskim odnosima koja je otvorena za potpisivanje 18. aprila 1961. godine, uvjerene da će međunarodna konvencija o konzularnim odnosima, privilegijama i imunitetima takođe doprinijeti unapređivanju prijateljskih odnosa među zemljama, ma kako različiti bili njihovi ustavni i društveni sistemi, uvjerene da je cilj tih privilegija i imuniteta ne da se pružaju koristi pojedincima već da se obezbijedi uspješno ispunjenje njihovih funkcija preko konzulata, a u ime njihovih država, potvrđujući da će se pitanja koja nijesu izričito riješena odredbama ove konvencije i dalje rješavati prema pravilima običajnog međunarodnog prava, složile su se u sljedećem:

ČLAN 1 *Definicije*

U smislu ove konvencije sljedeći izrazi označavaju kao što je niže utvrđeno:

- Izraz „konzulat“ označava svaki generalni konzulat, konzulat, vicekonzulat ili konzularnu agenciju;
- Izraz „konzularno područje“ označava teritoriju određenu konzulatu za vršenje konzularnih funkcija;
- Izraz „šef konzulata“ označava lice koje je ovlašćeno da djela u tom svojstvu;
- Izraz „konzularni funkcioner“ označava svako lice, podrazumijevajući i šefa konzulata, koje je u tom svojstvu ovlašćeno da vrši konzularne funkcije;
- Izraz „konzularni službenik“ označava svako lice koje vrši administrativne ili tehničke poslove konzulata;
- Izraz „član poslužnog osoblja“ označava svako lice koje je zaposleno na poslužnim dužnostima u konzulatu;
- Izraz „član konzulata“ označava konzularne funkcionere, konzularne službenike i članove poslužnog osoblja;
- Izraz „članovi konzularnog osoblja“ označava konzularne funkcionere,

2) Bečka konvencija o konzularnim odnosima (Vienna Convention on Consular Relations), potpisana u Beču, 24. aprila 1963. godine, United Nations Treaty Series Nos. 8638-8640, vol. 596, p. 262, stupila na snagu 19. marta 1967. ratifikovana i objavljena u Sl. listu SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 5/66.

- osim šefa konzulata, konzularne službenike i članove poslužnog osoblja;
- Izraz „član privatne posluge“ označava lice koje je zaposleno isključivo u privatnoj službi nekog člana konzulata;
 - Izraz „konzularne prostorije“ označava zgrade ill djelove zgrada i okolno zemljište koji, ma ko bio njihov sopstvenik, služe isključivo za ciljeve konzulata;
 - Izraz „konzularna arhiva“ označava sve isprave, dokumente, prepisku, knjige, filmove, magnetofonske trake i registre konzulata, kao i materijal za šifriranje, kartoteke i namještaj koji je namijenjen njihovoj zaštiti i čuvanju.

Postoje dvije vrste konzularnih funkcionera: karijerni i počasni konzularni funkcioneri. Odredbe druge glave ove konvencije odnose se na konzulate kojima rukovode karijerni konzularni funkcioneri; odredbe treće glave odnose se na konzulate kojima rukovode počasni konzularni funkcioneri.

Poseban položaj članova konzulata koji su državljani države prijema ili u njoj imaju svoje prebivalište regulisan je članom 71 ove konvencije.

GLAVA I KONZULARNI ODNOSI UOPŠTE

Dio I USPOSTAVLJANJE I VOĐENJE KONZULARNIH ODNOSA

ČLAN 2 *Uspostavljanje konzularnih odnosa*

Uspostavljanje konzularnih odnosa između država vrši se na osnovu obostrane saglasnosti.

Saglasnost koja je data za uspostavljanje diplomatskih odnosa između dvije države ima se smatrati da obuhvata, ako nije drukčije određeno, i saglasnost na uspostavljanje konzularnih odnosa.

Prekid diplomatskih odnosa ne povlači ipso facto i prekid konzularnih odnosa.

ČLAN 3 *Vršenje konzularnih funkcija*

Konzulati obavljaju konzularne funkcije. Konzularne funkcije mogu obavljati i diplomatske misije saglasno odredbama ove konvencije.

ČLAN 4 *Otvaranje konzulata*

Konzulat se može otvoriti na teritoriji države prijema samo uz njenu saglasnost. Sjedište konzulata, njegov rang i njegovo konzularno područje određuje država imenovanja i podliježe odobrenju države prijema.

Država imenovanja može vršiti naknadne promjene sjedišta konzulata, njegovog ranga ili njegovog konzularnog područja samo uz saglasnost države prijema.

Saglasnost države prijema je isto tako potrebna i u slučajevima da generalni konzulat ili konzulat žele da otvore vicekonzulat ili konzularnu agenciju u nekom mjestu van onog u kojem se on sam nalazi.

Izričiti prethodni pristanak države prijema je, isto tako, potreban za otvaranje kancelarije kao dijela postojećeg konzulata, van mjesta u kome je sjedište konzulata.

ČLAN 5 *Konzularne funkcije*

Konzularne funkcije se sastoje u:

- Zaštiti, u državi prijema interesa države imenovanja i njenih državljana, fizičkih i pravnih lica, u granicama koje dopušta međunarodno pravo;
- Pomaganju razvoja trgovinskih, ekonomskih, kulturnih i naučnih odnosa između države imenovanja i države prijema i unapređenju, na svaki drugi način, prijateljskih odnosa među njima u okviru odredaba ove konvencije;
- Obavještavanju svim dopuštenim sredstvima, o uslovima i razvoju trgovinskog, privrednog, kulturnog i naučnog života države prijema, podnošenju izvještaja o ovome državi imenovanja i davanju obavještenja zainteresovanima;
- Izdavanju pasoša i putnih isprava državljanima države imenovanja, kao i viza i drugih odgovarajućih dokumenata licima koja žele da putuju u državu imenovanja;
- Pružanju pomoći i potpore državljanima, fizičkim i pravnim licima, države imenovanja;
- Djelanju u svojstvu javnog bilježnika i službenika građanskog stanja i vršenju sličnih funkcija, kao i vršenju izvjesnih funkcija administrativne prirode ukoliko se tome ne protive zakoni i propisi države prijema;
- Zaštiti interesa državljana države imenovanja, fizičkih i pravnih lica, u pogledu nasljeđivanja na teritoriji države prijema, u skladu sa zakonima i propisima države prijema;
- Zaštiti u granicama određenim zakonima i propisima države prijema, interesa maloljetnih i poslovno nesposobnih lica, državljana države imenovanja,

naročito u slučajevima kada se za njih zahtijeva ustanovljenje starateljstva (tutele i kuratele);

- Pod rezervom prakse i postupka na snazi u državi prijema, zastupanju državljana države imenovanja ili preduzimanju mjera za obezbjeđenje odgovarajućeg zastupanja pred sudovima ili drugim organima države prijema kako bi se tražilo u skladu sa zakonima i propisima države prijema, usvajanje privremenih mjera radi očuvanja prava i interesa tih državljana u slučajevima kada ovi, zbog odsutnosti ili iz drugih razloga, ne mogu blagovremeno braniti svoja prava i interese;
- Dostavljanju sudskih i vansudskih akata ili izvršavanju zamolnica u skladu sa međunarodnim sporazumima na snazi ili, ukoliko takvi sporazumi ne postoje, na svaki drugi način koji je u saglasnosti sa zakonima i propisima države prijema;
- Vršanju prava kontrole i inspekcije, predviđenih zakonima i propisima države imenovanja, nad pomorskim i riječnim brodovima koji imaju državljanstvo države imenovanja, nad avionima upisanim u toj državi, kao i nad njihovom posadom;
- Pružanju pomoći brodovima, lađama i avionima pomenutim u stavu k) ovog člana kao i njihovoj posadi; primanju izjava o putovanju ovih brodova i lađa, ispitivanju i viziranju brodskih papira i ne dirajući u nadležnost organa države prijema u vršenju anketa povodom incidenata nastalih za vrijeme njihovog puta i rješavanju svih sporova između zapovjednika broda, oficira i mornara, ukoliko ih na to ovlašćuju zakoni i propisi države imenovanja;
- Vršanju svih drugih funkcija koje država imenovanja povjeri konzulatu, a koje zakoni i propisi države prijema ne zabranjuju ili kojima se država prijema ne protivi ili koje su pomenute u međunarodnim sporazumima na snazi između države imenovanja i države prijema.

ČLAN 6

Vršenje konzularnih funkcija van konzularnog područja

U posebnim okolnostima konzularni funkcioner može, uz saglasnost države prijema, obavljati svoje funkcije izvan svog konzularnog područja.

ČLAN 7

Vršenje konzularnih funkcija u trećoj državi

Država imenovanja može, po notifikaciji zainteresovanim državama, ukoliko se nijedna od zainteresovanih država tome izričito ne protivi, ovlastiti konzulat otvoren u jednoj državi da preuzme vršenje konzularnih funkcija u nekoj drugoj državi.

ČLAN 8

Vršenje konzularnih funkcija za račun treće države

Pošto o tome obavijesti državu prijema i ako se ova tome ne protivi, konzulat države imenovanja može vršiti konzularne funkcije u državi prijema za račun neke treće države.

ČLAN 9

Klase šefova konzulata

Šefovi konzulata se dijele na četiri klase, i to:

- generalne konzule;
- konzule;
- vicekonzule;
- konzularne agente.

Tačka 1 ovog člana ni u čemu ne ograničava pravo ma koje strane ugovornice da odredi nazive konzularnih funkcionera koji nisu šefovi konzulata.

ČLAN 10

Imenovanje i prihvatanje šefova konzulata

Šefove konzulata imenuje država imenovanja, a vršenje funkcija im odobrava država prijema.

Pod rezervom odredaba ove konvencije, način imenovanja i prihvatanja šefa konzulata utvrđuje se zakonima, propisima i praksom države imenovanja i države prijema.

ČLAN 11

Patentno pismo ili notifikacija o imenovanju

Šef konzulata dobija od države imenovanja dokument u obliku patentnog pisma (*lettre de provision*) ili nekog sličnog akta, koji se izdaje za svako imenovanje, u kome se potvrđuje njegovo svojstvo i navodi, prema pravilu, ime i prezime konzula, njegova kategorija i konzularna klasa, konzularno područje i sjedište konzulata.

Država imenovanja dostaviće diplomatskim ili drugim pogodnim putem patentno pismo ili sličan akt vladi države na čijoj teritoriji šef konzulata treba da vrši svoje funkcije.

Ukoliko to država prijema prihvata, patentno pismo ili sličan akt mogu biti zamijenjeni notifikacijom koja sadrži podatke predviđene tačkom 1 ovog člana.

ČLAN 12 *Egzekvatura*

Šefu konzulata dozvoljava se da vrši svoje funkcije kad dobije od države prijema ovlaštenje zvano «egzekvatura», bez obzira kakva je forma ovog ovlaštenja.

Država koja odbije da izda egzekvaturu nije dužna da saopšti razloge svog odbijanja državi imenovanja.

Pod rezervom odredaba čl. 13 i 15 šef konzulata ne može stupiti na dužnost prije nego što dobije egzekvaturu.

ČLAN 13 *Privremeno ovlaštenje šefovima konzulata*

U očekivanju izdavanja egzekvature šefu konzulata se može privremeno dozvoliti da vrši svoje funkcije. U tom slučaju imaju se primjenjivati odredbe ove konvencije.

ČLAN 14 *Notifikacija vlastima konzularnog područja*

Od momenta kad se konzulu dozvoli, čak i privremeno, da vrši svoje funkcije, država prijema je obavezna da o tome odmah obavijesti nadležne vlasti konzularnog područja. Ona je, isto tako, obavezna da se stara o preduzimanju svih potrebnih mjera kako bi šef konzulata mogao da obavlja svoje dužnosti i da uživa tretman koji predviđaju odredbe ove konvencije.

ČLAN 15 *Privremeno vršenje funkcija šefa konzulata*

Ako je šef konzulata spriječen da vrši svoje funkcije ili ako je njegovo mjesto upražnjeno, vršilac dužnosti ad interim može privremeno da djela kao šef konzulata.

Prezime i ime vršioca dužnosti ad interim saopštiće bilo diplomatsko predstavništvo države imenovanja, bilo, ako u državi prijema nema diplomatskog predstavništva države imenovanja, šef konzulata, bilo u slučaju da je ovaj spriječen da to učini, koji drugi nadležni organ države imenovanja ministarstvu inostranih poslova države prijema ili organu koji to ministarstvo odredi. Prema pravilu, ovo saopštenje treba da bude unaprijed učinjeno. Država prijema može usloviti svojim pristankom prihvatanje za vršioca dužnosti ad interim nekog lica koje nije ni diplomatski ni konzularni funkcioner države imenovanja u državi prijema.

Nadležne vlasti države prijema treba da pruže pomoć i zaštitu vršiocu dužnosti ad interim. Za vrijeme njegove uprave na njega se primjenjuju odredbe ove

konvencije jednako kao i na šefa konzulata o kome se radi. Međutim, država prijema nije obavezna da vršiocu dužnosti ad interim prizna olakšice, privilegije i imunitete za koje šef konzulata, da bi ih uživao, mora da ispunjava uslove koje vršilac dužnosti ad interim ne ispunjava.

U slučaju kada država imenovanja odredi člana diplomatskog osoblja u državi prijema za vršioca dužnosti ad interim u uslovima predviđenim tačkom 1 ovog člana on i dalje uživa diplomatske privilegije i imunitete ako se tome ne protivi država prijema.

ČLAN 16

Red prvenstva među šefovima konzulata

Šefovi konzulata dobijaju rang u svakoj klasi prema datumu izdavanja egzekvature.

Međutim, u slučaju kada je šefu konzulata dozvoljeno privremeno da vrši svoje funkcije prije nego što je dobio egzekvaturu, datum ove privremene dozvole određuje red prvenstva; ovaj redosljed ostaje i poslije izdavanja egzekvature.

Red prvenstva između dva ili više šefova konzulata koji su dobili egzekvaturu ili privremene dozvolu istog dana određuje se prema datumu podnošenja njihovog patentnog pisma ili sličnog akta ili prema datumu notifikacije državi prijema predviđenoj u tački 3 člana 11.

Vršioци dužnosti šefa ad interim dobijaju rang poslije svih šefova konzulata. Između sebe oni dobijaju rang prema danu preuzimanja dužnosti ad interim i prema datumu notifikacija izvršenih na osnovu tačke 2 člana 15.

Počasni konzularni funkcioneri šefovi konzulata dobijaju rang u svakoj klasi poslije karijernih šefova konzulata, u redosljedu i prema pravilima utvrđenim u prethodnim tačkama.

Šefovi konzulata imaju prvenstvo pred konzularnim funkcionerima koji nemaju to svojstvo.

ČLAN 17

Vršenje diplomatskih akata od strane konzularnih funkcionera

U državi u kojoj država imenovanja nema diplomatske misije i u kojoj je ne zastupa diplomatska misija neke treće države konzularni funkcioner može, uz saglasnost države prijema, biti određen da vrši diplomatske akte bez povrede svog konzularnog statusa. Vršenje tih akata ne daje konzularnom funkcioneru nikakvo pravo na diplomatske privilegije i imunitete.

Konzularni funkcioner može, po notifikaciji državi prijema, biti određen da predstavlja državu imenovanja kod bilo koje međuvladine organizacije. Kad postupa u tom svojstvu, on ima pravo na sve privilegije i imunitete koje među-

narodno običajno pravo ili međunarodni sporazumi priznaju predstavniku kod neke međuvladine organizacije; međutim, u pogledu ma koje konzularne funkcije koju on vrši on nema pravo na sudski imunitet širi od onog koji svaki konzularni funkcioner uživa na osnovu ove konvencije.

ČLAN 18

Imenovanje istog lica od strane dvije ili više država za konzularnog funkcionera

Dvije ili više država mogu, uz saglasnost države prijema, imenovati isto lice za konzularnog funkcionera u toj državi.

ČLAN 19

Imenovanje članova konzularnog osoblja

Pod rezervom odredaba čl. 20, 22 i 23 država imenovanja imenuje po svom nahodjenju članove konzularnog osoblja.

Država imenovanja saopštava državi prijem dosta ranije prezime i ime, kategoriju i klasu svih konzularnih funkcionera, sem šefa konzulata, kako bi država prijema mogla, ako to želi, koristiti prava koja joj pruža tačka 3 člana 23.

Država imenovanja može, ako to zahtijevaju njeni zakoni i propisi tražiti od države prijema da izda egzekvaturu konzularnom funkcioneru koji nije šef konzulata.

Država prijema može, ako to zahtijevaju njeni zakoni i propisi, dati egzekvaturu konzularnom funkcioneru koji nije šef konzulata.

ČLAN 20

Broj osoblja konzulata

Ako ne postoji izričit sporazum o broju osoblja konzulata, država prijema može zahtijevati da se taj broj kreće u granicama onoga što se smatra razumnim i normalnim s obzirom na okolnosti i uslove koji vladaju u konzularnom području i na potrebe konzulata o kome se radi.

ČLAN 21

Red prvenstva između konzularnih funkcionera jednog konzulata

Diplomatska misija države imenovanja ili, ako takve misije nema u državi prijema, šef konzulata saopštava ministarstvu inostranih poslova države prijema ili organu koji to ministarstvo odredi red prvenstva između funkcionera konzulata i sve donijete izmjene u tome.

ČLAN 22

Državljanstvo konzularnih funkcionera

Konzularni funkcioneri će, u načelu, biti državljani države imenovanja.

Konzularni funkcioneri se mogu birati među državljanima države prijema samo uz izričitu saglasnost te države, koja može u svako doba povući svoju saglasnost.

Država prijema može za sebe zadržati isto pravo u pogledu državljana neke treće države koji nijesu državljani i države imenovanja.

ČLAN 23

Lice oglašeno kao persona non grata

Država prijema može u svako doba obavijestiti državu imenovanja da je neki konzularni funkcioner persona non grata ili da ma koji drugi član konzularnog osoblja nije prihvatljiv. Država imenovanja će tada opozvati lice u pitanju ili će okončati njegove funkcije u tom konzulatu, prema slučaju.

Ako država imenovanja odbije da izvrši ili ne izvrši u razumnom roku obaveze koje preuzima shodno tački 1 ovog člana, država prijema može, shodno slučaju, povući egzektivaturu za lice u pitanju ili prestati da ga smatra članom konzularnog osoblja.

Lice imenovano za člana nekog konzulata može biti oglašeno kao neprihvatljivo prije nego što stigne na teritoriju države prijema ili, ako se ono već tu nalazi, prije nego što preuzme funkcije u konzulatu. U takvom slučaju država imenovanja treba da povuče imenovanje.

U slučajevima pomenutim u tač. 1 i 3 ovog člana, država prijema nije dužna da saopšti državi imenovanja razloge svoje odluke.

ČLAN 24

Notifikacija državi prijema o imenovanjima, dolascima i odlascima

Ministarstvo inostranih poslova države prijema ili neki drugi organ koji ono odredi biće obaviješteni o:

- naimenovanju članova konzulata, njihovom dolasku u konzulat poslije imenovanja, kao i o njihovom konačnom odlasku ili prestanku njihovih funkcija, kao i o svakoj promjeni njihovog statusa za vrijeme njihovog službovanja u konzulatu;
- dolasku i konačnom odlasku lica koje pripada porodici nekog člana konzulata koje živi u njegovom domaćinstvu, i kad je to slučaj, o činjenici da je neko lice postalo ili prestalo da bude član porodice;
- dolasku ili konačnom odlasku članova privatne posluge i, kad je to slučaj, o prestanku njihove službe u tom svojstvu;

- uzimanju u službu ili otpuštanju lica nastanjenih u državi prijema u svojstvu članova konzulata ili u svojstvu privatne posluge s pravom na privilegije i imunitete.

Kad god je to moguće, treba, isto tako, prethodno obavijestiti o dolasku i konačnom odlasku.

Dio II
PRESTANAK KONZULARNIH FUNKCIJA

ČLAN 25
Prestanak funkcija člana konzulata

Funkcije člana konzulata prestaju naročito:

- saopštenjem države imenovanja državi prijema da su prestale njegove funkcije;
- povlačenjem egzekvature;
- saopštenjem države prijema državi imenovanja da je prestala da smatra lice u pitanju članom konzularnog osoblja.

ČLAN 26
Odlazak sa teritorije države prijema

Država prijema treba, čak i u slučaju oružanog sukoba, da odobri članovima konzulata i privatne posluge koji nijesu državljani države prijema, kao i članovima njihovih porodica koji žive u njihovom domaćinstvu, ma čiji državljani oni bili, vrijeme i olakšice koji su im potrebni da bi pripremili svoj odlazak i napustili njenu teritoriju u najkraćem mogućem roku po prestanku njihovih funkcija. Ona je, u slučaju potrebe, posebno dužna da im stavi na raspolaganje potrebna prevozna sredstva, kako za njih same tako i za njihovu imovinu, osim za imovinu stečenu u državi prijema čiji je izvoz zabranjen u vrijeme odlaska.

ČLAN 27
Zaštita konzularnih prostorija i arhive i interesa države imenovanja u izuzetnim okolnostima

U slučaju prekida konzularnih odnosa između dvije države:

Država prijema je dužna, čak i u slučaju oružanog sukoba, poštovati i štiti konzularne prostorije kao i imovinu konzulata i konzularnu arhivu;

Država imenovanja može povjeriti na čuvanje konzularne prostorije, kao i imovinu koja se u njima nalazi i konzularnu arhivu, nekoj trećoj državi koju prihvata i država prijema;

Država imenovanja može povjeriti zaštitu svojih interesa i interesa svojih državljana nekoj trećoj državi koju prihvata i država prijema.

U slučaju privremenog ili konačnog zatvaranja konzulata primjenjivaće se odredbe stava a) tačke 1 ovoga člana. Osim toga:

- ako država imenovanja, iako bez diplomatskog predstavništva u državi prijema, ima neki drugi konzulat na teritoriji ove države, taj konzulat može preuzeti čuvanje prostorija zatvorenog konzulata, imovine koja se u njima nalazi i konzularne arhive, kao i uz saglasnost države prijema vršenje konzularnih funkcija na području tog konzulata; ili
- ako država imenovanja nema ni diplomatske misije ni drugih konzulata u državi prijema, primjenjivaće se odredbe st. b) i c) tačke 1 ovog člana.

GLAVA II OLAKŠICE, PRIVILEGIJE I IMUNITETI KONZULATA, KARIJERNIH KONZULARNIH FUNKCIONERA I DRUGIH ČLANOVA KONZULATA

Dio I

OLAKŠICE, PRIVILEGIJE I IMUNITETI KOJI SE ODNOSI NA KONZULAT

ČLAN 28

Olakšice koje se daju konzulatu za njegovu djelatnost

Država prijema daje sve olakšice za obavljanje funkcija konzulata.

ČLAN 29

Upotreba nacionalne zastave i grba

Država imenovanja ima pravo da upotrebljava svoju nacionalnu zastavu i svoj grb u državi prijema shodno odredbama ovog člana.

Nacionalna zastava države imenovanja može se istaći i državni grb stavljati na zgradu konzulata i na ulazna vrata, kao i na rezidenciju šefa konzulata i na njegova prevozna sredstva kad se ova koriste za službene potrebe.

U vršenju prava priznatog ovim članom vodiće se računa o zakonima, propisima i praksi države prijema.

ČLAN 30

Prostorije

Država prijema je dužna ili da omogući državi imenovanja da na njenoj teritoriji, u okviru njenih zakona i propisa, stekne potrebne prostorije za konzulat, ili da joj pomogne da na neki drugi način dođe do prostorija.

Ona je, takođe, dužna da pomogne ako je potrebno konzulatu da dođe do odgovarajućih stanova za svoje članove.

ČLAN 31

Nepovredivost konzularnih prostorija

Prostorije konzulata su nepovredive kako je predviđeno ovim članom.

Organima države prijema dozvoljeno je da uđu u one konzularne prostorije koje konzulat koristi isključivo za potrebe svog rada samo uz pristanak šefa konzulata, lica koje on odredi ili šefa diplomatske misije države imenovanja. Međutim, u slučaju požara ili druge nesreće koja zahtijeva hitne zaštitne mjere pristanak šefa konzulata se može smatrati dobijenim.

Pod rezervom odredaba tačke 2 ovog člana, država prijema ima posebnu obavezu da preduzme sve potrebne mjere da bi spriječila nasilan ulazak u prostorije konzulata ili njihovo oštećenje, narušavanje mira konzulata ili povredu njegovog dostojanstva.

Prostorije konzulata, namještaj u njima i imovina konzulata, kao i njegova prevozna sredstva ne mogu biti predmet nikakve rekvizicije, u svrhe narodne odbrane ili javne koristi. U slučaju da je potrebna eksproprijacija u te svrhe, preduzeće se sve potrebne mjere kako bi se izbjeglo ometanje vršenja konzularnih funkcija, a brza odgovarajuća i efektivna odšteta će se isplatiti državi imenovanja.

ČLAN 32

Fiskalno oslobađanje konzularnih prostorija

Konzularne prostorije i rezidencija karijernog šefa konzulata čiji je sopstvenik ili iznajmilac država imenovanja ili koje drugo lice koje postupa u ime te države oslobođeni su svih poreza i taksi bilo kakve prirode, državnih, regionalnih, ili komunalnih, ukoliko se ne radi o taksama koje se ubiraju kao naknada za učinjene posebne usluge.

Fiskalno oslobađanje predviđeno u tački 1 ovog člana ne primjenjuje se na takve poreze i takse ako, prema zakonima i propisima države prijema, padaju na teret lica koje je saugovarač države imenovanja ili lica koje postupa u ime te države.

ČLAN 33

Nepovredivost konzularne arhive i dokumenata

Konzularna arhiva i dokumenti su nepovredivi u svako doba i ma gdje se nalazili.

ČLAN 34

Sloboda kretanja

Pod rezervom svojih zakona i propisa koji se odnose na zone u koje je ulazak zabranjen ili posebno regulisan iz razloga nacionalne bezbjednosti, država prijema obezbjeđuje na svojoj teritoriji svim članovima konzulata slobodu putovanja i kretanja.

ČLAN 35

Sloboda opštenja

Država prijema dozvoljava i štiti slobodno opštenje konzulata za sve službene svrhe. U opštenju sa vladom, sa diplomatskim misijama i drugim konzulatima države imenovanja, ma gdje se oni nalazili, konzulat može upotrebljavati sva odgo-varajuća sredstva opštenja, uključujući diplomatske ili konzularne kurire, diplomatsku ili konzularnu valizu i poruke kodeksom ili šifrom. Međutim, konzulat može postaviti i koristiti otpremnu radio-stanicu samo uz pristanak države prijema.

Službena prepiska konzulata je nepovrediva. Izraz „službena prepiska“ označava svaku prepisku koja se odnosi na konzulat i njegove funkcije.

Konzularna valiza ne smije biti ni otvorena ni zadržana. Međutim, ako nadležni organi države prijema imaju ozbiljnih povoda da vjeruju da valiza sadrži i druge predmete osim prepiske, dokumenata i predmeta o kojima je riječ u tački 4 ovog člana, oni mogu tražiti da valizu otvori u njihovom prisustvu ovlašćeni predstavnik države imenovanja. Ako organi pomenute države odbiju traženje, valiza se vraća u mjesto porijekla.

Paketi koji čine konzularnu valizu treba da nose spoljne vidne oznake svoje prirode i mogu sadržati samo službenu prepisku, kao i dokumenta ili predmete isključivo za službenu upotrebu.

Konzularni kurir mora biti snabdjeven službenim dokumentom kojim se potvrđuje njegovo svojstvo i označava broj paketa koji čine konzularnu valizu. Osim ako država prijema na to pristane, on ne može biti ni državljanin države prijema ni - osim ako je državljanin države imenovanja - imati prebivalište u državi prijema. Država prijema štiti konzularnog kurira u vršenju njegovih funkcija. On uživa nepovredivost svoje ličnosti i ne može biti podvrgnut nikakvoj vrsti hapšenja ili pritvaranja.

Država imenovanja, njene diplomatske misije i njeni konzulati mogu odrediti konzularne kurire ad hoc. U tom slučaju odredbe tačke 5 ovog člana se, isto tako, primjenjuju, pod uslovom da imuniteti koji su tu pomenuti prestanu da se primjenjuju čim kurir bude predao primaocu konzularnu valizu koja mu je povjerena.

Konzularna valiza se može povjeriti zapovjedniku broda ili trgovačkog vazduhoplova koji treba da stigne na dozvoljeno mjesto ulaska. Taj zapovjednik mora biti snabdjeven službenim dokumentom u kome je označen broj paketa koji čine konzularnu valizu, ali se on ne smatra konzularnim kurirom. Po sporazumu sa nadležnim lokalnim organima konzulat može poslati nekog od svojih članova da neposredno i slobodno preuzme valizu iz ruku zapovjednika broda ili vazduhoplova.

ČLAN 36

Opštenje sa državljanima države imenovanja

Radi olakšanja vršenja konzularnih funkcija u odnosu na državljane države imenovanja:

Konzularni funkcioneri moraju imati slobodu da opšte sa državljanima države imenovanja i da odlaze kod ovih. Državljanima države imenovanja moraju imati slobodu da opšte sa konzularnim funkcionerima i da odlaze kod njih;

Ako zainteresovani to traži, nadležni organi će obavijestiti, bez odlaganja, konzulat države imenovanja ukoliko je na njegovom konzularnom području državljanin te države uhapšen, zatvoren, stavljen u pritvor ili zadržan na ma koji drugi način. Oni će, isto tako, bez odlaganja dostaviti konzulatu svako saopštenje koje mu je uputilo lice koje je uhapšeno, zatvoreno, pritvoreno ili na drugi način zadržano. Ti organi moraju bez odlaganja obavijestiti zainteresovanog o njegovim pravima na osnovu ovog stava;

Konzularni funkcioneri imaju pravo da posjete državljanina države imenovanja koji je zatvoren, pritvoren ili zadržan na drugi način, da razgovaraju i da se dopisuju sa njim i da vode računa da bude zastupan pred sudom. Oni imaju, isto tako, pravo i da posjete državljanina države imenovanja koji je, na osnovu sudske presude, zatvoren ili zadržan na njihovom konzularnom području. Međutim, konzularni funkcioneri treba da se uzdržavaju od posredovanja u korist državljanina koji je zatvoren ili stavljen u pritvor ili zadržan na koji drugi način ako se zainteresovani tome izričito protivi.

Prava predviđena u tački 1 ovog člana treba da se vrše u granicama zakona i propisa države prijema, ali s tim da ti zakoni i propisi treba da dopuštaju potpuno ostvarenje ciljeva za koje su prava data na osnovu ovog člana.

ČLAN 37

Obavještenja u slučaju smrti, starateljstva tutele ill kuratele, brodoloma i vazduhoplovnih nesreća

Ako nadležni organi države prijema posjeduju odgovarajuća obavještenja, oni su dužni:

- Da u slučaju smrti državljanina države imenovanja odmah obavijeste konzulat na čijem se području dogodio smrtni slučaj;
- Da saopšti bez odlaganja nadležnom konzulatu sve slučajeve gdje bi trebalo postaviti tutora ili kuratora za maloljetnog ili poslovno nesposobnog državljanina države imenovanja. Međutim, rezerviše se pravo primjene zakona i propisa države prijema u pogledu naimenovanja tog tutora ili kuratora;
- Da obavijesti bez odlaganja konzulat koji je najbliži mjestu nesreće u slučaju kad pomorski ili riječni brod koji ima državljanstvo države imenovanja pretrpi brodolom ili se nasuče u teritorijalnom moru ili unutrašnjim vodama države prijema ili kad vazduhoplov registrovan u državi imenovanja pretrpi nesreću na teritoriji države prijema.

ČLAN 38

Opštenje sa organima države prijema

U vršenju svojih funkcija, konzularni funkcioneri se mogu obraćati:
Lokalnim nadležnim vlastima svog konzularnog područja;
Centralnim nadležnim vlastima države prijema ako i ukoliko to dopuštaju zakoni, propisi i praksa države prijema ili međunarodni sporazumi o tom predmetu.

ČLAN 39

Konzularne dažbine i takse

Konzulat može naplaćivati na teritoriji države prijema dažbine i takse koje se za konzularne akte predviđaju zakonima i propisima države imenovanja.

Svote ubrane kao dažbine i takse predviđene u tački 1 ovog člana i potvrde koje se za njih izdaju oslobođeni su svih poreza i taksi u državi prijema.

Dio II

*OLAKŠICE, PRIVILEGIJE I IMUNITETI KOJI SE ODOSE NA KARIJERNE
KONZULARNE FUNKCIONERE I DRUGE ČLANOVE KONZULATA*

ČLAN 40

Zaštita konzularnih funkcionera

Država prijema će postupati prema konzularnim funkcionerima sa dužnim poštovanjem, preduzeće sve odgovarajuće mjere da bi se spriječila svaka povreda njihove ličnosti, slobode i dostojanstva.

ČLAN 41

Lična nepovredivost konzularnih funkcionera

Konzularni funkcioneri mogu biti stavljeni u zatvor ili pritvor samo u slučaju teškog krivičnog djela, i to samo na osnovu odluke nadležne sudske vlasti.

Osim u slučaju predviđenom u tački 1 ovog člana, konzularni funkcioneri ne mogu biti hapšeni niti podvrgnuti u bilo kom drugom obliku ograničenju lične slobode, izuzev kad se radi o izvršenju pravnosnažne sudske odluke.

Ako se povede krivični postupak protiv konzularnog funkcionera, ovaj je dužan da se pojavi pred nadležnim organima. Međutim, postupak treba da bude vođen sa dužnim poštovanjem prema konzularnim funkcionerima i, osim u slučaju predviđenom u tački 1 ovog člana, na način kako bi se što je moguće manje ometalo vršenje konzularnih funkcija. Ako je, u okolnostima pomenutim u tački 1 ovog člana, nastala potreba da se neki konzularni funkcioner stavi u pritvor, postupak protiv njega mora se otvoriti u najkraćem roku.

ČLAN 42

Obavještenje u slučaju hapšenja, pritvora ili gonjenja

U slučaju hapšenja ili pritvaranja člana konzularnog osoblja ili pokretanja krivičnog postupka protiv njega, država prijema je dužna da o tome u najkraćem roku obavijesti šefa konzulata. Ako se ove mjere odnose na šefa konzulata država prijema treba o tome diplomatskim putem da obavijesti državu imenovanja.

ČLAN 43

Sudski imunitet

Konzularni funkcioneri i konzularni službenici ne podliježu nadležnosti sudskih i upravnih organa države prijema za djela izvršena u obavljanju konzularnih funkcija.

Međutim, odredbe tačke 1 ovog člana ne primjenjuju se u slučaju građanskog postupka:

- pokrenutog na osnovu ugovora koji je neki konzularni funkcioner ili konzularni službenik zaključio, ali ne izričito ili prećutno kao punomoćnik države imenovanja; ili
- koji je pokrenulo neko treće lice za štetu nastalu iz nezgode koju je u državi prijema prouzrokovalo neko vozilo, brod ili vazduhoplov.

ČLAN 44

Obaveza svjedočenja

Članovi konzulata mogu biti pozvani da svjedoče u sudskom i upravnom postupku. Konzularni službenici i članovi poslužnog osoblja ne treba da odbiju da svjedoče, osim u slučajevima pomenutim u tački 3 ovog člana. Ako konzularni funkcioner odbije da svjedoči, nikakva prinudna mjera ili neka druga sankcija ne može se primijeniti protiv njega.

Organ koji poziva na svjedočenje treba da izbjegava da ometa konzularnog funkcionera u vršenju njegovih funkcija. On može da primi svjedočenje konzularnog funkcionera u njegovom stanu ili u konzulatu ili da prihvati njegovu pismenu izjavu, kad god je to moguće.

Članovi konzulata nijesu dužni da svjedoče o činjenicama koje se odnose na vršenje njihovih funkcija niti da pokazuju prepisku i zvanična dokumenta koja se toga tiču. Oni, isto tako, imaju pravo da odbiju da svjedoče kao vještaci o domaćem zakonodavstvu države imenovanja.

ČLAN 45

Odricanje od privilegija i imuniteta

Država imenovanja se u pogledu nekog člana konzulata može odreći privilegija i imuniteta predviđenih u čl. 41, 43 i 44.

Odricanje mora uvijek biti izrično pod rezervom odredaba tačke 3 ovog člana, i treba da bude pismeno saopšteno državi prijema.

Ako konzularni funkcioner ili konzularni službenik pokrene postupak u nekom pitanju u kome bi on uživao sudski imunitet na osnovu člana 43, on se više ne može pozivati na imunitet u pogledu ma kog protivzahtjeva neposredno vezanog za glavni zahtjev.

Odricanje od imuniteta u pogledu neke građanske tužbe ili zahtjeva u upravnom postupku ne smatra se da povlači odricanje od imuniteta u pogledu mjera izvršenja presude za koje je potrebno posebno odricanje.

ČLAN 46

Oslobođenje od obaveza prijavljivanja stranaca i dozvole boravka

Konzularni funkcioneri i konzularni službenici, kao i članovi njihovih porodica koji žive u njihovom domaćinstvu, oslobođeni su obaveza predviđenih zakonima i propisima države prijema u pogledu prijavljivanja stranaca i dozvole boravka.

Međutim, odredbe tačke 1 ovog člana ne primjenjuju se ni na konzularnog službenika koji nije stalni službenik države imenovanja ili koji obavlja neku privatnu djelatnost lukrativnog karaktera u državi prijema, ni na člana njegove porodice.

ČLAN 47

Oslobođenje od dozvole za rad

Članovi konzulata su u pogledu usluga državi imenovanja oslobođeni obaveza koje zakoni i propisi države prijema o zaposlenju strane radne snage predviđaju u vezi sa dozvolom za rad.

Članovi privatne posluge konzularnih funkcionera i konzularnih službenika, ako ne obavljaju nekakve druge poslove lukrativnog karaktera u državi prijema, oslobođeni su obaveza o kojima je riječ u tački 1 ovog člana.

ČLAN 48

Oslobađanje od režima socijalnog osiguranja

U pogledu službe državi imenovanja, članovi konzulata i članovi njihovih porodica koji žive u njihovom domaćinstvu su, pod rezervom odredaba stava 3 ovog člana, oslobođeni odredaba socijalnog osiguranja koje mogu biti na snazi u državi prijema.

Oslobođenje predviđeno u tački 1 ovog člana primjenjuje se, isto tako, i na privatnu posluhu koja je u isključivoj službi članova konzulata, pod uslovom:

- da nije riječ o državljanima države prijema ili licima koja imaju prebivalište u toj državi; i
- da podliježe propisima socijalnog osiguranja koji su na snazi u državi imenovanja ili nekoj trećoj državi.

Članovi konzulata koji imaju u svojoj službi lica na koja se ne primjenjuje oslobođenje predviđeno u tački 2 ovog člana treba da poštuju obaveze koje poslodavcu nameću odredbe o socijalnom osiguranju države prijema.

Oslobođenje predviđeno u tač. 1 i 2 ovog člana ne isključuje dobrovoljno učešće u režimu socijalnog osiguranja države prijema ukoliko ta država dopušta takvo učešće.

ČLAN 49

Oslobađanje od fiskalnih dažbina

Konzularni funkcioneri i konzularni službenici, kao i članovi njihovih porodica koji žive u istom domaćinstvu oslobođeni su svih poreza i taksi, ličnih ili stvarnih, državnih, regionalnih ili komunalnih osim:

- posrednih poreza koji su po svojoj prirodi obično uključeni u cijenu robe ili usluga;
- poreza i taksi na privatnu nepokretnu imovinu koja se nalazi na teritoriji države prijema, pod rezervom odredaba člana 32;
- nasljednih i prenosnih taksi koje ubira država prijema, pod rezervom odredaba stava b) člana 51;
- poreza i taksi na privatne prihode, uključujući i dobitke u kapitalu, koji potiču iz države prijema i poreza na kapital koji se naplaćuje na ulaganja izvršena u trgovačka ili finansijska preduzeća u državi prijema;
- poreza i taksi koji se ubiraju kao naknada za posebne usluge;
- taksa za upis u javne knjige, sudskih taksi, taksi za hipoteke i isprave, pod rezervom odredaba člana 32.

Članovi poslužnog osoblja oslobođeni su poreza i taksa na zarade koje primaju za svoje usluge.

Članovi konzulata koji zapošljavaju lica čije plate i nadnice nijesu oslobođene poreza na prihod u državi prijema treba da poštuju obaveze kojima zakoni i propisi te države podvrgavaju poslodavce u pogledu ubiranja poreza na prihod.

ČLAN 50

Oslobađanje od carina i carinskog pregleda

Prema odredbama svojih zakona i pravilnika koje može donijeti, država prijema odobrava uvoz i oslobađanje od svih carina, taksi i drugih srodnih dažbina, osim troškova uskladištenja, prevoza i troškova za slične usluge za:

- predmete namijenjene za službene potrebe konzulata;
- predmete namijenjene za ličnu upotrebu konzularnog funkcionera i članova njegove porodice koji žive u njegovom domaćinstvu, uključujući i predmete namijenjene za njegov smještaj. Potrošni predmeti ne treba da prelaze količine potrebne za njihovu neposrednu upotrebu od strane zainteresovanih.

Konzularni službenici uživaju privilegije i oslobođenja predviđene tačkom 1 ovog člana u pogledu predmeta uvezenih prilikom njihovog prvog smještaja.

Lični prtljag koji prate konzularni funkcioneri ili članovi njihovih porodica koji žive u njihovom domaćinstvu oslobođen je carinskog pregleda. On može biti

pregledan samo u slučaju da postoje ozbiljni razlozi pretpostavki da taj prtljag sadrži predmete koji nijesu navedeni u stavu b) tačke 1 ovog člana ili predmete čiji izvoz i uvoz su zabranjeni zakonima i propisima zemlje prijema ili podleže zakonima i propisima o karantinu. Ovaj pregled prtljaga može se obaviti samo u prisustvu konzularnog funkcionera ili zainteresovanog člana njegove porodice.

ČLAN 51

Nasljeđivanje člana konzulata ili člana njegove porodice

U slučaju smrti člana konzulata ili člana njegove porodice koji je živio u njegovom domaćinstvu, država prijema je obavezna:

- Da dozvoli iznošenje pokretne imovine preminulog, izuzev one koja je pribavljena u državi prijema čiji je izvoz zabranjen u momentu smrti;
- Da ne naplaćuje državne, regionalne ili opštinske nasljedne i prenosne takse na pokretnu imovinu koja se nalazi u državi prijema isključivo usljed toga što se preminuli nalazio u toj državi kao član konzulata ili član porodice nekog člana konzulata.

ČLAN 52

Oslobađanje od ličnih davanja

Država prijema će osloboditi članove konzulata, i članove njihovih porodica koji žive u njihovom domaćinstvu, svih ličnih davanja, svake javne službe, ma kakve prirode ona bila, i vojnih nameta kao što su rekvizicije, kontribucije i vojni smještaj.

ČLAN 53

Početak i kraj konzularnih privilegija i imuniteta

Svaki član konzulata ima pravo na privilegije i imunitete predviđene ovom konvencijom čim stupi na teritoriju države prijema radi preuzimanja svoje službe ili, ako se već nalazi na toj teritoriji, čim preuzme dužnost u konzulatu.

Članovi porodice člana konzulata koji žive u njegovom domaćinstvu, kao i članovi njegove privatne posluge, uživaju privilegije i imunitete predviđene ovom konvencijom počev od najkasnijeg od sljedećih datuma: dana kad taj član konzulata uživa privilegije i imunitete shodno tački 1 ovog člana, dana njihovog ulaska na teritoriju države prijema ili dana kad su postali članovi te porodice ili te privatne posluge.

Kad funkcije člana konzulata prestanu, njegove privilegije i imuniteti, kao i privilegije i imuniteti članova njegove porodice koji žive u njegovom domaćinstvu ili članova njegove privatne posluge, prestaju, prema pravilu, ranijeg od dva slje-

deća dana: u trenutku kad lice o kome je riječ napusti teritoriju države prijema, ili pri isteku razumnog roka koji mu bude za to dat, ali oni važe do tog trenutka čak i u slučaju oružanog sukoba. U pogledu lica o kojima je riječ u tački 2 ovog člana, njihove privilegije i imuniteti prestaju čim ta lica prestanu da pripadaju domaćinstvu ili da budu u službi člana konzulata, s tim da ako ta lica namjeravaju napustiti teritoriju države prijema u razumnom roku, njihove privilegije i imuniteti traju do trenutka njihovog odlaska.

Međutim, u pogledu akata koje neki konzularni funkcioner ili konzularni službenik obavi u vršenju svojih funkcija, sudski imunitet i dalje važi bez ograničenja trajanja.

U slučaju smrti nekog člana konzulata, članovi njegove porodice koji žive u njegovom domaćinstvu i dalje uživaju privilegije i imunitete koje imaju do prvog od sljedećih datuma: kad napuštaju teritoriju države prijema ili po isteku razumnog roka koji im bude dat u tu svrhu.

ČLAN 54

Obaveze trećih država

Ako neki konzularni funkcioner prelazi preko teritorije ili se nađe na teritoriji neke treće države koja mu je izdala vizu u slučaju kad je ta viza potrebna da bi išao da preuzme svoje funkcije ili da bi došao na svoju službu ili da bi se vratio u državu imenovanja, treća država će mu priznati imunitete predviđene u ostalim članovima ove konvencije koji mogu biti potrebni da bi mu omogućila prolaz ili povratak. Treća država će, isto tako, postupiti sa članovima njegove porodice koji žive u njegovom domaćinstvu i koji uživaju privilegije i imunitete, a koji prate konzularnog funkcionera ili koji putuju odvojeno da bi se sastali s njim ili da bi se vratili u državu imenovanja.

U uslovima sličnim onima koji su predviđeni u tački 1 ovog člana, treće države ne treba da ometaju prolazak preko svoje teritorije drugim članovima konzulata i članovima njihovih porodica koji žive u njihovom domaćinstvu.

Treće države daju službenoj prepisci i drugim službenim saopštenjima koja prelaze preko njihove teritorije, uključujući i poruke u kodeksu ili šifri, istu slobodu i istu zaštitu koju je država prijema dužna da pruži na osnovu ove konvencije. One priznaju konzularnim kuririma kojima je izdata viza ako je potrebna, i konzularnim valizama u tranzitu, istu nepovredivost i istu zaštitu koju je država prijema dužna da im prizna na osnovu ove konvencije.

Obaveze trećih država na osnovu tač. 1, 2 i 3 ovog člana primjenjuju se, isto tako, i na lica pomenuta u tim tačkama, kao i na službena saopštenja i konzularne valize ako je njihovo prisustvo na teritoriji treće države prouzrokovano višom silom.

ČLAN 55

Poštovanje zakona i propisa države prijema

Bez štete po svoje privilegije i imunitete sva lica koja uživaju ove privilegije i imunitete dužna su da poštuju zakone i propise države prijema. Ona su, takođe, dužna da se ne miješaju u unutrašnje stvari te države.

Prostorije konzulata se neće upotrebljavati za ciljeve koji nijesu u skladu sa vršenjem konzularnih funkcija.

Odredbe tačke 2 ovog člana ne isključuju mogućnost da se u jednom dijelu zgrade u kojoj se nalaze prostorije konzulata smjeste kancelarije drugih tijela ili agencija, pod uslovima da su takve prostorije odvojene od onih prostorija koje koristi konzulat. U tom slučaju pomenute kancelarije ne smatraju se, u smislu ove konvencije, kao dio konzularnih prostorija.

ČLAN 56

Osiguranje protiv štete nanijete trećem licu

Članovi konzulata treba da se povinuju svim obavezama koje predviđaju zakoni i propisi države prijema u pogledu osiguranja građanske odgovornosti za korišćenje vozila, broda ili vazduhoplova.

ČLAN 57

Posebne odredbe o privatnom zanimanju lukrativnog karaktera

Karijerni konzularni funkcioneri neće obavljati u državi prijema nikakvu profesionalnu ili trgovačku djelatnost za svoju ličnu korist.

Privilegije i imuniteti predviđeni ovim odjeljkom ne priznaju se:

- Konzularnim službenicima i članovima poslužnog osoblja koji obavljaju u državi prijema neko privatno zanimanje lukrativnog karaktera;
- Članovima porodice nekog lica pomenutog u stavu a) ove tačke, i članovima njegovog privatnog osoblja;
- Članovima porodice nekog člana konzulata koji i sami obavljaju u državi prijema privatno zanimanje lukrativnog karaktera.

GLAVA III

REŽIM KOJI SE PRIMJENJUJE NA POČASNE KONZULARNE FUNKCIONERE I NA KONZULATE KOJIMA ONI RUKOVODE

ČLAN 58

Opšte odredbe o olakšicama, privilegijama i imunitetima

Čl. 28, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 38 i 39 tačka 3 člana 54 i tač. 2 i 3 člana 55, primjenjuju se i na konzulate kojima rukovodi počasni konzularni funkcioner. Pored toga, olakšice, privilegije i imuniteti tih konzulata regulisani su čl. 59, 60, 61 i 62.

Čl. 42 i 43, tačka 3 člana 44, čl. 45 i 53 i tačka 1 člana 55 primjenjuju se na počasne konzularne funkcionere. Osim toga, olakšice, privilegije i imuniteti tih konzularnih funkcionera regulisani su čl. 63, 64, 65, 66 i 67.

Privilegije i imuniteti predviđeni u ovoj konvenciji ne priznaju se članovima porodice počasnog konzularnog funkcionera ili konzularnog službenika zaposlenog u konzulatu kojim rukovodi počasni konzularni funkcioner.

Razmjena konzularnih valiza između dva konzulata u različitim zemljama kojima rukovode počasni konzularni funkcioneri dozvoljena je samo pod rezervom saglasnosti dvije države prijema.

ČLAN 59

Zaštita konzularnih prostorija

Država prijema preduzima potrebne mjere da bi zaštitila konzularne prostorije konzulata kojim rukovodi počasni konzularni funkcioner i da bi spriječila ulazak u njih ili njihovo oštećenje, kao i narušavanje mira konzulata ili povredu njegovog dostojanstva.

ČLAN 60

Fiskalno oslobođanje konzularnih prostorija

Konzularne prostorije konzulata kojim rukovodi počasni konzularni funkcioner čiji je vlasnik ili zakupac država imenovanja oslobođeni su svih poreza i taksi bilo kakve prirode, državnih, regionalnih ili komunalnih ukoliko se ne radi o taksama koje se ubiraju kao naknada za učinjene posebne usluge.

Fiskalno oslobođenje predviđeno u tački 1 ovog člana ne odnosi se na te poreze i takse ukoliko ove, prema zakonima i propisima države prijema, padaju na teret lica koje je ugovarač sa državom imenovanja.

ČLAN 61

Nepovredivost konzularnih arhiva i dokumenata

Konzularna arhiva i dokumenta konzulata kojim rukovodi počasni konzularni funkcioner nepovredivi su u svako doba i ma gdje se nalazili, pod uslovom da su odvojeni od ostalih spisa a posebno od privatne prepiske šefa konzulata i svakog lica koje radi s njim, kao i od dobara, knjiga ili dokumenata koji se odnose na njihovo zanimanje ili privrednu djelatnost.

ČLAN 62

Oslobađanje od carine

Prema odredbama zakona i propisa koje može donijeti država prijema dopušta unošenje i oslobađanje od svih carina, taksa i drugih sličnih dažbina, osim troškova uskladištenja, prevoza i troškova sličnih usluga, za sljedeće predmete, pod uslovom da su ovi namijenjeni isključivo za službenu upotrebu konzulata kojim rukovodi počasni konzularni funkcioner: grbove, zastave, natpise, pečate i štambilje, knjige, službene štampane stvari, kancelarijski namještaj, kancelarijski materijal i pribor i slične predmete koje konzulatu dostavlja država imenovanja ili koji mu se dostavljaju na njen zahtjev.

ČLAN 63

Krivični postupak

Ako je protiv počasnog konzularnog funkcionera pokrenut krivični postupak, on se mora pojaviti pred nadležnim vlastima. Međutim, postupak se mora voditi s poštovanjem koje se duguje počasnom konzularnom funkcioneru usljed njegovog službenog položaja i, osim ako je zainteresovani uhapšen ili pritvoren, na način kako bi se što manje ometalo obavljanje konzularnih funkcija. Ako je potrebno pritvoriti počasnog konzularnog funkcionera, postupak protiv njega treba da se otvori u najkraćem mogućem roku.

ČLAN 64

Zaštita počasnog konzularnog funkcionera

Država prijema je obavezna da pruži počasnom konzularnom funkcioneru zaštitu koja može biti potrebna zbog njegovog službenog položaja.

ČLAN 65

Oslobađanje od obaveza prijavljivanja stranaca i dobijanja dozvola za boravak

Počasni konzularni funkcioneri, izuzev onih koji u državi prijema obavljaju za svoj račun neku profesionalnu ili trgovinsku djelatnost, oslobođeni su svih obaveza predviđenih zakonima i propisima države prijema u pogledu prijavljivanja stranaca i dobijanja dozvola za boravak.

ČLAN 66

Oslobađanje od fiskalnih davanja

Počasni konzularni funkcioner oslobođen je svih poreza i taksi na naknade i platu koje prima od države imenovanja za vršenje konzularnih funkcija.

ČLAN 67

Oslobađanje od ličnih davanja

Država prijema oslobodiće počasne konzularne funkcionere svakog ličnog davanja i svake javne službe, ma kakve prirode ona bila i vojnih nameta kao što su rekvizicije, kontribucije i vojni smještaj.

ČLAN 68

Fakultativni karakter institucije počasnih konzularnih funkcionera

Svaka država je slobodna da odluči da li će imenovati ili primati počasne konzularne funkcionere.

GLAVA IV
OPŠTE ODREDBE

ČLAN 69

Konzularni agenti koji nijesu šefovi konzulata

Svaka država slobodno odlučuje da li će otvarati ili prihvatiti konzularne agencije pod upravom konzularnih agenata koje država imenovanja nije odredila za šefove konzulata.

Uslove pod kojima konzularne agencije u smislu tačke 1 ovoga člana mogu obavljati svoju djelatnost, kao i privilegije i imunitete koje mogu uživati konzularni agenti koji njima upravljaju, utvrđuju sporazumno država imenovanja i država prijema.

ČLAN 70

Vršenje konzularnih funkcija od strane diplomatske misije

Odredbe ove konvencije se primjenjuju isto tako, ukoliko kontekst to dopušta, na vršenje konzularnih funkcija od strane diplomatske misije.

Imena članova diplomatske misije koji su određeni za konzularnu sekciju ili koji su na drugi način određeni da vrše konzularne funkcije misije, notifikovaće se ministarstvu inostranih poslova države prijema ili organu koji to ministarstvo odredi.

U vršenju konzularnih funkcija diplomatska misija se može obraćati:

- Lokalnim vlastima konzularnog područja;
- Centralnim vlastima države prijema, ako to dopuštaju zakoni, propisi i praksa države prijema ili međunarodni sporazumi u toj oblasti.
- Privilegije i imuniteti članova diplomatske misije, pomenuti u tački 2 ovog člana određuju se pravilima međunarodnog prava koja se odnose na diplomatske odnose.

ČLAN 71

Državljeni države prijema ili lica koja imaju prebivalište u toj državi

Ukoliko država prijema nije dala dopunske olakšice, privilegije i imunitete, konzularni funkcioneri koji su državljani države prijema ili u njoj imaju svoje prebivalište uživaju, za službene akte obavljene u vršenju svojih funkcija, samo sudski imunitet i ličnu nepovredivost, kao i privilegiju predviđenu u tački 3 člana 44. U pogledu ovih funkcionera, država prijema je, isto tako, vezana obavezom predviđenom u članu 42. Ako je krivični postupak pokrenut protiv takvog konzularnog funkcionera, taj se postupak mora voditi, osim ako je zainteresovani uhapšen ili pritvoren, na način kako bi se što je moguće manje ometalo vršenje konzularnih funkcija.

Ostali članovi konzulata koji su državljani države prijema ili u njoj imaju svoje prebivalište, članovi njihovih porodica i članovi porodice konzularnih funkcionera o kojima je riječ u tački 1 ovog člana, uživaju olakšice, privilegije i imunitete samo u obimu u kome im ih ta država priznaje. Članovi porodice člana konzulata i članovi privatne posluge koji su i sami državljani države prijema ili koji u njoj imaju svoje prebivalište, takođe uživaju olakšice, privilegije i imunitete samo u obimu u kome im ih ta država priznaje.

Međutim, država prijema treba da vrši svoju jurisdikciju nad tim licima tako da pretjerano ne ometa obavljanje funkcija konzulata.

ČLAN 72
Nediskriminacija

Primjenjujući odredbe ove konvencije, država prijema neće praviti diskriminaciju između država.

Međutim, neće se smatrati diskriminacijom:

- Činjenica da država prijema restriktivno primjenjuje neku od odredaba ove konvencije zato što se ona tako primjenjuje na njene konzulate u državi imenovanja;
- Činjenica da države jedna drugoj priznaju, po običaju ili sporazumno, povoljniji postupak nego što to zahtijevaju odredbe ove konvencije.

ČLAN 73
Odnos između ove konvencije i drugih međunarodnih sporazuma

Odredbe ove konvencije ne diraju u druge međunarodne sporazume koji su na snazi u odnosima između država strana ugovornica tih sporazuma.

Nijedna odredba ove konvencije ne može spriječiti države da zaključe međunarodne sporazume kojima bi potvrdile, dopunile ili razvile njene odredbe ili proširile njeno polje primjene.

GLAVA V
ZAVRŠNE ODREDBE

ČLAN 74
Potpisivanje

Ova konvencija biće otvorena za potpisivanje svim državama članicama Organizacije ujedinjenih nacija ili neke specijalizovane ustanove, kao i svim državama članicama Statuta Međunarodnog suda pravde i svim drugim državama koje je Generalna skupština Organizacije ujedinjenih nacija pozvala da postanu članice Konvencije, i to na sljedeći način: do 31. oktobra 1963. godine u Saveznom ministarstvu inostranih poslova Republike Austrije, a zatim do 31. marta 1964. godine u sjedištu Organizacije ujedinjenih nacija u Njujorku.

ČLAN 75
Ratifikacija

Ova konvencija podliježe ratifikaciji. Ratifikacioni instrumenti biće deponovani kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija.

ČLAN 76
Pristupanje

Ova konvencija biće otvorena za pristupanje svim državama koje pripadaju jednoj od četiri kategorije pomenute u članu 74. Instrumenti o pristupanju biće deponovani kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija.

ČLAN 77
Stupanje na snagu

Ova konvencija stupiće na snagu tridesetog dana od dana deponovanja kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija dvadeset drugog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

Za svaku državu koja bude ratifikovala ovu konvenciju ili joj bude pristupila poslije deponovanja dvadeset drugog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju Konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana od dana deponovanja instrumenta te države o ratifikaciji ili pristupanju.

ČLAN 78
Obavještenja generalnog sekretara

Generalni sekretar Organizacije ujedinjenih nacija će obavijestiti države koje pripadaju jednoj od četiri kategorije pomenute u članu 74:

- o potpisivanju ove konvencije i deponovanju instrumenata o ratifikaciji ili pristupanju, shodno čl. 74, 75 i 76;
- o danu stupanja ove konvencije na snagu, shodno članu 77.

ČLAN 79
Vjerodostojni tekstovi

Original ove konvencije, čiji su engleski, kineski, španski, francuski i ruski tekst podjednako vjerodostojni, biće deponovan kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija, koji će dostaviti ovjerenu kopiju svim državama koje pripadaju jednoj od četiri kategorije pomenute u članu 74.

U potvrdu čega su dolje potpisani punomoćnici, propisno ovlašćeni od svojih vlada, potpisali ovu konvenciju. Sačinjeno u Beču, 24. aprila 1963. godine.

KORIŠĆENA LITERATURA

1. Aćimović, Ljubivoje, *Nauka o međunarodnim odnosima*, Naučna knjiga, Beograd, 1987.
2. Amiri, Sohaela, Sevin, Efe, *City Diplomacy Current Trends and Future Prospects*, Springer, 2020.
3. Balzacq, Thierry, Charillon, Frederic, Ramel, Frederick (ed.), *Global Diplomacy – An Introduction to Theory and Practice*, Palgrave Macmillan, Cham, 2020.
4. Berković, Svjetlan, *Diplomacija i diplomatska profesija*, Urban-Media, Dubrovnik, 2006.
5. Berridge, G. R., *Diplomacy. Theory and Practice*, 2nd edition, Palgrave, Hampshire, 2002.
6. Berridge, G. R., James, Alan, *A Dictionary of Diplomacy*, Second Edition, Palgrave Macmillan, Basingstoke: New York, 2003.
7. Berridge, G. R., Lloyd, Lorna, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Basingstoke: New York, 2012.
8. Callieres, Francois de, *On the Manner of Negotiating with Princes*, Houghton Mifflin Company, Boston, 2000.
9. Cooper, Andrew F., Heine, Jorge, Thakur, Ramesh, *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford University Press, Oxford, 2013.
10. Cull, J. Nicholas, *Public Diplomacy Foundations for Global Engagement in the Digital Age*, Wiley, 2019.
11. Dašić, David Đ., *Savremena diplomatija*, Multidisciplinarni centar za podsticanje integracionih procesa i harmonizaciju prava: Privredni savetnik, Beograd, 2008.

12. Dašić, David, *Diplomatija, ekonomska multilateral i bilateral*, Univerzitet BK, Beograd, 2003.
13. Dimitrijević, Vojin, Račić, Obrad, *Međunarodne organizacije*, peto izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu: JP Službeni glasnik, Beograd, 2011.
14. Drinkwater, Derek, *Sir Harold Nicolson & International Relations*, Oxford University Press, New York, 2005.
15. Grandi, Kihlgren Lorenzo, *City Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Cham, 2020.
16. Heater, Derek, Berridge, G. R., *Introduction to International Politics*, Macmillan, London, 1998.
17. Holmes, Alison R., Rofe, Simon J., *Global Diplomacy – Theories, Types and Models*, Westview Press, Boulder, 2016.
18. Janev, Igor, *Diplomatija*, Institut za političke studije, Beograd, 2013.
19. Jazbec, Milan, *Konzularni odnosi*, Fakultet za društvene vede, Ljubljana, 1997.
20. Jimmy Carter, Diplomatic Relations Between the United States and the People's Republic of China United States Statement. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project <https://www.presidency.ucsb.edu/node/244240>
21. Kennedy, Liam (ed.), *Routledge International Handbook of Diaspora Diplomacy*, Routledge, New York: London, 2022.
22. Kissinger, Henry, *Diplomacija*, Golden marketing, Zagreb, 2000.
23. Kissinger, Henry, *Obnovljeni svijet*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1976.
24. Kovačević, Živorad, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.
25. Krizman, Bogdan, *Što je diplomacija*, Društvo novinara Hrvatske, Zagreb, 1952.

26. Lopičić, Đorđe N., *Diplomatija*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2021.
27. Lopičić, Đorđe, Đ. Lopičić-Jančić, Jelena, *Konzularni odnosi i konzularno pravo*, IIPE, Beograd, 2013.
28. Mazarr, Michael J., *Understanding Deterrence*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2018. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE295.html>.
29. McKercher, B. J. C., *Routledge Handbook of Diplomacy and Statecraft*, Routledge, London: New York, 2012.
30. Melissen, Jan, *The New Public Diplomacy – Soft Power in International Relations*, Palgrave Macmillan, Hampshire: New York, 2005.
31. Mitić, Miodrag, Đorđević, Stevan, *Diplomatsko i konzularno pravo*, drugo izdanje, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu: Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, 2007.
32. Nick, Stanko, *Diplomacija: metode i tehnike*, Barbat, Zagreb, 1997.
33. Nick, Stanko, *Diplomatski leksikon*, Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomatije, Zagreb, 2010.
34. Nicolson, Harold, *Diplomacy*, Oxford University Press, London: New York: Toronto, 1939.
35. Nicolson, Harold, *The Evolution of Diplomatic Method*, Centre For The Study of Diplomacy University of Leicester, Leicester, 2001.
36. Paquin, Stéphane. (2003). Identity paradiplomacy and diplomacy in Federal Belgium – in the case of Flanders. *Canadian Journal of Political Science*. 36. 621-642.
37. Petrović, Slavoljub Đera, *Diplomatski praktikum*, D. T. A. TRADE, Beograd, 2004.
38. Pigman, Geoffrey, *Contemporary Diplomacy*, Wiley, 2010.
39. Rana, Kishan S., *21st Century Diplomacy – A Practitioner's Guide*, Continuum, London: New York, 2011.

40. Raspopović, Radoslav, *Istorija diplomatije Crne Gore 1711-1918*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2009.
41. Satow, Ernest Mason, *Vodič kroz diplomatsku praksu*, Naklada Jesenski i Turk: Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb, 2016.
42. Shultz, A. Kenneth, *Democracy and Coercive Diplomacy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
43. Snow, Nancy, Taylor, Philip M. (ed.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York: London, 2009.
44. Sowerby, A. Tracey, Hennings, Jan, *Practices of Diplomacy in the Early Modern World C.1410-1800*, Taylor & Francis, 2017.
45. Stefanović-Štambuk, Jelica, *Diplomatija u međunarodnim odnosima*, Čigoja štampa, Beograd, 2008.
46. Vasić, Dušan N., *Preventivna diplomatija*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2010.
47. Vukadinović, Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, CID: Fakultet političkih nauka, Podgorica, 2009.
48. Vukadinović, Radovan, *Politika i diplomacija*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
49. Zadeh, Yoosef & Kirmanj, Sherko. (2017). The Para-Diplomacy of the Kurdistan Region in Iraq and the Kurdish Statehood Enterprise. *The Middle East Journal*. 71. 587-606. 10.3751/71.4.14.
50. Zečević, Milan, *Vojna diplomatija*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1990.

ISBN 978-86-7664-255-7

9 788676 642557 >

Saša Knežević i Todor Lakić

**OSNOVI
DIPLOMATIJE**